

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MODERN TOPLUM İLE SANAYİ TOPLUMUNUN
OLUŞUMUNDA REFORM HAREKETİ VE
ZİHNİYETİ

Süreyya ATAMAN
(2501917615)

TEZ DANIŞMANI

Yrd.Doç.Dr. Uğur DOLGUN

İSTANBUL-2022

ÖZ

MODERN TOPLUM İLE SANAYİ TOPLUMUNUN OLUŞUNDA
REFORM HAREKETİ VE ZİHNİYETİ
Süreyya ATAMAN

Günümüzde varılması gereken bir hedef ve ideal olarak nitelendirilen modern toplum; ulus devleti, sanayi üretimini, kurumsallaşmış ilişkileri, toplumsal örgütlenmeyi, bilim ve seküler kurumlar ile aklın egemen olduğu ve yüksek refah seviyesine kavuşmuş toplumlardır.

Modern toplumun yapı ve ilişkilerine geçiş bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada da modern ya da ve sanayi toplumu olarak adlandırılan yapılanmayı anlamak, bu süreçte en önemli rolü oynadığını düşündüğümüz reform hareketi ile zihniyetinin toplumsal değişim ve dönüşüme etkilerini ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

Mevcut kaynaklar ve kuramlar incelenerek yapılan bu çalışmanın sonucunda, Katolik Kilise'nin varlığını ve tahakkümünü ortadan kaldırmayı amaçlayan Reform hareketinin ve Kilise'ye karşı savunduğu tezlerin, nihayetinde, toplumların mevcut dinsel anlayışını derinden etkileyerek, düşünsel alanda açtığı özgürlükle zincirleme bir şekilde ekonomik, siyasi, kültürel değişimleri ve bunların gelişiminde toplumlarda dönüşüme sebep olarak , Batı Hristiyan toplumunun Ortaçağ düzeninden kurtulup, günümüz modern ve sanayi toplumunun nitelik ve kazanımlarına kavuşması sürecinde çok önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Modern Toplum, Sanayi Toplumu, Reform Hareketi, Roma Kilisesi , Ortaçağ Toplumu

ABSTRACT

SELF THE REFORM MOVEMENT AND MENTALITY IN THE FORMATION OF MODERN SOCIETY AND INDUSTRIAL SOCIETY

Süreyya ATAMAN

The modern society, which is described as a goal and ideal to be reached today; They are societies where reason is dominant and attained a high level of prosperity with nation-state, industrial production, institutionalized relations, social organization, scientific and secular institutions.

The transition to the structure and relations of modern society should be considered as a process. In this study, it is aimed to understand the structuring called modern or industrial society and to reveal the effects of the reform movement and mentality, which we think played the most important role in this process, on social change and transformation.

As a result of this study, which was carried out by examining the existing sources and theories, the reform movement aiming to eliminate the existence and domination of the Catholic Church and the theses it defended against the Church, ultimately affecting the existing religious understanding of the societies, economic, political, cultural, chain-linked with the freedom it opened in the intellectual field. It has been determined that the changes and their development, causing transformation in societies, played a very important role in the process of getting rid of the Western Christian society from the medieval order and attaining the qualifications and achievements of today's modern and industrial society.

Key Words: Modern Society, Industrial Society, Reform Movement, Roman Church, Medieval Society

ÖNSÖZ

Bu çalışma, günümüz modern toplumu ile sanayi toplumunun oluşumunda reform hareketi ve zihniyetinin oynadığı rolün ne olduğunu anlamak ve tespit etmek amacıyla ortaya konulmuştur. Yüksek Lisans projesi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu ‘Modern Toplum ile Sanayi Toplumunun Oluşumunda Reform Hareketi ve Zihniyeti’ oluşturmaktadır.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Modern toplumu tanımlayan kavramlar açıklanmış, modern toplumun oluşum süreci tarihsel süreç içinde ele alınarak yaşanan dönüşüm ve dönüşümü sağlayan mekanizmlar aktarılmıştır. İkinci bölümde tezimizin varsayımını teşkil eden reform hareketi ve zihniyetinin modern toplum ile sanayi toplumunun oluşumundaki rolü, gerek reform tarihinde gerekse reform öncesi koşullar, Avrupanın sosyo-ekonomik yapısı, Kilisenin konumu, reforma zemin hazırlayan gelişmeler ve reform hareketinin meydana gelişi, gelişimi incelenerek, aktarılmıştır. Çalışmamızın son bölümünde modern toplumun, reform hareketi ve zihniyeti bağlamında öne çıkan, sekülerleşme, liberalizm, kapitalist sanayi toplumu, modern devlet ve milliyetçilik gibi temel dinamiklerinin oluşumunda reformla ilişkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmamda beni aydınlatan proje danışmanım **Yrd.Doç.Dr.Uğur DOLGUN**’ a ve benden destek ve sabırlarını esirgemeyen kızıma ve eşime teşekkür ederim.

SÜREYYA ATAMAN

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN TOPLUM VE SANAYİ TOPLUMU

1.1. Modernleşme Kavramları ve Modern Toplumun Unsurları	8
1.1.1. Modern, Modernizm, Modernleşme, Modernite Kavramları.....	9
1.1.1.1.Modern.....	9
1.1.1.2. Modernizm.....	10
1.1.1.3. Modernleşme.....	10
1.1.1.4. Modernite.....	12
1.2. Modern Toplumun Oluşumu.....	13
1.2.1. Modern Toplum Öncesi.....	14
1.2.1.1. Feodal Dönemin Başlangıcı.....	15
1.2.1.1. Feodal Dönemde Toplumsal Yapısı.....	18
1.2.2. Modern Toplumun Başlangıcı.....	22
1.2.2.1. Feodalizmin Çözülmesi	22
1.2.2.1.1.Teknik Gelişmeler ve Coğrafi Keşifler.....	23
1.2.2.1.2. Rönesans ve Hümanizm	26

1.2.2.1.3. Reform hareketi	30
1.2.2.1.4. Modern Aklın ve Bilimsel Yöntemin İnşası	33
1.2.2.1.4.1.Modern Bilimin Temellerinin Atılması.....	33
1.2.2.1.4.2. Aydınlanma ve Pozitivizm.....	36
1.2.2.2. Sanayi Devrimi ve Toplumda Dönüşüm	38
1.2.2.2.1. Sanayi Devrimi	39
1.2.2.2.2. Sanayi Devriminin Sonuçları ve Toplumda Yarattığı Dönüşüm	42

İKİNCİ BÖLÜM

REFORM HAREKETİ ve ZİHNİYETİ

2.1. Reformu Hazırlayan Koşullar	47
2.1.1 Reform Öncesi Avrupa	47
2.1.1.1. 16. Yüzyılda Avrupa’da Sosyo-Ekonomik Yapı.....	48
2.1.1.2. Roma Kilisesi	51
2.1.1.2.1.Roma Kilisesi’nin Tarihsel Süreci.....	51
2.1.1.2.1.1. Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılışı.....	52
2.1.1.2.1.2. Hıristiyan Teolojisinin Felsefi Temellere Oturtulması.....	53
2.1.1.2.1.3. Roma Kilisesi’nin Kurumsallaşması.....	55
2.1.1.2.2. Roma Kilisesi’nin Siyasi İktidar Mücadelesi.....	55
2.1.1.2.2.2. Kilise’nin Siyasi İktidar Arayışında Teorik Arka Plan.....	56
2.1.1.2.2.2. Kilise’nin Siyasi İktidar Mücadeleleri ve Sonuçları.....	63
2.1.1.2.2.2.1. Cluny Manastırında Reform Hareketi.....	63
2.1.1.2.2.2.2. Papa VII.Gregorius ve Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich Arasında Atamalar Kavgası : Gregorius Fermanı.....	64

2.1.1.2.2.2.3. Kutsal Roma imparatoru V. Heinrich ve Worms Antlaşması.....	66
2.1.1.2.2.2.4. Papalığın Avignon' a taşınması	68
2.1.1.2.3. 16.Yüzyılda Kilisenin Konumu ve Tutumu.....	73
2.1.2. İlk Reformist Düşünceler ve Hareketler.....	76
2.1.3. Rönesans, Hümanizm ve Matbaanın Reforma Etkisi.....	78
2.2. Martin Luther ve Reform Hareketi.....	83
2.2.1.Reform Hareketi : Roma Kilisesi'ne Karşı Geliş.....	83
2.2.1.1. Reformun İlk Aşaması ve Doksan Beş Tez	84
2.2.1.2. Kilise ve Karşı Cephelerin Oluşum Süreci.....	88
2.2.1.2.1. Roma Kilisesinden Kopuş.....	91
2.2.1.2.2. Kilise'nin Karşı- Reform Hareketi.....	92
2.2.2. Alman Köylü İsyanı.....	94
2.2.3. Schmalkalden Birliği - Katolik Kutsal Roma İmparatoru Savaşı ve Augsburg Barışı.....	99
2.2.4. Otuz Yıl Savaşları ve Westphalya Antlaşması.....	101
2.2.5.Fransa Din Savaşları.....	105
2.2.6. Reformun Kuzey ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yayılması	107
2.2.7. İngiltere'de Reform Hareketleri ve Sonuçları.....	109
2.3. Luther'in Reform Öğretileri.....	114
2.3.1. Luther'in Dinsel Otorite ve Kutsal Metin Öğretisi.....	115
2.3.2. Luther'in Sadece İmanla Aklanma Öğretisi.....	118
2.3.3. Luther'in İki Krallık Öğretisi.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
REFORM HAREKETİ VE ZİHNİYETİNİN	
TOPLUMSAL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ	
3.1. Reform Hareketi ve Sekülerleşme	124
3.2. Reform Hareketi ve Liberalleşme	126
3.2.1. Reform Hareketi ve Akılcılaşma	127
3.2.2. Reform Hareketi ve Bireycilik.....	132
3.3. Reform Hareketi ve Kapitalist- Sanayi Toplumu.....	133
3.4 Reform Hareketi ve ve Modern Devlet ve Milliyetçilik.....	139
3.4.1. Mutlak Monarşiler Dönemi ve Düşünürleri.....	140
3.4.2. Modern Ulus Devlet Dönemi.....	145
3.4.2.1. Aydınlanma Çağı ve Modern Devlet Anlayışı.....	147
3.4.2.2. Aydınlanma Çağı Düşünürleri	151
3.4.2.3. 1789 Fransız Devrimi ve Ulusal Egemenlik	154
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	169

GİRİŞ

Toplum yaşamı, insanların karşılaştıkları ve tek başına çözemedikleri sorunları, toplum içinde çözmeye çalışmalarıyla oluşmuştur. Sorunlar karşısında bulunan yeni çözümler, toplumların gelişmesinin özünü oluşturmaktadır. Toplumun, siyasal, ekonomik, dinsel, bilimsel dönüşüm sonucu gelenekselden koparak, yenileşmesi ve farklılaşmasıyla modern toplumlar oluşmuştur.

Modern toplumlar, sanayi üretimine dayalı ekonomileri, kompleks toplumsal örgütlenmeleri, bilimsel ve seküler kurumları ile yüksek refah seviyesine kavuşmuşlardır. Günümüzde farklı gelişmişlik düzeyleri sonucu, toplumlararası eşitsizlik ve yoksulluk her zamankinden daha rahatsız edici ve dayanılmaz boyuta gelmiş, bu da modern toplumu, varılması gereken bir hedef ve ideal haline getirmiştir. Bu sebepten, modern toplumun yapısını, fikri temellerini anlamak, oluşum sürecini incelemek, oluşumunda öne çıkan etkenleri tespit etmek daha da önem kazanmakta ve bu husus, bu ideali gerçekleştirmek isteyen toplumlar için zorunlu hale gelmektedir. Bu bağlamda biz de Modern toplum ile Sanayi Toplumu'nun oluşumuna eğilme gereği hissettik.

Modernleşme, Ortaçağ'ın sonlarında, hatta 1450'lere kadar geri gidebilen tarihlerde başlayan ve günümüze kadar gelen bir süreçtir. Başlangıç tarihi olarak 1450'li yılları aldığımızda karşımıza feodal toplum çıkar. İstanbul'un 1453'te Türklerin eline geçmesiyle, Batı'nın eski ticaret yolları tıkanmış, deniz korsanlığı, açık deniz serüvenleri ile yeni ticaret yolları aranmıştır. Yeni ticaret yolları sonucunda bulunan topraklar ve buradaki zenginlikler Batı'nın şimdiye kadar sahip olduğunun ötesinde bir birikime sebep olmuştur. Bu birikimin sermayeye dönüşmesi ve beraberinde potansiyel özgür işçi emeğinin oluşması ile sanayi toplumunu hazırlayan koşullar oluşmuştur. Coğrafi keşifler, barut ve pusulanın icadıyla başlayan feodalizmin çözülme süreci, burjuva sınıfının ortaya çıkışı ve talepleriyle tasfiye noktasına gelmiştir. Sanayi devrimi ve onu takiben sanayileşmenin uluslararası düzeyde yayılması, iktidarın merkezileşmesi, ulus devletin yükselişi, yeni tür kent yaşamı, ticari ve düşünsel bağlantılardaki muazzam genişleme şeklinde özetleyebileceğimiz

süreçte tüm bu eğilimlerin iç içe geçmesiyle insanların toplumsal örgütlenmesinde değişim yaşanmış ve modern toplum ile sanayi toplumu oluşmuş, toplum, daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. 16. yüzyıl ile 18. yy arasında yaşanan tüm bu gelişmeler modern toplumun temel yapısını teşkil eden önemli faktörler arasındadır. Bu nedenle, bu dönemin olayları, olguları, ve yarattığı etkiler modern toplumun ve yirmi birinci yüzyıl toplumlarının başlıca niteliklerinin de kökenlerini oluşturmaktadır. Modern toplumun oluşumuna kaynak teşkil eden bu gelişmelerden biri de tezimizde, bu dönüşümde, değişimleri başlatan ve çok yönlü etkileri olan öncü bir hareket olarak karşımıza çıktığını öne sürdüğümüz Reform hareketidir.

Modern Toplum ile Sanayi Toplumunun Oluşumunda Reform Hareketinin ve Zihniyetinin modern Batı toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapılanmasına katkısı tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Nitekim çalışmamızda, modern toplum ile sanayi toplumunun oluşum sürecini anlamak, bu süreçte en önemli rolü oynadığını düşündüğümüz reform hareketinin ve zihniyetinin, değişime ve toplumdaki dönüşüme etkilerini ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır.

Reform hareketi zihinsel boyutuyla Batı toplumunu dönüştürmüştür. Luther'in öncülüğündeki reform hareketinin Kilise ve Papa otoritesinden bağımsız, bireysel kurtuluşu telkin eden, tek dinsel otorite olarak Kutsal Kitab'ı gören ve her hristiyanın bunu yorumlama hakkına sahip olduğunu savunan, kurtuluşun sadece imandan geçtiğini söyleyen öğretileri toplumda çok büyük değişimlere sebep olmuştur. Reform sonrasında günümüz modern toplumunun unsurları olarak sayılan özgür düşünce, bireyselleşme, milliyetçilik, ulus-devlet, ekonomik özgürlük ve gelişim gibi olguların temelleri atılmıştır. Reform hareketinin ve zihniyetinin modern toplumun dinamiklerinden olan sekülerleşme, kapitalizm, liberalleşme ve bireysel düşünce hakkı gibi kavramların oluşumuna neden olarak, meydana getirdiği değişikliklerle modern ve sanayi toplumunun oluşumuna etki ettiği düşüncesi tezimizin varsayımını oluşturmaktadır.

Modern toplumun nasıl ortaya çıktığı, geliştiği ve reform hareketi ile zihniyetinin bu oluşuma etkilerinin neler olduğunu, dönüşüme nasıl katkıda

bulunduğunu tespit etmek temel problemimizdir. Konumuzun, bu iki sorunla ilişkili olmayan yönleri önemsiz değildir, fakat başka bir çalışmanın konusudur.

Modern Batı'nın kültürel temelleri, Rönesans, hümanizm, reform ve aydınlanma gibi çok geniş zihinsel kaynağa dayanır. Bu sebepten böylesi geniş bir alanın tamamının analizini yapmak tek bir çalışmaya sığdırılabilecek bir amaç değildir. Modern toplumun temelindeki düşünsel gelişimi anlamaya çalışmak tezimizde arzu edilse de tez sınırlarını aşan bu istek, Batı aydınlanmasının düşünsel boyutunun reform zihniyeti kapsamında açıklanmasıyla sınırlı tutulmuştur. Modern toplumu, reform zihniyeti kapsamında ele aldığımızda, sekülerleşme, laiklik, ulus-devlet, bürokratik devlet, milliyetçilik ve liberalizm gibi dinamikler öne çıkmıştır. Yine aynı şekilde Batı dışı toplumların modernleşme süreçleri konumuz dışında tutulmuştur. Çalışmamızda Batı toplumlarının modernleşme sürecinin anlaşılması, reform hareketi ve zihniyetinin bu süreçte etkisini ortaya koyabilmek açısından gerekli olduğu düşünülerek, tarihsel ve toplumsal bir perspektifle incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda tez çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde modernleşme üzerine sosyolojik kavramlar açıklanmış, modernleşmenin ortaya çıkışı, gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde reformu hazırlayan koşullar, 16.yüzyılda Avrupa'daki sosyo-ekonomik yapı, Roma kilisesinin, hıristiyanlığın başlangıcından reforma kadar olan süreçteki tarihsel gelişimi, siyasi mücadeleleri teolojik arka planıyla ele alınmış, reform hareketinin ortaya çıkışı, reform hareketinin gelişimi ve reform zihniyetine temel teşkil eden öğretileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise reform hareketi ve zihniyetinin toplumda yarattığı sosyal, ekonomik, siyasi değişiklikler, toplumsal dönüşüm, reform hareketinin ve zihniyetinin somut ve düşünsel sonuçları, modern ve sanayi toplumunun kurum ve kuramlarıyla karşılaştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, modernleşme sürecinin Ortaçağ'ın sonlarında hatta 1450'lere kadar geri gidilebilen tarihlerde başlayan ve günümüze kadar gelen bir süreç olduğu söylenebilir.

V.yy'dan, XVI.yy'a kadar uzatılabilen dönem 'Ortaçağ' olarak ifade edilir. Ortaçağ'ın XI. ve XV. yy. arasını kapsayan dönemde feodal sistem hüküm

sürmüştür. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla, Avrupa milletleri ve devletleri doğar. Merkezi krallıklar kontrolündeki siyasetin gerilemesi ruhban sınıfının ve feodal sistemin yükselmesine neden olmuştur. Kabile örgütlenmesine sahip topluluklar olan Germen krallıklar, kabile ve şefe bağlılık ilkesiyle feodal toplumu şekillendirmişlerdir. Feodal sistemde ekonomi tarımsaldır, güven ihtiyacından dolayı karşılıklı korumaya dayalı, hiyerarşik bir toplumsal ilişki mevcuttur ve bu yapıda Kilise önemli ölçüde bir ekonomik belirleyiciliğe sahip, toplumun yönlendiricisi ve siyaset dahil her alanda baskın kurumudur. Germen istilasının yol açtığı yıkımlar ve üretimin parçalanması karşısında insanlar, kabuklarına çekilmiş ve gerekli savunmayı Hristiyanlığın dini inançlarında aramışlardır. Batı'nın kimliğini koruyabilmesi çabası, dini hoşgörüsüzlüğe sebep olmuştur. Dini ellerinde tutanlar (ruhban sınıfı), toplum içinde bir üstünlük kazanmış ve dinde tek bir dil, ölü bir dil (Latince) kullanarak durumlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Hristiyanlık, MS.30 yılında İsa tarafından Yahudiye'de kurulmuş, 'Milano Hoşgörü Fermanı' ile MS.312 yılında din olarak tanınmış ve 381 yılında da Roma İmparatorluğu'nun Resmi dini olmuştur. Bu tarihten sonra, başlangıçta, İsa'nın ölümünden sonra ilk hristiyanların biraya geldiği bir topluluk olan 'Kilise', Roma devletini örnek alan bir örgütlenmeye giderek, hiyerarşik bir yapı kazanmış ve kurumsallaşmıştır. Böylece, Roma İmparatorluğu topraklarında Roma İmparatorluğu ve Kilise Devleti olarak iki devlet oluşmuş, halk iki ayrı otoriteye tabi olmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum doğal olarak, Bizans imparatorluğu ile Roma Kilisesi'ni dünyevi otorite ve ruhani otorite kavgasına ve tartışmasına sürüklemiştir. Kilise, doğan iktidar fırsatı için kendi siyaset felsefesini geliştirmiştir. Papa I.Gelasius, geliştirdiği 'İki Kılıç Kuramı' adı verilen öğretisini, Bizans imparatoruna yazdığı mektupta bildirmiştir. Kilise, 'İki kılıç kuramı' ile dünyevi, ruhani iktidar ayırımı yapar, bölünemeyen 'auctoritas' (iktidarın ilkesi) Kilisenin, 'potestas (iktidarın kullanılış biçimi) imparatorluğun elindedir. Kilisenin, her iki (ruhani ve dünyevi) iktidarı elinde bulundurduğu, ancak dünya işlerini idare etmeye yarayan maddi kılıcı, kralların eline, Kilise'nin buyruklarına uymaları şartıyla verdiğini ileri sürer. Bu kuram, 800-900 yıl boyunca Kilise ve Siyasi iktidarlar tarafından kabul görmüş ancak farklı yorumlamalar, siyasi mücadelelere sebep

olmuştur. İki Kılıç kuramı ile Kilise, imparatorluk üzerinde üstünlük sağlamış, taleplerinde daha da ileriye giderek tüm iktidarı kendinde toplama çabası içine girmiştir.

Kilise, en büyük toprak sahibi olmasına karşın 1059'a kadar siyasal bir güç değildi. Papa Gregorius, Batı dünyasındaki iktidar boşluğunu görmüş ve Kilise'nin dünyevi iktidar üzerindeki üstünlüğüne dayalı bir hristiyan monarşisi kurma çabasına girişmiştir. Papa VII.Gregorius, 1075 yılında yayınladığı fermanla, papanın seçilmesini kardinaller kurulunun sorumluluğuna verdi. Böylece, imparatorun söz hakkı da ortadan kalkıyor, devleti kontrol edecek makam papalık oluyordu. İktidarını tanrıdan alan ve hristiyanlığın temsilcisi Roma Kilisesi'ne karşı sorumlu olan 'Hristiyan Kral'' anlayışı gelişti ve bu durum ''aforoz'' adı verilen bir yaptırıma bağlandı. 'Papalığın yanılmazlığı' öğretisi, hiyerarşik toplum yapısı ve insan yasalarının, ilahi yasalara tabi olmasıyla, Papalık, toplumda kutsanmış, en üst ve en etkili kurum olmuş, bu da dünya işleri konusunda kimin yetkili olacağına dair anlaşmazlıkları başlatmıştır.

Ticaretin canlanmasıyla, feodal yapının çözülmesini başlatan gelişmeler yaşanmıştır. Gelişen kent yaşamı, toplum tabakalarını ve yönetim mekanizmalarını dönüştürmüş, iktidarların meşruluk temellerinin sorgulanmasına, yeniden yapılandırılmasına sebep olmuştur. Bu dönüşümde toprağa dayalı tüm kesimler olumsuz etkilenmiş, yoksullaşmıştır. Yeni koşullara ayak uyduramayan feodal beyler giderek yoksullaşırken, burjuvazi elinde sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Kilise yeni koşullara ve yeni koşulların getirdiği çözüm yollarına karşı direnmiş, tarım ekonomisine sahip çıkarak, merkezileşme düzeyini arttırıp, gelirini arttırma yoluna gitmiş, ticareti ve faizi kötülemiş, feodal yapıyı devam ettirmeye çalışmıştır. Kilise'nin bu tutumu kentsel tabakaları ve kent yönetimlerini, Kilise ile karşı karşıya getirmiştir. Aynı dönemde Kilise'nin dinden uzaklaşması, batıl inançlara ve dogmalara boğulması, ruhban ve ruhban olmayan toplum arasında sosyal farklılaşma meydana gelmesi, düşünürleri, hristiyanlığın bozulmasına çare arayışına yöneltmiştir. Siyasi, ekonomik gelişmeler, papalığın siyasi hegemonyasını sürdüremeyecek duruma getirmiş ve reform için zemin oluşturmıştır. Katolik Kilise'nin hristiyanlığı, dinsel istismar aracı olarak kullanması, 12.,13. yüzyıllardan itibaren hem eleştirilere hem de reformist

girişimlere sebep olmuş ancak siyasi iktidarlarca reformistler cezalandırılmışlardır. John Wycliff ve Jun Hus'un başlattıkları hareket, Luther'in reform hareketine önemli bir zemin hazırlamıştır.

Hümanizm akımının düşünürleri, dini pasifize ederek, Tanrı'yı dünyevi alanın dışında tutarak, Kilise'nin katılığına kırıp, dini, dünya ile barıştırma çabasına girmişlerdir. Hümanistler, dinin ve eğitimin, Hristiyanlığın ilk dönemlerine ve klasik kültürün orijinal kaynaklarına göre, yeniden düzenlenmesini, Kilise'nin reforma tabi tutulmasını istiyorlar, bu reformun da eğitim yoluyla ve Hristiyan Birliği'nin sağlanmasıyla gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Hümanistler, Rönesans'ın temsilcileridir. Yunan-Roma kültürüyle yoğrulmuş İtalya'da başlayan Rönesans hareketi, antikiteye sahip çıkmış, yorumlamış ve bu dünyayı meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Rönesans döneminde, bilim ve felsefe alanındaki gelişmelerin tohumları atılmıştır. Rönesansın en önde gelen niteliği 'zihin bağımsızlığı'dır. Gerek hümanizmanın bahsettiğimiz bu farklı bakış açıları, gerekse dinsel kaynakların okunması ve matbaanın yaygın kullanımı, dinsel bilgilerin hızla ve yoğun bir şekilde öğrenilmesini sağlamış, Kilise karşıtı söylemleri ve Kilise'nin reformu taleplerini güçlendirmiştir.

Kilise, 16.yüzyıla gelindiğinde, toprak bağışları yoluyla büyük zenginliğe kavuşmuş, başlardaki saflığından ve halka yakınlığından uzaklaşmış hatta insanları tedirgin eden bir kurum olmuştur. Bu yapısıyla halkın ve imparatorluğun hoşnutsuzluğunu kazanmış, tahammül edilemez duruma gelmiştir. Wittenberg üniversitesinde ilahiyat dersleri veren rahip Martin Luther, 31 Ekim 1517 tarihinde Doksan Beş Tez adlı manifestosunu başpiskoposa göndererek, bu reform beklentileri ve bu toplumsal şartlarda, reform hareketini başlatmıştır.

Luther, tövbe ritüeline dayanan, günahların pişmanlık getirilerek affedilmesi olan endüljansların, Kilise'ye maddi kazanç sağlayan bir ritüel haline getirilmesini, insanların tüm kurtuluşu endüljanslarda görmesini yanlış bulur. Luther'in başlangıçta reform talebiyle sınırlı olan görüşü, Papalığın tavrıyla değişir. Bundan sonraki süreç, Luther'in kınanması, vazgeçirilmeye çalışılması şeklinde yaptırımlarla başlasa da reform hareketi birbirini tetikleyen ve öngörülemeyen gelişmelerin neticesinde

bölünmelere, çatışma ve isyanlara, mezhep savaşlarına sebep olmuştur. Reform sonrasında günümüz modern toplumunun unsurları olarak sayılan özgür düşünce, bireyselleşme, milliyetçilik, ulus-devlet, ekonomik özgürlük ve gelişim gibi olguların temelleri atılmıştır. Reform hareketi ve zihniyeti, modern toplumun dinamiklerinden olan sekülerleşme, kapitalizm, liberalleşme ve bireysel düşünce hakkı gibi kavramların oluşumuna neden olarak, meydana getirdiği değişikliklerle modern ve sanayi toplumunun oluşumuna etki etmiştir.

Reform hareketi konusunda sayısız çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda reform hareketinin tarihsel süreci ya da modernleşmenin aydınlanmacı kavramları müstakil olarak ele alınarak, siyasi, felsefi çözümlemeler yapılmıştır. Modern toplumun oluşum sürecini bütünsel bir yaklaşımla ele alarak, bu kavramların temelindeki reform zihniyetini anlamak, yarattığı zihinsel ve eylemsel mücadelelerle toplumdaki çok yönlü dönüşümü görebilmek gerekmektedir. Bu yaklaşımla yapılan tez çalışmamızın, literatürdeki bu eksikliği gidererek katkıda bulunması ümit edilmektedir. Batı toplumlarının modernleşme adı verilen modern topluma dönüşme süreçlerinin anlaşılması bu sürecin yönetilebilmesini de sağlayabilir.

Engin bir literatüre sahip olan Reform hareketi ve modern toplum konuları üzerinde çok fazla çalışmanın yapılmış olması, çok zengin bir kaynak taramasını içeren, uzun, seçici bir çalışma sürecini gerektirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN TOPLUM ve SANAYİ TOPLUMU

Modern toplum, günümüzde varılması gereken bir hedef, bir ideal olarak Batı dışı toplumların önündeki bir olgudur. Sanayi üretimini, kurumsallaşmış ilişkileri, kompleks bir toplumsal örgütlenmeyi, bilimin ve seküler kurumların, aklın egemen unsur olduğu ve yüksek refah seviyesine kavuşmuş toplumları ifade eder. II. Dünya savaşından sonra Batı dışı toplumlar yoğun bir şekilde Batılı Modern toplumları yakalama çabası içine girmişlerdir. Bu sebepten modern toplumun yapısını, fikri temellerini anlamak daha da önem kazanmaktadır. Reform hareketi ve zihniyetinin temellerini attığı Aydınlanma düşüncesi modern düşünceyi oluşturmuştur. Modern düşüncenin temel nitelikleri olan bilim, ilerleme, nesnellik Sanayi toplumunun oluşumu için gerekli kaynağı ve ivmeyi de sağlamıştır.

Modern toplumun yapı ve ilişkilerine geçiş bir süreçtir. Çalışmamızda Batı toplumlarının modernleşme sürecinin anlaşılması, reform hareketi ve zihniyetinin bu süreçte oynadığı rolü ortaya koyabilmek bakımından gerekli görülmüş, bu sebepten Batı toplumlarının modernleşme süreci tarihsel ve toplumsal bir perspektifle incelenmeye çalışılmıştır. Modern toplum olgusunun berraklaşmasına yardımcı olacak derecede, özet mahiyetinde, modernleşme kavramlarının açıklanmasının doğru olacağını düşünüyoruz. Şimdi bu kavramlar incelenecektir.

1.1. Modernleşme Kavramları ve Modern Toplumun Unsurları

Batı’da ortaya çıkan, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı dışı toplumlara yayılan modernleşme süreci hala tartışılmaya, üzerine düşünölmeye devam edilen bir kavramdır. Modernleşme olgusunun iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak bu kavramın ne anlama geldiğini anlamak ve sonrasında modernleşmenin ne zaman, nasıl, hangi koşullarda, hangi sebeplerle ortaya çıktığını incelemek gereklidir.

1.1.1. Modern, Modernizm, Modernleşme ve Modernite Kavramları

Modernizm ve modernleşme süreci sosyolojik, siyasi, ideolojik anlamları da içerir. 20.yüzyılda modernleşme akademik tartışmaların ilgi odağı olmuş bir kavramdır.

1.1.1.1.Modern

Modern kelimesi, yeni, çağa uygun anlamına gelir. Modern, modernizm, modernleşme ve modernite terimleri Latince “Modernus” kökeninden gelen modern kelimesinden türetilmişlerdir. (Tuna,Şen,Durdu,2019:1-8) “Modern” kelimesi Latince “modernus” biçimiyle ilk defa 5.yüzyılda, resmen Hristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanıldı. İçerikleri sürekli değişse de, ‘modern’ terimi hep, kendini eski’den yeni’ye bir geçişin sonucu olarak görmek için, antik çağla kendisi arasında bir ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir.” (Habermas ,2011:10)

Modern kelimesi 15.yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da ortaya çıkan değişimlerin genel adı olarak kullanılır. Osterhammel, Protestan Reformunu, ‘yozlaşmış’ bir kültürün uygarlaştırılmasına yönelik büyük bir hareket olarak yorumlar ve modernliği şu şekilde tanımlar:

“Avrupalıların maddi zenginlik yaratmadaki, doğaya bilimsel-teknik yollarla tahakküm etmekteki, iktidar ve nüfuzlarını askeri ve ekonomik destekle dünyaya yaymaktaki başarıları, Avrupa’nın evrensel “uygarlık” söyleminde simgesel ifadesini bulan bir üstünlük duygusunun doğmasına yol açtı. Yüzyılın sonuna doğru, bunun için yeni bir tanım yerleşti: “Modernlik” (Osterhammel ,2022:1181)

Modern kavramı başlarda sadece Batı Avrupa uygarlığını ifade etmek için kullanıldı, sonra çoğunluğun gelenekselliğinden ve bağınazlığından ileri giden küçük çevrelerin avangard muhalif tutumlarını tanımlamakta kullanıldı.

1.1.1.2. Modernizm

Modernizm, 19.yy sonlarında ortaya çıkan modern düşüncenin sanatsal ve kültürel alanlardaki etkileri sonucunda meydana gelen değişimleri ifade eder. Modernizm makine, fabrika, kentleşme gibi üretim alanlarının yanı sıra dolaşım alanında, tüketim alanında yeni koşulların yaratılmasına öncülük etmiştir. 1848 yılından sonra kentsel büyüme, kente göç, sanayileşme ile kentlerin mimari yüzlerinde de değişim olmuş ve modernizm, kentsel bir olgu haline gelmiştir.(Harvey,1997:37-39)

1.1.1.3. Modernleşme

Modernleşme toplumsal, siyasal, ekonomik, dinsel ve bilimsel anlamda ortaya çıkmaya başlayan değişimlerin genel adını ifade eder Modernleşmenin çıkış noktası geleneksel toplumdur, varış noktası ise bir dizi değişikliğin, birbiriyle ilintili dönüşümlerin sonucu olan modern toplumdur. (Davies,1996:7)

Toplumun dönüşüm süreci, Rönesans ve reformasyon hareketi, Fransız devrimi, Endüstri devrimi, ulus devlete geçiş gibi unsurların oluşmasıyla başlamış, 19.yy’ da doruk noktasına ulaşarak, bugün bilinen modern toplumları ortaya çıkarmıştır. Modernleşme sürecinden önceki toplum biçimleri geleneksel ve modern öncesi olarak adlandırılır. Modern ve modern öncesi toplumlar birbirlerinin karşısı özelliklere sahiptir ve bunlar politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel süreçler arasındaki etkileşim sonucunda meydana gelmiştir.

Modernleşme bir anlamda geleneksel, modern öncesi toplumların modern toplumlara dönüştükleri süreçtir.(Kollektif,2011:8-17) Modernleşme, kültürel ve sosyal, ekonomik değişimleri kapsayan global bir süreçtir. ‘‘Modern olmak’’, ‘‘bizim gibi olmak’’ anlamını içerirken, bizim gibi olmamak da çağdışı ve ilkel anlamını verir, çağdışı toplumlara da bize daha fazla benzemek için değişimleri gerektiği fikrini destekler. Modernleşme süreci 4 alt sürecin meydana gelmesiyle oluşur :

-Teknolojik gelişme; geleneksel bilgi ve teknikler yerini, bilimsel bilgi ve tekniklere bırakır

-Endüstrileşme süreci; makineler ve makineleri çalıştıran enerji kaynaklarının öneminin arttığı, insan, hayvan gücü ve el zanaatlarının öneminin azaldığı bir süreçtir

-Kentleşme; kırsaldan, kentlere göçün yoğunlaştığı, kentin nüfusunun arttığı süreçtir. Bu süreçler birbirleriyle bağımlıdır ama herhangi bir ortaya çıkış sıralaması yoktur.

Modernleşme sürecinde meydana gelen diğer değişiklikler :

-Bürokrasinin gelişmesi sonucu, siyasi partiler ve geçim mekanizmalarında değişimler yaşanır

-Eğitim yaygınlaşır böylece okur-yazarlık artar, geleneksel inanç ve uygulamalar, düşünce ve davranışlarda egemenliğini yitirir

-Akrabalıkla ilgili geleneksel haklar ve ödevler azalır

- Statü önemini kaybedip, buna karşın ulaşılanın değerli hale gelmesi, mobilitayı artırır.

Yeni milli ideolojiler, resmi devlet yapıları, siyasi partiler, ortak çıkar dernekleri, toplumda meydana gelen bölünmeleri bütünleştirme görevi gören mekanizmalardır. Bunlar vasıtasıyla farklılaşma akımlarına karşı direniş gerçekleşmiş olur. Ne yazık ki modernleşmenin bir gerçeği olan teknolojik gelişme ile insanların ve düşüncelerin bir yerden başka bir yere ulaşması çok hızlı ve kolay olurken, bağımsız kültürel sistemler arasındaki kültürel farklılıklar da azalır.

Makineleşme sürecinde yaşanan değişimler, Batılı olmayan geleneksel toplumları sıkıntılı süreçlere sokabilmektedir. Alexis Inkeles, modernleşme sürecinde dogan yeni bir insan tipine dikkat çeker. Inkeles' e göre bu insan, modern dünyanın değişikliklerini kabul etmeye ve onlardan yararlanmaya açık olan bir tür prototiptir. Modern kişi olarak tanımlanan bu kişi yeni tecrübelerle hazırlıklı, yenilge ve değişime açıktır. Bir diğer özelliği de sadece kendini ilgilendiren değil, tüm toplumu, dünyayı hatta evreni ilgilendiren birçok problem ve mesele üzerine fikir edinme ve düşünme eğilimine sahiptir. Düşünce ve davranış farklılıklarına karşı duyarlılık gösterirler, fikirlere despotik ve hiyerarşik yaklaşmazlar.

Modernleşmenin, Memnuniyetsizlik kültürü yarattığı ileri sürülmüştür. Antropolog Paul Maine tarafından geliştirilmiş bu kavram, zengin ve fakir toplumların arasındaki genişleyen ve kapanmayan ekonomik uçurumun yarattığı dünyada bir taraftaki insanların diğer taraftakilere gıptayla bakmalarını, yaşantılarına

imrenmelerini ve imkanlarını aşan bir istekler seviyesiyle yüzleşmenin mutsuzlugunu ifade etmektedir. (Havilland,2002:469-500)

Bunun yanında modernleşme kavramı kimi sosyologlarca bir akılcılaştırma kafesi olarak betimlenilmiş ve özellikle Batı'nın gelişmekte olan toplumları bağımlılaştırma, sömürme çabasının bir aracı olarak nitelendirilmiştir.

Amacımız bu kavramlara eleştirel yaklaşmak değil, çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi modernleşme sürecini anlatmaktır.

Sosyolojik olarak modernleşme kavramı ele alındığında “modernleşme” geleneksel toplumdan, modern topluma geçişi ifade eder. Modernleşme sürecinin unsurları ise sanayileşme, kapitalizm, sekülerleşme ve sınıfsal yapıda ortaya çıkan köklü değişimlerdir. Modernleşme sürecinin tetikleyicisi ve kaynağı modernite düşüncesidir.

1.1.1.4. Modernite

Modernite, toplumda değişimi oluşturan felsefi, politik ve toplumsal düşünce sistemidir. Modernite özünde geleneksel topluma ve kuramlarına karşı, bir meydan okumayı barındırır ve kutsal temelli toplum tasarımına karşı, akıl temelli bir toplum tasarımı ifade eder. (Tuna,Şen,Durdu,2019:4)

Modern düşüncenin temel nitelikleri bilim, ilerleme, nesnellik ve evrenseldir. Bu ilkeler Aydınlanma düşüncesi ve devrimlerle, geleneksel dünya görüşünden kopuşu sağlamak için oluşturulmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin girişi; nesnel bir bilimi, evrensel bir ahlak ve hukuku tesis etmek için çok sayıda kişinin özgür ve yaratıcı çalışmalarıyla oluşan bir bilgi birikimi kullanıyordu. Bu bir modernite projesi idi, bununla, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi hedefleniyordu.(Kollektif,2011:8-17) İnsanlığın bilimle, bir taraftan dogaya egemen olarak onu lehine döndürürken bir yandan da rasyonel düşünce ve örgütlenme ile efsanenin, dinin, batıl inancın akıldışılığından kurtulmayı başaracağı savunuluyordu. (Harvey,1997:25)

Modernlik projesinin özü nesnel bilimi, evrensel ahlak ve yasayı ve kendi iç mantığı çerçevesinde sanatın özerkliğini temin etmeye çalışmaktır. Bunu yaparken de uzmanlaşmış kültür birikimini gündelik yaşamın zenginleştirilmesinde kullanmayı esas almışlardır.

‘...Aydınlanma düşünürleri, sanat ve bilimlerin, sadece dogal güçler üzerindeki denetimi artırmakla kalmayıp, dünyanın ve benliğin anlaşılmasını, ahlaki ilerlemeyi, kurumların haklılığını ve insanların mutlulugunu da sağlayabilecegi yolundaki abartılı beklentilerini de hala sürdürüyorlardı.’”(Habermas,1980,s:38)

Modernlik, toplumun başta siyaset, ekonomi olmak üzere aile yaşamı,din, sanat gibi çeşitli bölümlerinin , bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yoğunlaştırılmasıyla giderek artan farklılaşmasıdır.Modernlik fikri her türlü ereğiçiligi dışlar ve toplumun buna uygun olarak örgütlenmesini kabul etmez. Tanrının yerine bilimi koyar, ister siyasi, ister dini olsun toplumdaki işleyişin hiçbir güç odasının etkisi altında yönlenmesini, sapmasını kabul etmez ve toplumda kişisel ve kolektif yaşamın tek örgütlenme ilkesi olarak akılcılaştırmanın tesisini savunur.

Aydınlanma döneminde akılla beraber başat giden kavram dogadır. Klasik modernlik ideolojisinin temeli, toplumun degerlerin kaynağı olduğu ve iyiliğin , topluma yararlı, kötülüğün ise onun bütünleşmesi ve etkinliğine zarar veren şey olduğu inancıdır. Aydınlanma filozoflarının geliştirdigi modernlik anlayışı devrimcidir ve geleneksel topluma karşı verilen mücadeleleri harekete geçirir. Rousseau da, Kant da, akılla, iradeyi birleştirmeyi ve dogal düzene boyun egen bir özgürlüğü savunurlar. Bunları gerçekleştirmek, modern toplumu kurmak, uzun süreli ve büyük mücadeleleri gerektirmiştir.

1.2. Modern Toplumun Oluşumu

Modern Avrupa, hümanizmayı, Protestanlığı, kapitalizmi, bilimi, ulus-devletini kapsar, 14.yy’dan sonra 18.yy’a kadar süren karmaşık entelektüel bir süreç içinde gelişmiştir. Batı uygarlığı, yüzyıllar boyu üst üste yığılmış anlamlar ve çağrışımları temsil eder. (Tanilli, 2018:11-17)

İktisadi yapı, modern toplumun temel yapısını oluşturur, bunu üretim faaliyetlerinde kullanılan maddesel araçlar ve teknik, üretim ilişkileri, üretim biçimi olarak tanımlayabiliriz ve modern toplum bu temel yapının biçimlendirdiği, onun üzerine kurulan bir değerler sistemini içerir. Bu değerler sistemi, siyasal ve hukuksal kuramları, dini, ahlakı, felsefe ve edebiyat ve sanatı, kültürü oluşturan tüm öğeleri kapsar. (Tanilli, 2018:137-143)

Modernleşme kavramı tanımlandığında modernleşmenin Batı’da başladığı ve toplumsal, siyasal, ekonomik, dinsel, bilimsel dönüşüm sonucu gelenekselden koparak, modern toplum yapısının kuruluşu sürecini ifade ettiğini belirtmiştik. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, modernleşme sürecinin Ortaçağ’ın sonlarında hatta 1450’lere kadar geri gidilebilen tarihlerde başlayan ve günümüze kadar gelen bir süreç olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda Modern toplumun oluşum süreci ele alınırken modern toplum öncesinin bir resmi çizilmiş ve modern topluma geçişi hazırlayan koşullar, reform hareketi ve zihniyeti bağlamında ele alınmıştır.

1.2.1. Modern Toplum Öncesi

1450’li yıllar, modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir. 1450 senesi, feodalizmin çözülerek, tasfiye sürecine girmesini, Ortaçağ’ın bitip, Yeniçağın başlamasını sembolize eder. Feodalizmin ortaya çıkışından, çözülme sürecine kadar olan dönem, klasik feodalizm olarak adlandırılır. Feodalizmin ikinci aşaması olarak nitelendirilen dönem, feodalizmin çözülmeye başladığı ve kapitalizm ile modernizmin ortaya çıktığı dönemdir.

Modern toplumun oluşumunda resmi tam olarak görebilmek için, tezin konusuyla sınırlı kalınarak, modern öncesi dönemi oluşturan feodal dönemin ve feodal toplumun ne olduğu, nasıl oluştuğu, toplumdaki sosyo ekonomik ve siyasi yapının ve bunlardaki değişimin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2.1.1. Feodal Dönemin Başlangıcı

Ortaçağ, Antik Çağ ile Rönesans' a birlikte açılan kültürel ilerleme çağıının arasındaki V.yüzyıldan, XVI.yüzyıla kadar uzatılabilen tarihi bir dönemi ifade eder.

Feodalite XI. ve XV.yüzyıllar arasını kapsayan ve Asıl Ortaçağ olarak nitelendirilen dönemle ilgili bir terimdir, zaman ve coğrafya olarak tüm Ortaçağ'ı kapsamaz.

Feodalite soy bağlarının yetersizliğinden ortaya çıkmıştır. Devletin güvenlik ihtiyacını karşılayamaması sebebiyle küçük iktidarlar büyümüş ve çoklu iktidar sistemi oluşmuştur.

Bu dönemde Avrupa milletleri ve devletleri dogar. Romania' nın , Constantinus' un ölümünden sonra, Dogu ve Batı bölümünün birbirinden kopması, Grek Dogu' da tüm iktisadi, siyasal, düşünsel ve dinsel zinde güçler toplandığından, Latin Batı' da antik uygarlığın temellerinin kaybolması ve sınırları üzerinde yoğunlaşan barbar dalgalarıyla mücadele, içerde askerlerin başkaldırı ve el koymalarıyla sürekli tehdit altında olmak ve bu koşullar altında istikrarı sağlamaya çalışmak korkunç bir gerginlik oluşturmıştu. Zamanla yurttaşlık duygusunda çöküş meydana geldi. İmparatorluk mutlak bir monarşi halini aldı, halkın üzerine düşen mali ve bürokratik yük daha da çok arttı. İnsanlar askerlikten kaçtı, ordu paralı, barbar askerlerden oluştu, ticaret ve kentler de çok zayıfladı. Zengin kentliler, tarım ürünlerinin kaynağına, kırsala yerleştiler, kentlerdeki ziraat ve tacir birlikleri dağıldı.

“ Ekonominin ve kamu maliyesinin tarımlaşması, görevlilerin ve askeri garnizonların doğrudan dogruya bakımını toprak sahiplerine bırakmaya götürmüştür devleti ve iktidarın parçalanışını hazırlamaktadır böylece de.” (Tanilli, 1995:15)

Kentlerin çökmesi, küçük mülkiyet sahiplerinin maliyenin ağırlığı altında ezilmesi ve haraççılara karşı kendilerini koruyabilecek, güçlü kişilerin himayesine ihtiyaç duyulmasıyla orta sınıf çökmekte, aristokrasinin ve zenginleşen sanatoryal sınıfın etkisi artmakta, büyük tarım malikaneleri toplumun temeli olmaktadır. Köleci devletten, siyasal gücün toprak aristokrasisi ile yabancı, paralı askerlerin şefleri

arasında bölündüğü bir düzene geçiş oldu, barbar istilaları da bunu hızlandırdı.(Tanilli, 1995:18)

Batı Roma'nın yıkılışıyla, Germen krallıkları ve Roma Kilisesi, ‘Yeni Avrupa’yı şekillendirecek iki güç olarak ortaya çıkmıştır. Germen krallıkları, kabile örgütlenmesine sahip topluluklardı. Bu toplulukların en önemli niteliği kabile ve şefe bağlılık ilkesidir. Savaş şefleri için sahip olunulan herşey, ölümleri halinde oğullarına geçecek kişisel mülkdü. ‘ Bu anlayış, ister istemez, savaşçı kabile şefinin, sahibi olduğu tüm mülkün korunup kollanması için, bu mülkü kendisine kişisel sadakatle bağlı yoldaşlarının ya da savaş beylerinin denetimi ve kullanımına vermesini beraberinde getiriyordu...’ (Ağaoğulları,M.Ali;v.d, 2015:237-240)

Frank krallığı diğer Germen krallıklarının aksine Katolik’liği seçti ve Roma imparatorlarının ünvanlarına sahip çıkarak, Kilise ile iyi ilişkiler içine girdi. Kilise, Frank kralı Pepin’nin İtalya’da Lombardları yenmesiyle başlı başına devlet haline geldi. 800 yılında Papa III.Leo tarafından tacı giydirilen Frank kralı, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu adıyla, Britanya hariç, hemen tüm Batı Hristiyanlığını kapsayan coğrafyaya hakim olur. Ne var ki frankların yönetim sistemi kişisel bağlılık ve sadakate dayalı olduğundan, merkezi ve hiyerarşik denetim mekanizmasının tam kurulamamış olması iki yüz elli kontluk bölgesine ayrılan bu imparatorlukta Kral Charlemagne’ ın ölümünden sonra küçük krallıklar ortaya çıkmasına sebep oldu. Aynı dönemde Avrupa’nın Müslümanlar, Macarlar ile Moğollar ve Vikingler ile Normanların saldırılarıyla karşı karşıya kalması güvenlik sorununu en önemli sorun haline getirdi. Bu koşullarda oluşan yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi feodalite oldu.

Charlamagne’ nın, taç giymesi ile Batı’ da Bizans imparatorluğundan bağımsız bir Katolik imparatorluğu oluşmuş oldu ve barbar Frank krallığının statüsü yükseltildi. Yeni, merkezi bir sistem kurulmakla beraber, yerel gelenekler ve önderler güçlerini korudular ve imparatorluk tüm kıtada güçlü ve etkili oldu. Charles Martel, 732 yılında Arapları poites yakınında bozguna uğrattı, böylelikle beklenen zaferi gerçekleştirmişti. Ödülü kilisenin eşsiz, bucaksız topraklarının bir kısmını almak oldu, Frank devletini de güçlendirmişti. Charles bu toprakları şövalyelerine hizmetlerinin devamı şartıyla

verdi böylelikle askeri örgütlenmeyi de değiştirmiş oluyordu. Savaşçılar artık sadece kralın takipçileri değil, krallığa her kim olursa olsun hizmetle yükümlü askerlerdi. Şarlman orduda düzenlemeler yaptı; savaş adamlarını büyük bir toprak sahibine 'derebeyi' sıfatıyla hizmet etmek yükümlülüğü getirdi. Şarlman'ın ölümünden sonra , imparatorlunun parçalanmasıyla küçük hakimiyetler ve ufak süvari birlikleri oluştu. Savaş hizmeti karşılığında, bir mülk tımar halinde verilmeye başlanmasıyla Normandiya dükü Gaillume İngiltere' yi feth etti ve kral oldu. Zaptettiği Angıl ve Sakson topraklarını Fransız savaş adamlarına tımar olarak dağıttı, onları kendilerine uyruk yaptı, onlar da şövalyeleri uyruk yaptı. Böylece sakson asillerinin yerine Fransız asilleri geçmiş ve Fransız derebeylik rejimi İngiltere' ye aktarılmış oldu.İngiltere krallığı bir Fransız prensleri ailesine geçti. İngiltere, Fransa Kralının uyruğu oldu. (Seignobos,1960:122) İngiltere'de feodalite, Fransa'dan farklı bir biçimde yerleşip, gelişmiştir. İngiltere'ye feodalite, zengin Norman prensi Fatih William tarafından kendi iktidarını güçlendirmek amacıyla getirilmiştir ve zor kullanılarak kabul ettirilmiştir. Fransa'da ise Karolenj imparatorlunun batışından sonra devlet dağılmış ve kral, ulus devlet serfi sıfatıyla sahip olduğu yetkileri kabul ettirmek için yeter derecede gücü olmadığından eşitler arasında birinci olmuştur. Bu sebeple de temsili rejim iki ülkede farklı şekilde gelişmiştir. (Tanilli,2018:53-55)

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, Akdeniz çevresinde barışın sona ermesi, Germen krallıkları, Doğu Roma İmparatoru ve Kilise arasında Batı Roma'nın mirasına sahip çıkmak ve Avrupa'da Roma Barışı'nı tekrar kurmak için mücadelelerin başlamasına sebep oldu. Germen krallıkları arasında varlığını sürdüren Frank ktrallığı oldu. Genç pepin, karolenj hanedanlığını kurdu, 753 yılında İtalya'yı ele geçirip, Lombardları kovdu ve papalık topraklarını Kilise'ye geri verdi. Böylece Papalık devlet oldu. Ardılı Charlemagne, Papa X.Leo'nun elinden 800 yılında taç giyerek imparator olur. Böylece hıristiyanlığın tüm dünya üzerinde yayılmasının sorumluluğunu da almış olur. Charlemagne'nin imparatorluğu'yla Kutsal Roma Germen İmparatorluğu adını alan bu yapı, imparatorun ölümü üzerine kendi bölgelerinde bağımsız birer iktidar adayı olan prensliklere bölündü. Merkezi iktidarın yok oluşuyla beraber aynı dönemde IX. Ve X.yüzyıllarda Avrupa, Müslümanların, macar ve Moğolların ve Normanların saldırısına uğradı. Bu saldırılarla, imparatorluğun çöküşü, krallıkların

güçsüzleşmesiyle, prensler üzerlerinde yaşadıkları toprakları sahiplendiler. Prenslerin toprakları üzerinde yaşayanlar da girmek zorunda kaldı.

“ İşte feodalite, merkezi iktidarın yokolduğu, karışıklıkların ve güvensizlik ortamının adeta yerleştiği, ticaretin neredeyse durduğu, kent yaşamının önemini yitirdiği böyle bir ortamda ortaya çıkmıştı.”(Ağaoğulları,Köker,1991:163)

1.2.1.2. Feodal Dönemde Toplumsal Yapı

Feodal toplum, üretim tarzı, hiyerarşik toplumsal tabakalaşma ve feodal kültürü ile kendine has temel özelliklere sahiptir. Feodal üretim, manor örgütlenmesine dayanır. Manor örgütlenmesi, Roma İmparatorluğu’ndaki latifundiaların dönüşümüyle ortaya çıkmıştır. Ancak monarhlarda piyasa için üretim yapılmaz, manor içindeki tüm ilişkiler senyör tarafından denetlenir, serfler, toprağa ve senyöre bağımlıdır.

18.yüzyıldan itibaren köylülerin, mal üretebilecek düzeye gelmesi ve senyörlerin de piyasada üretilen mallara talebinin artmasıyla birlikte feodal ilişkiler çözülmeye başladı. “Bu değişim, ticaretin ve kent yaşamının yeniden canlanmasıyla sonuçlanan ve beraberinde siyasal düşünce alanında da bir dizi değişikliği getiren bir süreçtir ve modern topluma geçişin ya da Orta Çağın sona erişinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.” (Ağaoğulları,Köker,1991:191)

Feodal ilişkinin temelini vassallık oluşturur.Vassallık, merkezi iktidarın çöktüğü ve güvenliğin kalmadığı bir Avrupa’da senyör ile topraklarındaki köylülerin güvenlik ihtiyaçlarının temini için oluşturulmuş, köylülerin korunma, toprak sahiplerinin askeri ihtiyacının karşılıklı giderilmesi için bulunmuş bir çözümdü. Feodal dönemde işbölümü esasına göre toplum ruhban sınıfı, çalışanlar ve savaşanlardan oluşuyordu.

Feodalite, bir üretim tarzını, buna bağlı gelişmiş bir toplumsal tabakalaşma düzenini,toplumsal ilişkiler sistemini ve değerler kümesini içerir. (Ağaoğulları,2016)

:239) Kral Şarlman, Roma imparatorları gibi sınırsız bir kudrete sahip olsa da hem kendi hem uyrukları gayri şahsi idareyi bilmiyorlardı, bu sebepten tüm hükümet mekanizmasının merkezi, kendi oldu, tüm emirlerini evinden gönderiyor, hükümet işlerinde ailesi dahil yakın çevresinden yararlanıyordu. Şarlman uyruklarıyla temasa geçebilmek için Franklar da yavaş yavaş oluşan savaşçı hizmetli çalıştırma adedine başvurdu. Buna göre krala soruyor diye, kral da onlara vassus (adamlarım, uşak) diyordu. “ Şarlman senior’ u kendi “ adamları” ile kral arasında resmi bir aracı olarak tanıdı ve senyörlere, kumanda etmekle görevli oldukları adamlarıyla birlikte orduya gelmelerini emretti. Ayrıca bir otorite icra eden herkesin kendisine senyor sıfatıyla hizmet edeceğini belirten şahsi bir taahhütte bulunmasını da istedi. “ (Seignobos,1960:88) Büyük toprak sahipleri dahil tüm hizmetliler kralın vassalı kral da onların senyörü haline geldi. Böylelikle derebeylik rejiminin tohumları atılmış oldu.

Ağır süvariligi Charles Martel, İran ve Bizanstan Avrupa’ya soktu, bunları beslemek için geniş kilise topraklarına el koydu, bu sebeple de ona “Avrupa feodalitesinin kurucusu” denilmiştir.” Dolayısıyla ana sorun yeterli büyüklükte bir şövalye sınıfını hem hizmetin ve eğitimin gerektirdiği psikolojik talepleri hem de atlarının, donanımlarının ve maiyetlerinin oldukça fazla olan masraflarını sürekli olarak karşılayacak toplumsal yapılanmayı sağlamaktır.” (Davies,1996:341)

Fransa’ da 10.yy’ da Karolenj imparatorluginun batışından, İngiltere’ de ise 11.yy’ da Norman istilasından sonra feodalite ortaya çıkar. Barbar istilasının yarattığı güvensizlik ve üretim tekniğinin gelişmesi sonucunda gevşeyen kölelik bağları feodal düzenin kurulmasına yol açmıştır. Akdeniz’ in doğu ve batı kıyılarının İslam egemenliğine girmesi de Avrupa’nın dünya ticaretiyle ilişkisinin kesilmesine, kendi içine kapanmasına sebep olmuştur. Mevcut şartlara göre örgütleniş para ekonomisinin yerine malikaneler sisteminin genişlemesiyle aynı ekonomiye geçilmiştir. Böylece feodal dönemde Avrupa’ da tarımsal uygarlık egemen olmuştur. Feodalizm döneminde genel bir tarım biçimi oluşur ve tüm Ortaçağ boyunca değişmez. Ortaçağ toplumu kırsal bir toplumdur. Surlarla çevrili kentler, bir taraftan da surların dışında farklı toplumsal cemaatlerin de oluşumuna neden oluyordu. Feodal düzen bir siyasal, hukuksal, iktisadi ve sosyal rejimdir. Bu düzende devlet birliği yoktu, ülkeler birçok beyliklere ayrılmış ve halk devletin değil toprak sahibi olan senyörlerin uyrugu idi.

Feodal dönem, ne yazık ki ticaret ve kentlerin ortadan kalktığı, tacirlerin yok olduğu, herkesin kendi toprağında kendi ürettikleriyle yaşadığı, toprağın tek, yaşama ve zenginlik kaynağı olduğu bir dönem olmuştur.(Pirenne,2013:15-17)

Feodal düzende, toprak serbestçe tasarruf edilemez. ‘‘Topraklar, serf sözleşmesi ile hiyerarşik bir düzene bağlanmıştır.’’ (Tanilli,2018:53-55) Feodalite bir efendinin talep edeceği hizmetler karşılığında bir arazi parçasını armagan olarak vermesi esasına dayanır, karolenj zamanında bu uygulama askeri hizmet karşılığı ödenen bir ücret anlamı taşıyordu. Feodal dönemin temel iktisadi işletmesi Villa adı verilen büyük malikanelerdir. Malikanelerin miras, alım-satımlar vs.sebebiyle büyüklükleri farklılaşmış olsa da yeknesak yapıdadırlar, hepsi iki parçadan oluşur. Bir tarafta direkt efendinin işlettiği topraklar diğer tarafta da köylülere bırakılmış küçük tarım işletmeleri. Topraklar tek başına işletilemeyecek kadar büyük olduğu ve çok sayıda el emegi gerektirdiğinden ve bunu temin edecek ekonomik zenginlik olmadığından, köleleri elde etme güçlüğü, bakımlarının zorluğu ve verimliliklerinin düşüklüğü de toprak sahiplerin yeni çözümler üretmeye zorlamış ve toprak sahipleri topraklarını paylara ayırıp, oluşan küçük aile işletmelerine köleleriyle özgür köylüleri yerleştirmişlerdir. Bu topraklara yerleşenler, buraları istedikleri gibi ekip, yararlanırlar ancak karşılığında hem kendi ürettiklerinden bir kısım ürünü feodal beye vermek hem de beyin topraklarını işlemek, evinin bakımını yapmak zorundadırlar. Zayıflar, güçlü savaş lordlarına kendilerini ikamet ederler ve karşılığında sadakatle hizmet sözü verirler. Savaş lordlarının güçlü bir orduya sahip olması ve belli bir bölgede egemenliklerinin meşru sayılması için asalet ünvanına ya da o bölgenin mülkiyetine sahip olması zorunluluğunun olmaması Avrupa’ nın her yerinde güçlü askeri serflere bağlılık yemini etmiş savaşçı vassalların ortaya çıkmasına neden oldu.

Avrupa kıtasını istila eden topluluklar, zorunlu olarak silahlı kaleler ve etrafı kuşatılmış savunma bölgeleri halinde bir yaşam oluşturmuşlardır. Aynı şekilde sınıf ve hiyerarşik yapılardan oluşan bir toplum yaratmışlardır. 9. ve 10. yy’ larda şato yapımları önce Viking, Macar, Müslüman akınlarına karşı yapıldı ancak sonra kral ve prenslere kafa tutmak için kullanıldı ve merkezi devletin yeniden doğuşunu engelledi.

Şarlman maddi ve dini otoriteyi uyum içinde götürmek istiyor bu iki sınıfın en üst makamlarını beraber çalıştırıyor ve uyrukların her ikisine de koşulsuz itaatini istiyordu. Yine bunu sağlamak için kontun ve piskoposların ellerindeki yetkiyi kullanma serbestileri vardı, maddi ve dinsel iktidarın işbirliğinin tohumları da böylelikle atılmış oluyordu. Bu işbirliği XIX.yy' a kadar devam etti. Şarlman bütün uyruklarına kendi bölgelerinin papazına toprak ürünlerinin (prensip olarak onda bir) bir kısmını vermeleri ve her kilisenin bir toprağı olma kuralını getirdi. Şarlman' ın egemenliğindeki tüm topraklarda Hristiyanlık dini yerleşti, tüm topraklar ruhani dairelere bölündü, hepsine kilise yapıldı ve müminlerin dinsel ödevlerini yerine getirmelerini sağlamakla görevli papazlar görevlendirildi. Bu ruhani daire, köylerde oturanlar için mahalli sınır niteliğindedir.

Karolenj zamanında feodalitenin birçok ögesi mevcuttu ancak bunlar çok daha sonraları bir toplumsal düzen olarak bütünleşti. Feodalite, kilisenin merkezi otoritesini zayıflatmıştır, yerel iktidara gücü vermiş, ruhban sınıfı papa dahil onların hizmetlisi olmuştur. Şarlman, mevcut hizmetlilerin Latince bilmediğini, kutsal kitabı doğru okuyamadıklarını görünce İrlanda, İngiltere ve İtalya' nın manastırlarından adamlar getirtti. Latince öğrenimine dönüş devri başlatıldı, bunun faydası antik yazarların eserlerinin kurtarılması oldu. Bir kısmı yıpranmış, bir kısmı kaybolmuş eserlerin bulunup, kopyalarının çıkartılması ile neredeyse yazarların tüm eserleri korunabilmiş oldu. Ruhban okullarında Latince öğretilmesi ile de din ve hükümet dili olan Latince batı kavimleri arasında kültür dili olarak bir birliktelik sağladı. Saray rönesansı adı verilen hareket en çok Lave nehrinin kuzeyindeki Franklar ülkesi ile Almanya' da doruguna ulaştı.

XI.yüzyıldan itibaren Ortaçağ kent yönetimleri güçlenerek, özerk birer siyasal birim halini aldılar. “ Ticaretin yeniden canlanmasıyla birlikte önem kazanan kentler, hem toplumsal tabakaların fiili durumunu (köylüler-soylularrahipler) değiştirecek, hem de piyasanın ve dolayısıyla paranın önem kazandığı yeni bir ekonomi içinde kentli kesimin (burjuvazinin) ruhban ve soylular karşısında güç kazanmasına temel oluşturacaklardır. “ (Ağaoğulları, Köker,1991:199) . Bu da, feodal toplumda tüm dengeleri bozacaktır.

1.2.2. Modern Toplumun Başlangıcı

1450'li yıllar modern dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Modern toplumun oluşumunda sınıfsal, ekonomik, dinsel, siyasal, bilimsel, düşünsel gelişmeler rol oynamıştır. Her bir gelişim feodal döneme özgü yapının çözülmesine neden olurken aynı anda modern toplumun oluşum sürecini de başlatmıştır.

1.2.2.1. Feodalizmin çözülmesi

Klasik feodalizm döneminde ekonomi tarımsal üretime dayalıydı. Merkezi krallıklara ve aristokrasiye ait olan tarımsal arazilerde serfler çalışıyor ve üretilen ürünün bir kısmını aristokratlara veriyorlardı. Aristokratlar, derebeyleri bir nevi kralın vergi memuru gibi serflerden toplanan vergileri ya da vergi karşılığı ürünlerin bir kısmını krallara gönderiyorlardı. Kendince bir dengeye, istikrara sahip gibi görünen bu sistem artı değer paylaşımı noktasında merkezi krallıklar ile yerel aristokrasi, derebeyleri arasında çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur.

8.yy boyunca Frank krallığında monarşik iktidar, Bizansta olduğu gibi dinsel nitelik kazanır, kral tanrının yeryüzündeki temsilcisidir, kutsal görev yapar; kiliseyi yönetmek, zayıfları korumak, barış ve adaleti temin etmek, sürdürmek, onun görevleridir ve uyruklar krala yardım etmekle yükümlüdürler.

9.yüzyılın ikinci otuz yılında, vasallık sistemi, büyükleri bir hükümdara tabi kılmada güçsüzleşti; buna karşılık, laik toplumun daha alt tabakalarında bu ilişki devam etti. Küçük aristokrasi üyelerinin daha yüksek ailelerin şeflerine sıkı sıkıya bağları sürdü. Böylece küçük siyasal topluluklar oluşmaya başlamasıyla Frank krallığında otorite parçalanmaya başladı. (Tanilli, 1995 :140-41)

Liberal siyaset ve ekonomi felsefesine kaynak teşkil eden Magna Carta Liberatum ile başlayan ve yayılan özel mülkiyet hakkının güvenceye alınması modernizmin ve kapitalizmin temelini oluşturmuştur. 1215'te kral Yurtsuz Jean yerel

aristokrasiye karşı imzaladığı ‘Magna Carta Liberatum’ ile bazı temel hakları, yerel feodal aristokrasiye teslim etmiştir. Dolayısıyla mülkiyet hakkı kısmi güvence altına alınırken, merkezi krallıklar yerel aristokrasinin toprak üzerindeki mülkiyet hakkını da kabul etmiş olmuştur. Böylece feodalizmin çözülmesinin de başlangıcı oluşmuştur. (Tuna,Şen,Durdu,2019:10) Öyleki aristokratlar artı değer, vergisinin daha fazlasına el koyabilme gücünü elde ettiğinden, merkezi krallıklar görece zayıflamışlar ve güç mücadelesi gittikçe artmıştır.

1450’li yıllar feodalizmin çözülme sürecinin hızlanarak, bitme noktasına geldiği ve Ortaçağ’ın bitip, Yeniçağ’ın başlangıcını temsil eden yıllardır. Bu süreçte etki eden faktör ve olaylar vardır. Bunlar; teknik gelişmeler ve coğrafi keşifler, Rönesans ve hümanizm, reform hareketi ve aydınlanma ve pozitivizm ile modern aklın bilimsel yöntemin inşa edilmesidir. Bu gelişmelerle eşanlı, ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesi, bazı kentlerin para ekonomisinin merkezi haline gelmesiyle merkezi iktidarlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Tüm bu gelişmeler, din kurumunu ve Katolik Kilisesi’ni derinden etkilemiştir. Gelişmelere ayak uyduramayan ve direnen Katolik kilisesi hedef haline gelmiştir.

Feodalizmin tasfiyesi Avrupa’da her ülkede farklı zamanlarda farklı şekilde olmuştur. Ancak bu husus, amaç ve kapsamımız açısından çalışmamızın sınırlarını aştığından sadece genel yapı itibariyle feodalizmin tasfiye sürecindeki gelişmelere ve sonuçlarına değinilecektir.

1.2.2.1.1.Teknik gelişmeler ve Coğrafi keşifler

Coğrafi keşifler, barutun, matbaanın, pusulanın icadı, feodalizmin çözülmesini hızlandırmış ve bitiş sürecini başlatmıştır. Barutun bulunması ve topta kullanılması, mutlak hükümdarlığın, feodal rejimin yerine geçmesini kolaylaştıran bir unsurdur, zira artık derebeylerin oturduğu şatolar korumasız kalmıştır.

12.yy’dan itibaren pusula, Avrupalılarca da kullanılmaya başlandı,14.yy’dan sonra da coğrafi yeri belirleme yöntemi öğrenildi, gemi yapımı tekniklerinde ilerleme

saglandı. Gemicilik ve teknik alanındaki bu ilerlemelere baharat, altın, gümüş gibi ürünleri direkt almak, yeni yollar bulmak istegi de eşlik edince cografi keşiflere istegi arttırdı.

15.yüzyılda Avrupa’da gerek iklimsel ve benzeri faktörlerin etkisiyle gerekse nüfus artışından kaynaklı gıda yetersizlikleri, serfler, aristokratlar ve merkezi krallıklar arasındaki ilişkiyi etkilemiş ve serflerin toprağa olan bağımlılıklarını zayıflatmıştır. Oluşan koşullarda serfler, topraklarından ayrılarak, liman kentlerine göç etmeye başlamışlardır. Toprağa bağlı üretimden istenilen kazancın sağlanamaması, aristokratların alternatif kazanç imkanlarına yönelmesine sebep olmuştur ki denizaşırı yolculukların finansmanı güçlü ve etkileyici bir seçenek olarak karşılarna çıkmıştır.Bu koşullarda bir yandan coğrafi keşiflerin finansmanı bir yandan da gemilerde çalışacak işgücü temin edilebilir hale gelmiş oluyordu. Keşiflerin ve finansmanların ardındaki amaç yeni ticaret yolları ve yeni topraklar keşfetmek suretiyle buradaki değerli madenleri, hammaddeleri ve benzeri doğal kaynaklara ulaşabilmek ve bunları Avrupa’ya getirebilmektir.

Uluslararası ticaretteki hem en çok kar getiren, hem de gerekli maddelerin ticaretinin olduğu deniz yolları Venediklilerin elindeydi ve onlar da başka ulusları bu ticarete engelliyorlardı. Bu yüzden alternatif yolların bulunması bu maddelere ve ekonomik zenginliğe ulaşmak isteyen krallıklar için zorunlu hale geldi. Para kıtlığı ve kıymetli maden arama gereksinimi de bu arayışın diğer önemli sebepleridir. Portekiz kralı Henri metodik keşif faaliyetlerini başlattı ve bu amaçla Portekizin en güney ucunda (Saint Vincent burnu yakınlarında Sargos’de) bir denizcilik okulu kurdu ve buraya cografya, astronomi ve denizcilige ait haritalı kitapları ve bilginleri topladı.”1419’dan itibaren her yıl gönderdiği bir sefer heyeti aracılığıyla keşifler düzenli ve metodik bir şekilde yapıldı. Başlangıçta onun amacı, Hristiyanlığı kıyılarda yaymak ve mücadele halinde olduğu Fas Müslümanlarının gerisine çıkmaktı.” (İnalçık,2013:131) Masallara geçmiş rahip Jean’ın ülkesini bulmak amacındaydı. Avrupalılar ticaret yapmak, ganimet toplamak, fethetmek veya dini sebeplerle denizaşırı ülkelere yelken açtılar.

Cografî keşiflerde başı çeken ilk iki ülke Portekiz ve İspanya oldu, onları Fransa, İngiltere ve Hollanda izledi. ''Portekizliler, Kızıldeniz'den Çin'de Kanton'adegin kıyı boyunca ve bir de Sonda adalarında büyük bir sömürge imparatorluğu kurmayı başardılar. Ayrıca, Amerika'da Brezilya'yı da sömürgeleri arasına kattılar. 1493'ten 1541 tarihine değin Konkistador adı ile Şöhret kazanan İspanyol istilacıları, en bilinenleri Cortes, Pizarro, Almagro- Meksika'yı, Peru'yu ve Şili'yi ele geçirdiler.''(Tanilli,2018:70-80) Bu ülkelerde bulunan uygarlıklar ise yerle bir edildi. Bunlar Meksika'da Aztek ve Maya, Peru'da İnka uygarlıkları idi.

Avrupa'nın 15.yy'daki maddi, manevi yaşadığı değişim onun dünyaya yayılışını sağladı ve başlangıçta dinsel ve bilimsel düşüncelerle başlayan bu hareket, 15.yy'ın ikinci yarısından itibaren ekonomik bir amaca dönüşerek Avrupa'nın, dünyanın büyük nüfus ve zenginlik merkezleriyle ilişki kurmasını sağladı. Bu yayılışın bir diğer ve en önemli sonucu da Amerika'nın keşfedilmesi oldu. Bu keşifler sayesinde Avrupa'nın ekonomisi, askeri yapısı, donanması ve dünyaya bakışında değişim yaşandı. XVI.yy'ın ortalarından başlayarak İngiltere sömürge edinme yarışına katılır ve İspanya'ya savaş açar ve İspanyol egemenliğine son vererek Atlantik kıyısında Virginia'da bir koloni kurar. XVII.yy'da Hollanda da katılır sömürgecilik faaliyetine. (Tanilli,1994: 51)

Coğrafi keşiflerle beraber barut ve pusulanın icadıyla deniz ulaşımı ve savaş teknolojileri gelişmesiyle sömürge imparatorluklarının önü açılmıştır. Güney ve Kuzey Amerika, Güney ve Uzak doğu Asya, Avustralya gibi kıtalar keşfedilmiştir. Bu kıtalarda, yerli işgücü köleleştirilmiş, burada üretilen ucuz pamuğun Avrupa'ya getirilerek mamül madde haline getirilip, yüksek fiyattan satıldığı bir sistem kurulmuştur. Sömürgeciliğin kuruluşu, ticaret biçimini değiştirmişti. Bu beraberinde ''sınırlı kazanç kuralı'' olarak ifade edilebilecek iktisadi düşüncenin de değişmesine sebep oldu. Örf, teamül, din ve lonca örgütü ile kurala bağlanan, emek, ürün, her neyse satanla, satın alanın karşılıklı çıkarlarının dengelendiği ve kimsenin yüksek kazanç elde etmeye hakkı olmadığı düşüncesi ortadan kalkar. Yeni sistemde ticaret maddesi, konusu sayılmayacak hiçbirşey kalmaz. Bankaların kurulmasıyla girişim ve taahhüt düşüncesi yayılır, güçlenir. (Tanilli,2018:70-80) Girişimcilik ruhu da modernizmin ortaya çıkındaki temel değerlerden biri olarak ifade edilir.

Merkantalizm denilen bu sömürgecilik faaliyeti, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu sermaye birikimini sağlamış olması sebebiyle pre-kapitalizm olarak da ifade edilir. Bu zenginleşmenin sonucunda yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Burjuvazi denilen bu yeni sınıf, zenginleşmeden en çok pay alan ve bu sebeple de merkezi ve yerel aristokrasi arasındaki güç ve iktidar mücadelesinden pay almak isteyen bir sınıftır.

İngiltere’de önce merkantalizm kurulmuş sonra endüstriyel kapitalizme geçilmiş ve 1750’lere gelindiğinde artık feodal düzen neredeyse tasfiye olmuştur. Bu süreçte güçlü burjuvazinin feodal aristokrasiyle mücadeleleri etkili olmuştur. Fransa’da ise zayıf burjuvaziye karşın, mutlak iktidarı temsil eden çok güçlü bir aristokrasinin varlığı, süreci geciktirmekle beraber çok şiddetli bir şekilde sonlanmasına da neden olmuştur. Coğrafi keşifler, barut ve pusulanın icadıyla başlayan feodalizmin çözülme süreci burjuva sınıfının ortaya çıkışı ve talepleriyle tasfiye noktasına gelmiştir. (Tuna,Şen,Durdu,2019:10-14)

Aristokrasinin bir taraftan tarımsal üretimin azalmasıyla geliri düşerken, bir taraftan da deniz aşırı ülkelerden getirilen hammaddelerin işlenip, mamül hale getirilmesiyle sağlanan yüksek kardan da mahrum kalmıştı. Bu, tüm bu faaliyetleri yürüten, zenginleşen ve doğal olarak iktidar da söz sahibi olmak isteyen burjuvazi ile yerel aristokrasinin güç ve iktidar mücadelesinin kızışmasına ve burjuvazinin yanına işçi sınıfı, işsizler gibi toplumun diğer kesimlerini de çekerek mücadeleyi devam ettirmesine neden olmuştur. Bu mücadelenin sonu Fransız ihtilaliyle feodalizme son verilmesiyle noktalanmıştır.

1.2.2.1.2. Rönesans ve Hümanizm

Batı Avrupalılar, 14.yy’dan, 16.yy sonlarına kadar sadece coğrafi keşiflerle yetinmediler, edebiyat, sanat ve düşünsel alanlarında da büyük gelişmeler gösterdiler ki buna Rönesans deniyor. Rönesansın oluşumunda kâğıt üretiminin yayılması, oymacılığın ve basımcılığın ilerlemesi sayılabilir ama bunlardan daha önemlisi burjuvazinin gelişimi ve kültür devrimidir.

Rönesans kelime manasıyla ‘‘yeniden doguş’’ demektir. OrtaçağAvrupalasında da mevcut edebiyat, sanat ve düşünce yapısından yeni, farklı hatta zıt bir yöne dönüştü. Eski Yunan sanatına dönüldü, dinsel konularda ortaçağ düşüncesinin yalnız öteki dünyayı merkeze alan, yalnız Tanrı’yı ve dini yaşama nedeni olarak gören anlayışından, insanı ve dünyayı merkez olarak alan anlayışa yönelindi. Tüm bunlar yapılırken de ortaçağın, aslında Antikçağın olan ama ortaçağa taşınan fakat üstü örtülen, kenara itilmiş mirasına dokunuldu. Greko-Romen sanatı ve edebiyatı, klasik düşünce ve Latince eskiden kalma eserler tozlu raflardan, günyüzüne çıkarıldı ve yeniden keşfedildi. Bu keşfediş, fikri dönüşümler yarattı. Ortaçağın ‘‘ birleşmiş bir toplum’’unun yerine ‘‘ bireycilik fikri’’ öne çıktı. Bireycilik kilisenin baskısına direnir, inançta, ahlakta, giyimde her şeyde serbestlik ister. Tüm bu değişimde burjuvazi sınıfının yaşam anlayışı ve yaşayışının büyük payı vardır. Yaşamı yücelten, ona tutkuyla bağlı, zevk ve sevinç içinde yaşama arzusu beraberinde biçim ve maddenin yetkinlik ve güzelliğine önem vermeyi yüceltir. Rönesans hareketi,

Batı’ da önce İtalya’ da başladı ve oradan çevreye yayıldı, hümanist hareketin temellerini atan şair Francesco Petrarca, eski Yunan ve Latin yazmalarını tercüme etmiş ve yorumlamıştır. Hareketin en önemli merkezi 15.yy Lorenzo di Medici’ nin Floransı’dır. Hümanistler İtalya’da antik dönem yazarlarının eserlerini araştırarak, çeviriler yaptılar, kendi eserlerini verdiler, kütüphaneler, dernekler kurdular. İtalya’dan çıkan bu hareket kısa zamanda İngiltere, Fransa ve Almanya’ya da yayıldı. Dante, Boccaccio, Bacon,Erasmus, Montaigne, Cervantes,Machiavelli bu akımın meşhur isimlerindendir. Hümanist hareket, rönesansın fikri temellerini oluşturmuştur.(Tanilli,2018:81-88)‘‘ Humanizm XVI. yüzyılda Almanya’da, sonra da Fransa’da yayıldı ve Grekçe ile İbraniceye de uygulanarak geniş bir bilim halini aldı. Yazarların metinleri, on beş asır boyunca bunları kopye eden hattatların yanlışlarıyla bozulmuş olan asıllara uygun gerçek şekillerini verebilmek ve bunların doğru anlamını kavrayabilmek için, metodlu bir şekilde incelendi.’’ (Seignobos,1960:208) ‘‘Bireyi bağlayan bağların kırılmış olduğu bu zengin kentlerde, bireyin yükselmesi ve gelişmesi için her türlü olanak hazırlanmıştı. Ortaçağdaki gelişmeler, yeni bir toplum, yeni bir ruh doğurmuş, fakat bu ruh kendisini ifade etmek, kendi yapısını kurmak için antikiteyi örnek almıştı.’’(İnalcık,2013:59) Rönesansın ana karakteri de antik

ideallerin rehber olmasıdır. 11.yy’ da Bologna üniversitesinde Roma hukuku okutuluyordu. Burada yetişen hukukçular, Roma hukukunun rasyonel ve soyut kavramlarına göre yetişiyorlardı.

Augustin Renaudet Hûmanizmayı şu şekilde tanımlamıştır:

“Hûmanizma adı altında, bir insan soyluluğu etikasını tanımlamak mümkündür. Aynı anda hem incelenmeye, hem de eyleme yönelen hûmanizma, insan dehasının yüceligini, yarattığı şeylerin gücünü tanımakta, yüceltmekte, onun gücünü cansız doganın kaba gücüyle zıtlıştırmaktadır. Esas nokta, bireyin, insanı büyüten ve yücelten hiçbirşeyin kaybolmasına izin vermemek üzere, tüm insani güçlerini, kesin ve metodik bir dsiplin aracılığıyla kendi içinde geliştirme çabasıdır.” (Braduel,1996 s:352)

“Rönesansın en önde gelen niteligi "zihin bağımsızlığı" olarak tanımlanmıştır. İdeali, bütün sanat ve düşünce dallarında uzmanlaşarak bilginin, zevklerin ve inançların oluşturulmasında hiçbir dış otoriteye bağlı olmaya gereksinim duymayan insandı. Bu tür bir insan l'uomouniversale, yani "tam insan"dı.”

(Davies,1996:513) Bu düşüncenin sonucunda insanlık, dünyayı tümüyle anlama gücüne sahip olduğunu kavradı ve bu güvenle tanrının verdiği gücün, yaratıcılığın, evrenin sırlarının aydınlatılmasında kullanılabileceğini ve kullanılması gerektiğini görüp, insanın dünyadaki kaderinin kontrol edilebileceğini ve iyileştirilebileceğini anlayarak yaşamaya başladı.

“ Ortaçağın tavrı insanın yetersizliği, cahillliği ve güçsüzlüğü yüzünden duyulan korkutucu bir kaygının, yani kısaca evrensel günah kavramının hâkimiyeti altındaydı. Oysa Rönesans tavrı, tam tersine insan potansiyelinin gittikçe daha çok farkına varılmasından türeyen bir özgürleşme ve yenilenme duygusuyla besleniyordu. “

(Davies, 1996:513)

Rönesansın kökleri, kentlerin ve ortaçağ sonunda ticaretin büyümesine, kapitalist patronların doğmasına, teknik gelişmelere bağlı olmakla beraber en önemlisi Kilisenin zayıflığı ve geleneksel öğretisini kuşatan umutsuzluktadır. 15.yy’daki yeni bilgi, üç yeni özellik taşıyordu; birincisi Homeros, Cicero gibi klasik yazarların yeniden ele alınması, ikincisi eski Yunancanın canlandırılması, üçüncüsü orijinal

İbranice ve yunanca metinlerin eleştirel incelenmesi suretiyle kitabı Mukaddesin araştırılmasıydı. Rönesans döneminde Yunan felsefesine bu kadar sahip çıkılması, Rönesans insanının özelliği ile açıklanabilir. Bunu da doğa ile kendisi arasındaki tüm perdeleri kaldırarak, hem doğaya hem kendisine yeni bir gözle bakmak ve incelemek isteyen insan olarak tanımlayabiliriz. Ne var ki mevcut dönemdeki skolastik düşünce ve onun temsilcileri başta Kilise, bu isteklerin önünde engeldi ve bu noktada ortaçağdan önce insanoglunun bilgi ve kültür alanında yaratmış olduğu ürünleri arayıp, bulması ve bunları benimsemesi kaçınılmazdı.

Antik Yunan ve Roma kültürü, insan merkezlidir, oysa Hristiyanlık, insanı, hayatı devre dışı bırakır ve ahireti öne çıkarır. Bu sebeple Ortaçağ'ın bu görüşüne bir tepki olarak dünyaya dönük, yaşama sevincini içeren Hümanizma hareketinin ortaya çıktığı söylenebilir. (Aytaç,2012:12Aktaran:Yüksekkaya,2014:12)Teknik icatların, bilim alanındaki araştırmaların, ticaretin canlanmasının sonucunda şehirlerde yeni bir sınıf, burjuva sınıfı doğmuştur, bu hümanizma hareketinin bir yansımasıdır. Hümanist hareketle, eski Yunan fizikçilerin eserleri gün yüzüne çıkarılmış, deneylerle doğanın sorgulanması yoluna gidilmiş ve hümanizm modern bilimin de doğuşunu hazırlamıştır. Hümanizmayla oluşan yaşama bağlılık, yaşama sevinci ticarete canlanma sağlamakla beraber, el zanaatları üretimini arttıran yeni teknikler bulunmuş, bilimsel araştırmalar hızlanmıştı.

Hümanizmin öne çıkardığı bir diğer kavram da özgürlük olmuştur. Hümanistler insanın tüm maddi ve tinsel hiyerarşiden arınmış olması gerektiğini savunurlar.

Hümanistler, gerçek arayışlarında her türlü doktrini reddeder, tüm dogmaları sorgular, her fikrin özgürce ifadesine izin verirler.

Çiftçilerin, derebeylerin, şövalyelerin uygulamaları karşısında düştükleri yoksulluk, aristokrat ve burjuva çatışması; Katolik Kilise'nin Almanya'da kurduğu tahakküm, prenslerin, köylülerin gelirlerini paylaşması, Kilise'nin kurallarına uyma zorunluluğu gibi nedenlerden hoşnutsuzluk yarattı. Aydın çevreler de oluşan muhalefete dahil oldu. Bilimsel çalışmaların sonuçları Kilise'nin öğretilerini sarsıyordu, bilimsel çalışmaların sonuçları, yaşama sevincini ortaya çıkarmış bu da hümanizmayı doğurmuştu. (İnan s:2-3 Aktaran: Yüksekaya, 2014)

Hümanizmanın insanı merkez alan düşüncesiyle toplumsal sistemlerin de insanı temel alarak kurulması sağlanmıştır. Hümanist yazarlar skolastik felsefenin sonraki hayatta ödüllendirilmek için hayattan vazgeçmeyi salık veren düşüncesinin aksine yaşamı kutsamıştır:

“ Ayrıntılarına girmeksizin, Rönesans’ı bir bütün olarak değerlendirirsek, şu temel anlayışlara dayandığı ve onlarla anlam kazandığı görülüyor: (i) Yeryüzü ilgi çekici ve araştırılmaya değer bir yerdir; (ii) insan güçlüdür ve bu gücüyle büyük başarılar elde edebilir; (iii) insanın sürekli faal olması onurlu bir şeydir ve (iv) gerçek güzeldir. Rönesans, bir bakıma, insanın kendisini ve çevresini yeni bir algılama ve kavrama biçimidir.” (Sander, 2014:126-7)

Matbaanın icadı da feodalizmin dinsel ve bilimsel iktidarını sarsan süreci başlatmıştır. Matbaanın icadı ile artık yazılı kaynaklar hızla okuyuculara ulaşmış ve bilgi belli bir kesimin tekelinden çıkarak, ulaşılabilir olmuştur. İlk kitaplar dinsel alanda basılmıştır. Bunun etkisi, dinsel bilginin din adamlarının tekelinden çıkması ve beraberinde dinsel anlamda yoğun tartışma ortamlarının oluşmasıdır. “Daha sonra Rönesans olarak adlandırılacak bu durum, modern bilim ve felsefenin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte “Aydınlanma” diye adlandırılan sürecin de başlangıcını oluşturmuştur. (Tuna,Şen,Durdu,2019:14-15)

1.2.2.1.3. Reform Hareketi

Feodal dönemde toplumsal yapı, feodal toprak aristokrasisi ve serflerden oluşuyordu. Feodal toprak aristokrasisi de merkezi aristokrasi ve yerel derebeyleri, aristokrasi şeklinde iki sınıfa ayrılmakla beraber, merkezi aristokrasi de siyasi(krallık) ve dinsel ve askeri aristokrasi olarak gruplanmıştı. Egemen güç aristokrasiydi.

Kilise ve Siyasi iktidar arasındaki kavga Papa VII.Gregorius 1075 yılında Diotluspapae (papanın üstünlüğü) fermanını yayınlamasıyla başlamıştır. 27 maddelik bu fermanla papalığın Hristiyanlık içinde hem ruhani hem dünyevi en yüksek mercii

oldugu ilan ediliyordu. Bu ilamı kiliseden yetki almaya bütün ruhban dışı atamaların afarozu, yeni papanın kardinaller tarafından seçilişi takip etti. Böylece imparatorlukla-papalık arasında atama kavgası başlamış oldu. Esas kavga kimin kime egemen olduğu idi, her ikisi de bunun kendisi olduğunu

söylüyordu. Bu kavga batıda iki imparator, iki papanın olmasıyla sonuçlandı. (Seignobos,1960 : 436)

“Kilise, var olan iktidar yapısının tanrı vergisi olduğu, dolayısıyla kutsal ve değiştirilmesini düşünmenin hatta eleştirilmesinin bile tanrı iradesine karşı gelmek olduğu yolunda bir söylem geliştirmiş ve bu yolla geniş kitlelerin sisteme bağlılığını, böylelikle sistemin meşruiyetini sağlamıştır.” (Tuna,Şen,Durdu,2019:17)

Feodalizmin tasfiyesi sürecine girmesiyle Kilise’nin de gücü ve etkinliği zayıflamıştır. Matbaa vasıtasıyla dinsel metinlerin hızla yayılıp, okunması ve dinsel bilgilerin daha çok insan tarafından öğrenilmesi kilisenin dinsel bilgi üzerindeki tekelinin kırılarak, kilisenin gücünü kaybetmesine neden olmuştur.

Martin Luther’le başlayan reformasyon hareketi ile Katolik Kilisesi’nin siyasal yapısı ve Katolik din anlayışı eleştirilmeye başlanmıştır. Reformasyon denilen bir süreçte din ve dinin işlevi, siyasal iktidar sorgulanmıştır.

Rönesansla beraber, ortaçağın insan bedenini kötü kabul eden, akli yok sayan ve bir otoriteye uymayı emreden düşüncesi yerini insanı, doğayı ve eleştirici düşüncüyü yücelten düşüncelere bırakmak zorunda kaldı. 16. yy’da Avrupa’da çok şey değişmişti; toplum yapısı, devlet sistemi, ekonomik örgütlenme, tüm bu değişimler din alanında da kendini gösterdi, özellikle bireyselleşme ilkesi hayatın her alanında etkili olmaya başladı. Reform hareketinde şu 3 isim öne çıkar : Almanya’ da Luther, Fransa’ da Calvin, İsviçre’ de Zwingli. Hepsi de dinde reformu isteseler de, farklı düşünce ve inanışlarla ortaya çıkmışlardır. Luther, Papalığın “yanılmaz” olduğu ilkesini reddediyor, günahların satın alınabileceğini kabul etmiyordu. Ona göre, kurtuluş ancak imanla sağlanabilirdi. İmparator kral, Kilise ile Luther arasında aracı olmak istedi ancak Luther kabul etmedi, prensler Luther’ in yanında yer aldı. Luther, Kilise’ den ayrılarak kendi “Luther Kilisesi” ni kurdu. Calvin, Allah’ın takdirinin ne ise o olacağına inanıyor, Papa’nın yanılmazlığını reddediyordu. Ona göre, iman “ilahi

bir vergi” idi ancak imanla kurtuluşa varılabiliyordu. “Azizlerin heykel ve tasvirlerine tapmayı, ayinlerin törenlerle ve sırmalı giysilerle mutlaka papazlarca yapılmasının dogru olmadığını söylüyordu.” (Tanilli,2018:85-89) Calvin, Fransa’ dan kaçmak zorunda kaldı. İsviçre’ ye yerleşti ve burada kurduğu örgülle İsviçre, Fransa, Hollanda ve İskoçya’ya fikrini yaydı.

İngiltere’ de Protestanlık, Kral VIII. Henry’ nin kişisel ve siyasal nedenlerden dolayı Papa ile ilişkisini kesmesiyle başladı, Anglikanizm adını aldı ve Kraliçe Elizabeth zamanında çıkarılan kanunlar ile iyice yerleşti ve sağlamlaştı. “Özetle, Reform, ortaçağın düşünce planındaki emperyalizmi ve teokrasisine kesin olarak son verdi.” (Tanilli,2018:88)

Reform hareketlerine cevap olarak Kilise kendi karşı reform fikrini başlattı. Papa Paul, tehlikeli sayılan kitapların bir fihristini yaptırdı, engizisyonu faaliyete geçirdi; Cizvit örgütünü kabul edip, onayladı ve Trento Konsülünü toplantıya çağırdı. (Tanilli,2018:85-89)

Ortaçağ felsefesinin yolu da akılla inancı uzlaştırmanın yolunu bulmak olmuştur. Bacon, akılla, inancı tamamen ayırmış ve ilkesi “ varlıklar nedensiz çoğalmazlar” olmuştur. Reformasyon hareketi sonucunda kilise hemen hemen bugünkü halini aldı ve Avrupalıların Hristiyan dininin gerçeği üzerinde anlaşamamalarını, laiklik ve modern bilime yönelimi sağladı. “ Rönesans ile Reformasyon arasındaki karşılıklı etkileşim, Avrupa kültürünün özünde bulunan pagan Helen ile Hristiyan gelenegi arasındaki temel çelişkiyi çok belirgin bir hale getirerek, çeşitliliği ve Avrupa insanının yaratıcılık potansiyelini artırmış, kısaca Avrupa’ nın entelektüel ve manevi enerjisini yükseltmiştir. “(Sander,2014:137-138)

Hümanist akım ve reform kısa sürede toplumsal değişmelere, bilimsel ve teknolojik yeniliklere sebep olmuştur. Gelişmelerden felsefe de nasibini almış, kendini, deneyi, aklı öne çıkararak bağımsızlaştırmıştır.

1.2.2.1.4. Modern Aklın ve Bilimsel Yöntemin İnşası

Bilim devrimi 16.yy ortaları ile 17.yy ortaları arasındaki yüzyıllık dönemde Rönesans hümanizmasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bilim devrimini İlk başlatan olay, 16.yy'da Polonya Prusyasındaki iFrombork'da katedral kilisesinin kulesinden yapılan gözlemdir.Silahlarda kullanılan teknolojideki gelişim bunları öğrenecek ve kullanacak askerlerin yetiştirilmesini gerektirdiğinden askeri akademiler açıldı. (Mcneil ,2002 :558-67)

Modern toplumun tesisinde burjuvazi tarafından inşa edilmek istenen piyasa sistemi ve liberal kültür vardı. Bu, yeni bir bilgi tasarımının inşası ve bilimsel alanda köklü bir dönüşüm sayesinde gerçekleşebildi. Modern düşüncenin ve bilim yönteminin biçimlenmesinde fizik biliminde ortaya çıkan gelişmeler önemli bir rol oynamıştır. Oluşan modern bakış açısı, doğanın gizemini çözmekle kalmamış, aynı zamanda akıl ve bilim yoluyla bilinebilir olduğu düşüncesini de beraberinde getirerek, modern bilimin ve Aydınlanma düşüncesinin kaynağı olmuştur. (Tuna,Şen,Durdu,2019:40)

1.2.2.1.4.1.Modern Bilimin Temellerinin Atılması

Helenistik hükümdarlık aracılığıyla, Yunan uygarlığı ile tanışıp, etkilenen ve özümseyen Romalılar onu Batı' ya geçirdiler. Özellikle Rönesansta yunan uygarlığının eserleri yeniden keşfedilir, felsefe, sanat, edebiyat tüm düşünsel alanda büyük bir etkilenme yaşanır. Modern bilim, hem kuramsal hem de deneysel bilimler de yunan biliminden dogmuştur.

Yunan bilimsel düşüncesi, akılcı düşünce, bilimin temeli olmuştur. Bu düşünce ile doğa olaylarının ‘’ belli kanunlara bağlı olduğu’’, doğa düzeninin anlaşılabilir olduğu ve insan aklının bunları bulabileceği ortaya konmuştur. Yunan filozofları, dinlerin ve mitosların kendilerine verdikleri cevaplarla yetinmediler, akla dayanarak, evrenle, insanla, yaşamla ilgili sorularına cevap bulmaya çalıştılar. Yunan felsefesinin ilk döneminde doğaya yönelinmiş ve doğanın sırları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Doğanın nereden geldiği, varlıkların nereden ve nasıl türedigi temel sorular olmuştur.

İkinci dönemde, insan nedir sorusuna cevap bulmaya çalışılır. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozoflarla doğanın ve insanın kavranılmasına çalışılır. Üçüncü dönemde, erdemli yaşama, mutluluğa cevap bulunmaya çalışılır. Stoacılık ve Epikürosçuluk dönemin önemli akımlarıdır. Dördüncü dönemde Hristiyanlıkla tanışılır.

Batı bilimi XVIII.yy' dan günümüze kadar üç genel açıklamaya sahip olmuştur; Aristoteles'in dünya açıklaması, Klasik bilimi kuran Descartes ve Newton' ki ve çağdaş bilim dönemini başlatan Einstein'ki.

Aristoteles sistemi M.Ö.IV.yy'dan gelen bir mirastır. Avrupa'ya Toledo çevirileri ve İbnRüşd yorumu ile ulaşmıştır.Bununla tüm üniversitelerde programlar tamamen değiştirilmiştir. Aristoteles, bir dünya birliği olduğunu öne sürer ve Kozmosun varlığını ortaya koyar. Her cismin kendi doğal yerine sahip olduğu ve böylece sürekli bir ataletin içinde kalmak zorunda olduğu bir düzeni öngörür. Nitekim dünya da, evrenin ve onun birbirlerini izleyen kürelerinin merkezinde hareketsizdir. (Braduel,1996:376).

Ortaçağ bilimi, Aristoteles'in fizik konusundaki düşünceleri üzerine inşa edilmiş ve Hristiyan dünya tarafından dogma haline getirilmiştir. Doğanın gizemi karşısında insanoğlu ürkmüş ve kendini aciz hissetmiştir. 16.yy' da doğanın doğrudan doğruya gözlemine yönelinmesiyle, bilimsel gelişmeler de başladı. Başta matematik olmak üzere aritmetik, cebir ve astronomide büyük ilerlemeler sağlandı .William Gilbert, Bruno, Copernicus, Kepler ve Galilei gibi fizikçilerin çalışmaları yer-merkezli fizik tasarımının yıkılmasına ve gök cisimlerinin hareketlerinin bilimsel olarak açıklanabileceğini kanıtlamıştır. Özellikle Copernicus'un yaptığı çalışmalarla, Kosmos yıkılmış,'animist evren' anlayışı yerini 'mekanik evren'e bırakmıştır. Doğanın sırlarının çözülmesinde onun dokunulmaz olduğu düşüncesini yıkmıştır. Bu da doğayı keşfetmeye istekli, kendine güvenen, cesur insanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler seküler düşüncüyü modern bilimin merkezine yerleştirmiş, gözlem, deney, bilginin önemli bileşenleri olmuştur. "Gözlem ve araştırmalardaki bu anlayış ve gelişmeler, doğal olarak Descartes' in felsefesini doguracak, yani "akıl" bilgiye varmanın yolu olacaktır: Ona göre, ancak akıl gerçeğe varabilir." (Tanilli,2018:89)

Ortaçağ'ın aristoteles'in felsefi görüşleri, hristiyanlık inancıyla birleştirilerek, skolastik düşünceye şekil vermiştir. Skolastik düşüncede insanın iradesini, düşüncesini yok sayan, onu zayıf ve günahkar olarak kabul eden görüş herşeyi Tanrı iradesinde toplamıştır. Descartes, Kilise tarafından benimsenen hiyerarşik düşünceye karşı çıkmış, her akıl sahibi insanın yargılama yeteneğine sahip olduğunu ve bilgiye erişebilme noktasında eşit olduğunu savunmuştur. "Descartes özellikle ruh ve bedeni birbirinden ayırarak, ruhu değersiz olarak algılanan görünümünden uzaklaştırmış ve ruhun bağımsızlığını tesis etmeyi amaçlamıştır." (Tuna,Şen,Durdu,2019:47) Descartes'ın Kartezyen felsefesi, öznenin bağımsızlığını ve aklın kendinde değerini temel alır.

Newton, genel çekim yasasını bulur. Doga ile ilgili bilimsel gelişmeler sonucunda, evrenin doga yasaları sayesinde tam bir uyum ve düzen içinde olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Bu düşüncenin ekonomik yaşama uygulanması ile politik ekonomi bilimi gelişir. Fizyokratlar olarak anılan bu düşünürler, ekonomik yaşamında kendine özgü kuralları olduğunu ve müdahale edilmemesi gerektiğini, devletin ancak özel mülkiyeti korumak için ve kamuyla ilgili bazı konularda müdahale edebileceğini savunuyorlardı. Bu düşüncelerini "Laissez, faire (bırakınız yapsınlar) ilkesiyle dile getirdiler. Dönemin en önemli ismi Adam Smith, ulusların zenginliği adlı kitabında, ekonomik yaşamın doga yasalarına bağlı olmakla beraber, ulusların zenginliğinin kaynağının doga değil emek olduğunu savunmuştur. (Kollektif,2013)

Yeryüzü temelli varoluş düşüncesi akıl ve hayal gücü değerlerine dayanır. Batı düşüncesinin temeli olan Özgür Akıl düşüncesi, yunan filozofların " görünmez olan bir birlik var mıdır" ve " sabit, kalıcı bir şey var mıdır " sorularına cevap arayışlarıyla şekillendi. Rahip hiyerarşisinin, kutsal metinlerin ve resmi yetkililerce onaylanmış dogmaların olmaması bu soruların sorulmasını, cevap aranmasını mümkün kılmıştı.

"Varlığın, bilginin ve siyasal iktidarın kaynağının kutsal olan tanrı değil, olgusal süreçler olduğu ve bu olgusal süreçlerin de insanın sahip olduğu akıl ve deneyim gibi kapasiteler ile ortaya çıkarılabileceği yönünde bir anlayış giderek yaygınlaşmaya başlamıştır." (Tuna,Şen,Durdu,2019:19) Bu süreçte Aydınlanma süreci denilmiştir.

1.2.2.1.4.2. Aydınlanma ve Pozitivizm

Akıl Çağı, 17.yüzyıl ikinci yarısından, 18. Yüzyılın sonuna kadar yaşanmış ve aklın yüceliğini savunan filozofların aydınlanma hareketiydi. Akıl çağının özü, akıldan yararlanmak suretiyle insan oluşumlarının mükemmelliğe doğru ilerlemesini mümkün kılacak kesin ilkeler çıkartma düşüncesi idi. Akıl Çağı, aklın tüm sorunların evrensel çaresi değil, her türlü mükemmellikten uzak ve sadece bazı davranışların gerçekleştirilebilmesinin aracı olarak görülmesiyle yerini romantizme bırakarak son buldu. (Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,2015:252-53)

Akıl Çağı dinsel ve metafizik yaklaşımların son bulunduğu bir dönemde, üç önemli değişimin bir sentezi sonucu ortaya çıktı. Birinci değişim öncülüğünü Descartes'ın yaptığı yeni bir mantık yönetiminin doğuşuydu. Descartes, "Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Bulmak İçin Method" adlı eserinde doğruyu bulma arayışında dört temel prensibe dayalı bir yöntemi anlatıyordu. Buna göre;

- "Her türlü problemi, incelemek üzere mümkün olduğu kadar parçalara ayırmak"

- "En basit olanı ile başlayıp, en karmaşık bilgiye ulaşıncaya kadar, düşüncelerini bir sıra dahilinde örgütlemek"

- "Gerçekten emin oluncaya kadar hiç birşeyi kabul etmemek, yani önyargılar ve aceleci kararlarından kaçınmak"

- "Düşünce akışını tamamladıktan sonra, gözden kaçan bir nokta var mı diye kontrol etmek" (Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,2015::253)

İkinci değişim Newton ile sağlandı. İnsan ve doğanın incelenmesindeki akılcı yaklaşımın, toplum için de uygulanabileceği düşünüldü.

"Üçüncü değişim, bu kanunların mantıkla aydınlatılabilmesi için başlangıç noktası olarak kullanılan kimi öngörülerin doğuşuydu." (Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,2015:254) Locke, Spinoza, Bayle bu değişimin öncü düşünürleriydi.

Fransa, Aydınlanma hareketi süresince merkez oldu, Descartes, Newton ve Locke'un fikirlerini sentezleyerek, akıllı egemen güç haline getirdiler. "Ortak tema, insan mutluluğunun felsefenin asıl amaçlarından biri olduğuydu. İnsanın bu yolda

ihtiyaç duyacağı her şey kendi içinde gizliydi ve aklı sayesinde onları dışarı çıkartabilirdi. Böylece, Burlamaqui'nin "İnsanın mutluluğu bulmasının tek yolu aklını kullanmasıdır" sözüne inanların sayısı arttı.”(Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,2015:254) İnsanın mutluluğunu bulmaya çalışması aynı zamanda mükemmel bir toplumun da oluşumunu sağlayacaktı. Özgürlüğün kaynağı da aklın kullanılmasında görülüyordu. Aslında amaç dini kaldırmak değildi, doğayı yaratan akıllı ve yüce ruhun varlığı kabul ediliyor, Kilise'nin geleneksel cezalandırıcı, zalim Tanrı kavramı ortadan kaldırılıyordu. Prusya, Avusturya ve Rusya yöneticileri aydınlanma felsefesinin yöntemlerini ve içeriğini kullandılar. “Aydınlanmış Despotlar” denilen bu ülke liderleri, iktidarlarının vatandaşlarla kuramsal bir antlaşmayı temel aldığı ve yöntemlerinin diğerlerinin mutlak bir boyun eğişine dayandığı anlayışına sahiptiler. Geniş bir bürokrasi oluşturdular, hukuk ve yargı konularında düzenlemelere gittiler, ülkelerinde dini hoşgörü temin etmek, iktidarı dünyevi temelli ve Kilise üzerinde söz sahibi konumda kılmak gayreti içinde oldular.

Akılcılık akımı yerini geleneklere ve duygulara önem veren Romantizme bıraktı. Romantizm, J.J.Rousse ve Burke gibi düşünürlerce siyasal yaşamda da kendine yer buldu ve yirminci yüzyıllardaki modern siyasal ideolojilere kaynaklık etti.(Lee,2004:55-59)

Aydınlanma, İngiliz devrimi ile başlayıp, Fransız devrimi ile biten bir süreç karşılık gelir. (Çiğdem1997:13 Aktaran: Tuna,Şen,Durdu,2019:52) Descartes'ın akıl aracılığıyla evrensel birliğe ulaşılabilceği şeklindeki düşüncesi, Aydınlanmanın evrensel içerikli söyleminin oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Aydınlanmayı tanımlayan ortak noktaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Aklın özgürleşmesi ve eleştirel aklın tesisi

Bilimsel bakış açısının hayatın her alanına taşınarak genelleştirilmesi

İlerleme düşüncesine duyulan büyük güven

Eğitimin küreselleşmesi ve kitlenin eğitilmesi

Pozitif kavramı : soyut ve spekülatif olanı reddeden bir anlayışı üretmiş ve geçmişe ait tüm unsurlar negatif olarak adlandırılmıştır

Akıl- din ilişkisinin yeniden düzenlenmesi, din-dışı bir bilgi ve bilim anlayışıyla toplum şekillendirilmeye çalışılmış ve laiklik tesis edilmiş, din bireyselleştirilerek, kollektif alandan çıkarılmıştır

Yeni bir insan tasarımı ve hümanizm : Aydınlanma’ da insan herşeyin merkezine yerleştirilmiş ve insanın doğasının iyi olduğu anlayışı benimsenmiştir. “Bu da genel olarak, “insan da merkezini bulan ve insanda bütünleşen bir yaşam ve evren anlayışı olarak “ tanımlanabilen hümanizm düşüncesinin Aydınlanma’da yer edinmesiyle sonuçlanmıştır.

Gerçekler

Ortak akıl, ortak çıkar ve ortak iyi düşüncenin tesisi

Yeni bir politika anlayışı (Zekiyan, 1982 Aktaran:Tuna,Şen,Durdu,2019:58)

Pozitivizm 19.yüzyılda bir dünya görüşü ve bilimsel yöntem olarak şekillenmiş olup, doğayı nesneler alanı olarak görerek, bu nesnelerden hareketle yasaları bulmaya ve bu yasalarla doğayı açıklamaya çalışır.

Pozitivizmin genel hatları şunlardır:

- Olgu yani duygular aracılığıyla kavranan maddi gerçekler
- Gözlem
- Metafiziğin reddi(modern dünyada seküler bilginin büyük oranda yerleşmesine sebep olmuştur)
- Objektiflik
- Ölçülebilirlik
- Nesnellik
- Deney
- Açıklama (Olgulara dair açıklamalar, evrensel olarak ilan edilmiştir)
- İlerleme (Tuna,Şen,Durdu,2019:58-63)

1.2.2.2. Sanayi Devrimi ve Toplumda Dönüşüm

1750-1950 arası modernleşmenin özellikle bilimsel, teknolojik ürünlerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Endüstri kelimesi sözlük anlamında hammaddelerin işlenmesini ifade eder. Ne var ki bugün Endüstri dediğimiz zaman , tüm insan topluluklarını ve tüm tarih dönemlerini kapsayacak bu tanım,“belli bir teknoloji düzeyi”, “belli bir üretim örgütlenmesi”ni çağrıştırmaktadır. (Sezer,2018:47) Endüstriyel kapitalizmin kurulmasıyla, modern toplum kurulmuş ve beraberinde

kentleşme, sınıflaşma, modern işbölümü gibi modernleşmenin somut görünümleri ortaya çıkmıştır.

1.2.2.2.1. Sanayi Devrimi

XVI.yüzyıldan itibaren uygulanan merkantalist politika ile yeni ticaret yollarından sağlanan zenginlikler Avrupa'nın belli merkezlerinde birikmeye başlamıştır.Yeni ticaret yollarını işletmeye açmak artık eskisi kadar karlı olmamaya başladığında elde edilen üstünlüğün korunması temel amaç haline gelmiş bu da endüstri devrimini başlatan sebeplerden biri olmuştur. “Sermayeye dönüşmeye elverişli bir zenginlik birikimi, yine bunun yanında endüstri de kullanılmaya hazır teknik birikim ve çeşitli bilim dallarında görülen sıçramalar Batı’da endüstri hizmetinde büyük bir güç ve zenginliğin iş başı yapabilmesini mümkün kılmıştır.” Endüstrideki birikmiş zenginlik ve tekniğin gittikçe ağırlık kazanması kapitalist endüstriyi uluslararası bir nitelik almaya itmiştir. (Sezer,2018:47)

Yeni ticaret yolları sonucunda bulunan topraklar ve buradaki zenginlikler Batı'nın şimdiye kadar sahip olduğunun ötesinde bir birikime sebep olmuştur. Bu birikimin sermayeye dönüşmesi ve beraberinde eşanlı olarak özgür işçi emeğinin kendisini piyasaya sunması ile endüstri toplumunu hazırlayan koşullar oluşmuştur.(Sezer,2018:107) Yeni bir üretim yeni bir tüketim ağını geliştirmeyi zorunlu kılmış ve ulusal ve uluslararası pazarlara geçilmiştir bu da tekniğin gelişmesini ve daha yaygın kullanılmasını gerektirmiş, böylece günümüz endüstri toplumları oluşmuştur.

Pamuk sektörü İngiltere’de yoktu. Hindistan’ın ele geçirilişinden sonra İngiltere pamuk elde etti ve sanayi devrimi de lonca sınırlamalarının en az olduğu pamuk sektöründe başladı. İngiltere istikrarlı ve çok büyük bir Pazar bulmuştu, pamuk üretimini yükselten tüm yenilikler hem çok büyük karlar getiriyor hem de bir çık gibi sektörü de büyütüyordu.

İngiltere’de ev içi sanayiye dayalı dokumacılık sektörü gelişkindi ancak ne iç Pazar ne geniş sömürge pazarlarına yetecek üretim yapılamamaktaydı. Üretimi arttırma arayışında olanların gayretleri sonucu buluşlar gerçekleştirildi. Bu buluşların sahibi, makineler ve sanayi uygulamaları hakkında bilgi sahibi zanaatkarlardı. İlk buluş 1730’ da dokuma sanayinde kullanılan uçan mekik adı verilen yeni bir mekigin bulunmasıydı. Bu sayede iplik, kumaş hızla dokunabildi. Ancak 1750’ de itibaren iplik talebi karşılamaz oldu. 1764’ te dokuma sanayinde yeni bir icat bulundu, bükülen iplik sayısını, hızını arttıran bir makine geliştirildi. 1769’ da Richard Arkwright’ ingeliştirdiği bir makine ile de seri imalata geçilebilindi.

“James Watt’ın buhar makinası tıpkı dokuma sanayisinde olduğu gibi demir sanayisinin teknolojisinde de devrimsel bir etki yaptı. Buhar gücünün bu iki sektörde ortaya çıkardığı şaşırtıcı sonuçlar dışında, ilk buluşların tetikleyici etkisiyle, 19.yy boyunca teknolojik gelişmeler hemen her alanda devam etti.” (Kollektif, 2013:197)Teknolojik gelişmenin yaşandığı sanayilere örnek olarak maden, kimya, dokuma sanayi sayabiliriz, tarım, ulaşım, haberleşmede de büyük ilerlemeler oldu.

Buluşların üretime uygulanması, buhar gücüyle çalışan makinenin makineleşmiş endüstriyi doğurması ve bunun da sermaye birikimini sağlaması, Endüstri Devrimini gerçekleştirdi. Endüstrileşme, makine devrimi ve bilimsel devrim olarak iki aşamalı gerçekleşen bir süreçti. 18.yy’dan, 19.yy’ın ortalarına kadar olan dönem, makineleşme çağıdır ve bu dönemde demir ve kömür, asıl enerji kaynağı ve hammadde olarak karşımıza çıkar. Fabrikalaşmanın çoğalması, nüfusun tarımdan, fabrikada işçi nüfusuna dönüşmesine sebep olmuştur.

(Sander,2014:361)

Endüstri devriminin ilk aşamasında kömür temel enerji kaynağı oldu ve İngiltere, zengin kömür kaynakları ile diğer devletler üzerinde ekonomik üstünlük sağladı. Kömür kaynağına sahip olamayan veya dışa bağımlı olan ülkeler, makineleşmede de geciktir, buhar, kömür,demir bileşimi önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçları doğururken, demiryolu çağını açtı. Ülkeler demiryolu ağlarını örmekte birbirleriyle yarışırken, bir yandan da bazı ülkelerde militarizme uygun bir şekilde askeri birliklerin cepheye taşınması amacıyla da düzenlendi. Sonuçta

demiryolları, kara yollarının yerini alarak bir yanda ticareti canlandırırken bir yandan da savaşı hızlandırmaya başladı.

Endüstri devrimi 4 aşamada meydana gelmiş ve her aşama birbirini izlemiş ve etkilemiştir. Bunlar: Buhar devrimi, Elektrik devrimi, içten patlamalı motor devrimi ve nükleer enerji devrimidir.

Sanayi devrimi ilk olarak İngiltere’ de ortaya çıktı, kısa zamanda tüm Batı Avrupa’ ya yayıldı. Sanayi Devrimi ile tarım ekonomisi ve onun üretim ilişkileri yerine sermaye ve makinelerin hakim olduğu yeni bir ekonomik yaşama geçilmiştir. Sanayi Devrimi, 1750 ile 1850 arasında İngiltere’de gerçekleşen daha karmaşık bir ekonomik yeniden inşa programıydı. Tarihçiler bunun dışındaki herşeyi ‘endüstrileşme’ olarak niteler. Osterhammel, Endüstri Devrimi’nin İngiltere’de gerçekleşme sebeplerini şu şekilde sıralar :

“...Gümrük sınırlarıyla bölünmemiş büyük bir ulusal ekonomi bölgesinin varlığı;17. Yüzyılın ortasından itibaren iç barış; özellikle de kıyıdan yapılan gemicilikte, ucuz nakliye için iş aleti yapımı geleneği; hammadde tedarikini kolaylaştıran ve sürüm pazarlarını hazır tutan kapsamlı bir kolonyal ticaret;işgücü fazlasının ortaya çıkmasını sağlayan, olağanüstü üretken bir tarım; toplumsal elitin büyük bölümlerinde yeniliklere(improvement) duyulan ilgi; hatta daha küçük çevrelerde, özellikle de dini muhaliflerde mükemmel bir girişimci bilinç.”(Osterhammel ,2022:915)

İngiltere’de elde edilen teknolojik önderlik Avrupa ve Kuzey Atlantik’e de yayıldı. Genel olarak çoğunda ekonomi farklı şekilde hareketlenmiş, çalışma değer kazanmış, tarımsal verimlilik sağlanmış, ihracat pazarlarından yararlanılmaya çalışılmış, özellikle tekstilde üretim yoğunlaşmıştı. Tüm bunlar piyasa tarafları arasında karşılıklı güven ve sözleşmelerin güvenilirliğinin kurumsal olarak sağlanmasıyla gerçekleştirilebiliyordu. Kırsal kesimlerdeki hanelerde malların uluslararası pazarlar için üretilmesinin artması olarak tanımlanan ön-endüstrileşme, fabrika tarzı organize edilen endüstrileşmeyi kolaylaştırdı. Endüstrileşme de Avrupa ülkeleri birbirlerini izledi ve köylülerin ekonomi dışındaki zorunluluklardan kurtaracak bir tarım reformunun ve insanların eğitilerek “insan sermayesi” yaratılmasının temel koşullar olduğu ortaya çıktı.

Fransa’da sanayi, üretim dallarının gelişmelerinde ve dağılımında eşit bir şekilde gelişmedi. Küçük köylü işletmeleri üstün durumdaydı, metalurji sanayinde ve

pamuk üretiminde büyük fabrikalar vardı. Almanya’da sanayi devrimi geç başlamış olsa da bilimin ve teknigin son uygulamalarını yakalayabilme fırsatı, sanayilerini daha kuvvetli ve iyi donatabilme imkanı verdi. Birleşik devletlerde bağımsızlık savaşı sonrası özellikle kuzey-dogu devletlerinde sanayi devrimi başladı ve yayıldı.(Zubritski vd.,2006:121-26)

Batı Endüstri Devrimiyle dünya üzerinde bir üstünlük kazanmış ve bu üstünlüğü devam ettirebilmek için teknolojiyi geliştirmiştir.

1.2.2.2.2. Sanayi Devriminin Sonuçları ve Toplumda Yarattığı Dönüşüm

‘‘1790’larda İngiltere’de kömür ile çalışan buharlı makinanın icadı ve bunun önce pamuklu dokumada sonra da diğer üretim alanlarında, seri üretimde kullanılmaya başlanması bir kırılma noktasını oluşturur ve bunun adı Endüstri Devrimi’dir.’’ (Tuna,Şen,Durdu,2019:25)

Endüstriyel kapitalizmle yeni bir toplumsal yeniden üretim biçimi kurulmuş ve toplumsal, ekonomik yaşamda önemli değişimler yaşanmıştır.

Endüstri Devrimiyle endüstriyel ürünler çok hızlı bir şekilde ve çok sayıda üretilmeye başlanmış yani kitlesel üretime geçilmiştir. Kitlesel üretim, fiyatları düşürmüş ve ürünlere ulaşılabilirliği sağlamıştır. Artan talep, artan üretime yol açarak, endüstriyel üretimin hızla yaygınlaşmasına ve kentlere göçe sebep olmuştur. (Weber,akt: Tuna,Şen,Durdu,2019:25)

18.yy’da sanayi devrimi ile İngiltere’de yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler bir yandan da artan üretimi akıtacak dış Pazar arayışına sebep olarak İngiltere’nin dış politikasını belirlemiş ve İngiliz sömürgecilğini hızlandırmıştır. İngiltere, sanayileşmiş ekonomisiyle ucuz ve bol mal ürettiyordu, bu sebepten dış ticaretle serbestleşme adımları attı;200 yıllık ‘Denizcilik Yasası’nı kaldırdı, İngiliz makinelerinin dışarıya ihracına izin verdi, ithal mallarda gümrük resmini kaldırdı ve ticaret yaptığı ülkelerde de aynı serbestliklerin tesisine çalıştı.

Sömürgeler, Avrupalılar için gelişmiş sanayi ekonomisinin olmazsa olmazlarıydı, hammadde, ucuz işgücü, yarı tamamlanmış ürünler ile karların üst düzeyde yükselmesini sağlıyorlardı ve bu sebepten 1875'ten 1895'e kadar ki 20 yıllık süre içinde yeryüzünün kara alanlarının dörtte birinden fazlası yarım düzine Avrupa gücü tarafından gasp edilmişti. Avrupalılar, sömürgelerinde bilinçli kültürel bir 'Avrupalılaştırma' hareketine de giriştiler. Böylesine önemli sömürgecilikte paylaşılabilecek pasta giderek daraldı ve kalan hedefler Afrika, Hindî-Çin ve Pasifik adalarıydı.

XVIII.yy'ın sonlarından itibaren Victoria Çağı İmparatorluğu İngilteresi denizde, ticarete, sanayide, bankacılıkta en büyük güç olur ve İmparatorlunun varlığı ilerleme için güvence teşkil eder. İngiltere önemli yerlerde sömürgelere, tropikal ülkelere ve ılımlı bölgelerde bol nüfuslu kolonilere sahiptir, adım başında ticaret durakları, dayanak noktaları ve limanlardan oluşan ağı sahiptir.

Sanayi devriminin Avrupa açısından en önemli sonucu Alman ve İtalyan ulusal birliklerinin kurulmasıydı, tüm dünya açısından ise sömürgeciliğin emperyalizm biçimine dönüşmesi idi.

Yeni yatırım olanak ve alanları, üretim fazlasına yeni pazarlar ve nüfus artışına yeni yerleşim yerleri bulmak , sömürgeciliğin hızlanmasını ve emperyalizmin doğuşunu etkileyen ekonomik unsurlar olarak karşımıza çıkar. 19.yy'ın ikinci yarısındaki uluslar arası depresyonun sonucunda önce Almanya, sonra Fransa'nın ülke ve sömürgelerinde ithalat gümrüklerini yükseltmesi diğer Avrupa devletlerinin de aynı uygulamaya gitmesine ve kaçınılmaz olarak Avrupa devletlerinin ticaret için sömürgelere yönelmesine sebep oldu. Dönemin merkantalist doktrini de bunu destekledi.

1870'lerden itibaren Sanayi devriminin ikinci aşamasına geçildiği söylenebilir, bu dönemde bilimsel buluşlar ve bunların üretime uygulanması devletin desteklediği, örgütlediği büyük kurumların sorumluluğuna geçti ve doğal kaynaklar ve bilim, yeni ve kitle halinde mal üretimi için seferber edildi.

Avrupa toplumlarını, sanayi öncesi dönemle kıyaslayamayacak şekilde değiştiren buluşlar yapıldı: buhar makinası gemilere uygulandı, ilk lokomotif

çalıştırıldı, telgraf, telefon icat edildi.1870' lere kadar olan süreçte Sanayi devrimi becerikli teknisyenlerin tecrübe ve arayışlarının sonucuydu, 19.yy' ın son çeyreginden itibaren karşımıza çıkan süreç ise bilimsel kuramlarda ve teknolojik süreçlerle sıkı ilişkiler kuran, mühendis ve bilim adamlarının iyi donatılan laboratuvarlarda daha sistemli araştırmalarının sonucudur.

Sonuçları itibariyle bu dönem halkın yaşamını değiştirmede daha etkili oldu, kömürün yanında çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de üretim sürecine sokuldu, bu dönemin buluşları her alanda değişiklik yaratarak, modern dünyanın adımının atılmasını sağladı. Sanayi devriminin ikinci aşamasında çelik, en çok her alana egemen olmakla beraber, demiryollarının gelişiminde de büyük katkı sağladı, elli yıllık ikinci aşama sürecinde dünya neredeyse bin yıllık bir dogum yaşarken, özellikle demiryolları sayesinde siyasal, ekonomik bakımdan güçlü, merkezi devletler de kurulmaya başlandı.

Dünyadaki bu alışveriş Uzakdogu, Rusya gibi bölgelerde de sanayilerin makineleşmesini, gelişmiş tarım yöntemlerinin kullanılmasını sağladı, refahın artmasını sağladı. Sanayileşmede geline nokta da ülkeler birbiriyle amansız bir rekabet içine girmekle beraber toplumda da yeni toplumsal sınıflar ortaya çıktı.

"...en tepede bir miktar asimilasyonun dışında emilmek için çok büyük olan, sadece kendi belirlediği koşullarda soğurulmak isteyecek kadar kendine güvenen ve dinamik, resmi toplumla bir arada var olan yeni bir burjuva bloğu yarattı. " (Hobsbawm, 2003, s:203)

1850 yılından itibaren Avrupa'da sanayinin hızla gelişmesi ve kapitalizmin tarımsal hayata daha fazla nüfuz etmesi, köylü sınıfını da farklılaştırdı. Demiryolu ağı hızla çoğalıyor, sömürgelerde gerek hammadde temini gerekse ticaret ve fetih devam ediyordu. Ancak sanayinin bu gelişimi ekonomik bir bunalım yarattı. İlk dünya ekonomik bunalımı Amerika Birleşik Devletleri'nde 1857 yılında oldu ve önce İngiltere'ye sonra tüm Avrupa'ya yayıldı. Amerika'da birçok banka, mali ve sınai şirket iflas etti, ticari malların fiyatları yükseldi, fabrikalar çalışmalarını durdurdu, işsizlik arttığı gibi çalışan işçilerin durumu da hepten kötüleştiğinden, tüm bu gelişmeler işçi hareketlerini tekrar canlandırdı.

Görüldüğü gibi sanayileşme toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında belirgin ve ortak bazı sonuçlar yaratmıştır. Bunları kısaca maddeler halinde şu şekilde özetleyebiliriz:

- Üretim süreçlerinin bütün aşamalarında modern bilim ve tecrübi bilgiler geniş çaplı ve sistematik olarak uygulandı
- Ülke üretim düzeyinde ve uluslararası pazara yönelik olacak şekilde büyüdü ve bu da beraberinde uzmanlaşmayı getirdi
- İşgücü, mamül mallar ve hizmetlerin üretiminde yoğunlaştı
- Nüfus artmakla beraber, kentlere yöneldi
- Fabrikalaşma arttı
- Sanayiciler burjuvazi sınıfına katılırken, fabrikalaşmayla paralel olarak işçiler de önemli bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıktı
- Avrupa devletleri arasında başta bölgesel olan rekabet daha sonra küresel hale geldi bunun sonucu ise I. ve II. Dünya savaşları oldu. (Kollektif,2013:198)

Sanayileşme, yeni güçlerü yeni bağımlılıklar ve yeni yaşam tarzları yaratırken, toplumsal ve kültürel yaşamın tüm yönlerine yayıldı. Kentleşme sadece nüfus artışını değil, kent değerlerinin kırsaldakiler üzerindeki etkisini de içeren bir kültürel değişim sürecidir. “Daha büyük kentler, yeni toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasına ve bilgi akışının hızlanmasına imkan tanıdılar.”(Bayly,2021:243)

Buraya kadar modern toplum öncesindeki feodal toplumun yapısını ve bu yapının değişimini sağlayan etkenleri ve süreci tezimizin sınırları dahilinde incelemeye çalıştık; bu gelişme ve değişmelerin herbiri toplumu değiştirerek, birbirini tetikleyen ve besleyen süreçlere neden olarak, modern toplumun oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Bundan sonra da tezimizde öne sürdüğümüz ve modern toplumun temel yapılarını oluşturan süreci başlatan reform hareketi ve reform zihniyetini detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

REFORM HAREKETİ ve ZİHNİYETİ

16.yüzyılda Almanya’da başlayarak diğer Avrupa ülkelerine yayılan dini alandaki yeniliklere ‘‘Reform’’ denilmiştir . Reform hareketi, Avrupa’nın büyük bir bölümünü papalığın egemenliğinden çıkaran, Protestan kiliselerinin kurulmasına yol açan, burjuvazinin feodaliteye karşı ilk başkaldırı eylemidir.

İlerlemeyi temsil eden sosyal sınıflar, artık geçerliliğini yitirmiş yerleşik düzenin ideolojisini yıkmak istiyorlardı bu sebepten feodal düzenin ideolojik temeli ve kalesi olan Kilise’ nin önlerinde engel olmasından kurtulmaları gerekiyordu. Katolik kilisesi Avrupa’nın en büyük toprak mülkiyetine sahipti ve yaptığı haksızlıklar, burjuvazinin önünü tıkayan kuralları, en önemlisi de insanların parasını sömürerek, ulusal serveti yok etmeleri, başta burjuvazi olmak üzere zarar gören her kesimin bu reform hareketini bir kurtuluş olarak görmesine sebep olmuştur. Katolik kilisesini bozulmaktan kurtarmak isteyenler ve arınmış, birleştirilmiş bir din isteyenler reformasyon hareketini başlatmıştır. Başlangıçta geniş kapsamlı dinsel bir canlanma olan hareket sonra Katolik ve Protestan reformu olarak ikiye bölündü ve birbiriyle savaştı.

16.yüzyılda reform hareketi tüm toplumsal ve düşünsel yapının hazır olduğu koşullarda ortaya çıkmıştır. Reformun meydana getirdiği değişikliklerle toplumun dönüşümüne nasıl sebep olduğu ve modern toplumun oluşum sürecini başlattığını tüm netliğiyle görebilmemiz için reformun hangi koşullarda meydana geldiğini ve neleri yıktığını, neleri değiştirdiğini görmemiz gerekmektedir.

Avrupa’nın içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durum, tezimizin konusunun ana teması reform hareketi olduğundan, din ve papalık merkezli olarak reforma giden süreç çerçevesinde ele alınacaktır. Kilise’nin reform dönemindeki konumu, hristiyanlık dininin başlangıcından, 16.yüzyıla kadar dini ve kurumsal gelişimi ve Papalık ile devlet ilişkileri ekseninde incelenecek ve reform öncesinde Kilise’ye ve ruhban sınıfına yöneltilen eleştirilere yer verilecektir. Reformu hazırlayan

koşullar ve sebepler ortaya konulduktan sonra reform hareketinin meydana gelişi ve gelişim süreci aktarılacaktır.

2.1. Reformu Hazırlayan Koşullar

16.yüzyıl Avrupa'nın dinsel, kültürel değişiminin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur.

Reform hareketinin başlamasını tetikleyen unsurlar, Katolik Kilisesi'ndeki papalık çekişmesine dayalı iç kavga (Büyük Bölünme) ve sonrasında iyice belirginleşen bunalım, ulusal kral ve yerel prenslerin papayla olan mücadeleleri ve toplumun alt tabakalarında özellikle köylüler arasında oluşan hoşnutsuzluklar olarak sıralanabilir.

Reform hareketi Avrupa'nın hem doğusunu hem batısını etkilemiştir. Avrupa'nın, papalığın egemenliğinden çıkmasını sağlayan ve Protestanlığın kurulmasına yol açan bir dinsel hareket oldu ve etki alanı içinde başta Almanya olmak üzere Kuzey Avrupa ülkeleri, Fransa, İngiltere, Macaristan, Çekoslovakya vardır.

Reform hareketinin tek bir nedeni yoktur ancak Kilise kurumu, Papa, ruhban sınıfı ve Kilise hiyerarşisinin uygulamaları temel sebeplerdir. Reform hareketi dinsel değişimin ötesinde toplumsal bir olgudur ve sosyal içeriklidir. Rönesans, hümanizm, teknik icatlar, matbaa, bireycilik felsefesi ve ekonomik sebeplerle birlikte önceki reformist girişimler de reform hareketine zemin hazırlamıştır.

2.1.1 Reform Öncesi Avrupa

Reform hareketi Avrupa'yı dinsel, siyasi ve sosyal açıdan tüm yönlerden etkilemiş ve Avrupa tarihinin dönüm noktası olmuş bir olay olmakla beraber ortaya çıkışı da dinsel, ekonomik, siyasi faktörlere dayalıdır. Gerek Kilise'nin ve Papalığın siyasal otoritenin üstünde konumlanması, gerekse Kilise'nin sahip olduğu zenginlik ve lüks yaşantısı toplumun tüm kesimlerinin de otorite sorununa ve ekonomiye dayalı bir çekişmenin oluşmasına sebep olmuştur. Bu şartlara, düşünsel yapıdaki dönüşümün de eşlik etmesiyle reform uzun bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple biz

de çalışmamıza Avrupa'yı reforma götüren süreci ele alarak başlayacağız. İki alt başlıkta incelenecek olan bu süreç, ilkin reform öncesi Avrupa'daki sosyo-ekonomik durum, toplumdaki siyasi yapılanma sonra da Roma Kilisesi'nin, hristiyanlığın başlangıcından 16.yüzyıla kadar ki oluşum süreci ve siyasi mücadelesi teorik arka planı da ele alınarak anlatılacaktır.

2.1.1.1. 16.Yüzyılda Avrupa'da Sosyo- Ekonomik Yapı

14.yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan ekonomik dönüşüm, dinsel, siyasi ve kültürel değişiklikleri mümkün kılacak bir toplumsal tabanı hazırlamıştır. Ekonomik değişim sonucu feodal yapının çözülmeye başlamasıyla, soyluların etkinliğinin azalması, mutlak monarşilerin kurulmasına, ticaret burjuvazisinin etkinlik kazanmaya başlamasına, bunun neticesinde özgürlük ortamının sağlanmasıyla, tüccar sınıfının eğitimi yaygınlaştırması ve okullar kurmasıyla düşünsel gelişim tetiklenmiştir. Kapitalizmin gelişimi, toprağa dayalı tüm kesimlerin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. (Akkuş,2005:102-103)

Papalık, Ortaçağ'da, kendini tüm siyasi otoritenin üstünde konumlandırmış, tüm ülkelerdeki kiliselerin kendisine bağlı olduğu merkezi bir yapı kurmuştu. Bu durum, papalık ile imparator ve prensler arasında üstünlük mücadelelerine sebep oluyordu. Özellikle Kilise'nin en büyük toprak sahibi oluşu, soyluların kiliseye olumsuz yaklaşımlarının temel nedeniydi. Artan ticaretle, toprağa dayalı feodal sistemin çözülmesi, yerini ticari kapitalizme bırakmaya başladığı süreçte toplumun alt grupları olumsuz etkilenmiştir. Bu koşullara rağmen Kilise'nin vergilere bağlı olarak sürdürmeye çalıştığı lüks yaşam halkın tepkisini çekiyordu. Toplumdaki tabakalar arasında, papa, imparator, prensler, soylular, şövalyeler ve köylüler, otoriteye ve ekonomiye dayalı çekişmeler artar. Ortaçağ siyasal düşüncesi, siyaseti, "iyi yaşam" anlayışı üzerine inşa etmiştir. Siyasal iktidarı, dünyevi ve ruhani olarak ayırmış ancak, toplumsal, ekonomik, dinsel ve siyasal sorun alanlarını birbirinden ayırmamıştır. Bu bakımdan dinin ve din adamlarının toplumdaki yerinin çok önemli ve baskın olduğu

söylenbilse de bu unsurların tamamen egemen olduğu söylenemez. (Ağaoğulları ve Köker,1991:98-99)

14.yy ortalarında yüzyıl savaşının ve veba salgınının etkisiyle aristokrasi çöküşe geçti ve durumunu vergileri arttırarak, köyden kente göçü sınırlayan kanunlarla düzeltmeye çalıştı. Fransa’ da vergiler arttırıldı, İngiltere’ de ücretler düşürüldü ve köylülerin, lordların topraklarında kalması zorunluluğu getirildi. Her iki ülkede de halkın buna cevabı isyan oldu. Yüzyıl savaşlarının finansmanı iki tarafta da temel sorundu. Fransa’ da kral güzel Philippe, ruhban, aristokrasi ve kent soylularından oluşan Etajenero meclisini oluşturarak vergileri toplamada destek sağlamaya çalıştıysa da meclis, heterojen yapısıyla etkili olamadı .İngiltere’ de ise kral yeni vergiler koydu ancak her vergi talebi parlamentonun yeni dayatması oldu, orta sınıfın temsilcileri de parlamentoya girdi.Burgonya Flemenki ticaret, kültür ve siyasal iktidarın en önemli merkeziydi, imparator cesur Charles’ın varis bırakmadan ölmesinden sonra Burgonya, Fransa’ya bağlandı. 1481’ de İngiltere ile resmi bir ittifak kuruldu ve hem Fransayla hem de bölgesel iktidar sahipleriyle mücadeleye girildi.

Kolomb’un 1492’deki keşifleri, Avrupa’daki ekonomiler ve yönetim biçimleri açısından bir dönüm noktası oldu. Sermaye birikimi, Avrupa ticaretinin Büyük Okyanus ile Atlas ve Hint Okyanuslarındaki deniz yolları boyunca genişlemesi ile güçlendi ve savaşan devletlerin silahlı kuvvetlerini güçlendirmesi için kaynak sağladı. Böylelikle kapitalist dünya distemi Avrupa’yı merkez alarak şekillenmeye başladı. 1492’den itibaren Avrupa, sanayileşme, kentleşme, proleterleşme ve nüfus artışı patlaması yaşadı, özellikle 16.yy kentleşme ve nüfus artışının öne çıktığı bir dönemdi. Büyümenin hızlandığı dönemde gıda üretimi yetersiz kaldı ve fiyatlar yükseldi. Fiyatların yükselmesi ve ucuz işgücü kapitalistlerin işine yaradı. Toprak sahipleri ve kapitalistler ittifaklar kurarak birbirleriyle bütünleştiler, tarımsal kapitalizmin oluşumunu sağladılar.

Tüccarlarla, bankerler, sermayenin önemli ölçüde yoğunlaştığı bölgelerde devletin oluşumunda, değişmesinde en etkin rolü oynadılar. Kapitalistler, devlet faaliyetleri için mali kaynak bulunmasını kolaylaştırsalar da büyük kalıcı orduların ve merkezi yürütme organlarının kurulmasında engelleme yoluna gidiyorlardı. Bir tarafta

sermayeye dayalı, Cenova, Dubrevnik, İsviçre ve Flemenk cumhuriyeti gibi kent devletleri bir tarafta da büyük toprak sahiplerinin kurdugu orduları ele geçirmek, onlarla işbirliği yapmak için ayrıcalıklı soylularla, güçlü devlet bürokrasilerinin birleşimine örnek verebileceğimiz Rusya, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Kastilya vardı. Bir taraftan da ticaret kentleri ile kent pazarları için fazladan üretim yapan büyük toprak bölgeleri arasında ag kuran, sermaye ve silahlı kuvvetlerin, özerk toprak sahiplerinin elinde toplandığı bölgeler vardı. Bu bölgelerde yöneticiler, burjuvaziyi soylulara karşı kışkırtarak iktidarlarını genişletmeye çalışıyorlardı. Bu devletlere en iyi örnekler Fransa ve Rusya'ydı. Avrupa'nın tümünü kapsayan savaşlar çağının başlamasının sebebi, Fransa'nın İtalya üzerinde hegemonya kurmak istemesidir.

Feodal sistemin çözülmesinin etkilerinin kuvvetli bir şekilde yaşandığı bu dönemde Rönesans ve hümanizmin etkisiyle düşünsel alan oldukça hareketlidir. Kilise ve Papalık hümanist düşünürler tarafından kuvvetle eleştirilir ve dinde reform istekleri açıkça dile getirilir. Reform talepleri, 14. Yüzyıldan itibaren gerek Kilise'nin kendi içinde çıkan seslerle gerekse kiliseye yönelik isyanlarla ortaya konulmuş ancak bölgesel veya cılız gruplar halinde gerçekleştiğinden etkili olamamıştır.

Reform hareketini tek bir şahsa veya olaya bağlı olmadığı gibi, biranda da gerçekleşmemiştir. Ortaçağ toplumunda dinin yapısı, papalığın konumu, ekonomik ve siyasi faktörler reform hareketinin oluşumunu hazırlamıştır. 16.yüzyılda Rönesans düşünürlerinin oluşturduğu ve matbaa aracılığıyla muazzam bir şekilde yayılan düşünsel yapı ve mevcut sosyo-ekonomik koşullar, şartları reform için hazır hale getirmiştir.

16.yüzyılda siyasi yapının en bariz özelliği, Papa ile krallar arasındaki iktidar kavgalarıdır. Bu dönemde Almanya'da siyasi irade Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, feodal prensler ve Kilise arasında bölünmüş durumdadır. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun prensler ve imparatorluk şövalyeleri üzerinde etkisi kalmadığı gibi, prensler, imparatorluktan bağımsız bir şekilde hareket edebilmekte,

vergi toplamakta, ordu bulundurabilmektedir. Prenslerin önündeki *engel ve iktidarlarını daraltan güç Kilise'dir.

2.1.1.2. Roma Kilisesi

Başlangıçta küçük bir hristiyan topluluğu olan Kilise, I.Theodasius'un hristiyanlığı resmi din ilan etmesiyle hiyerarşik bir örgütlenmeye giderek kurumsallaşmış, zamanla dini bir devlet haline gelerek, kurduğu baskı ve nüfuz ile Avrupa toplumunun ve siyasi yapısının belirleyicilerinden biri olmuştur. Ancak Kilise'nin korumunu korumak ve daha da güçlendirmek için toplumun her kesimiyle mücadele halinde olması Kilise'nin teolojik öğretiler geliştirip, bunları topluma ve siyasilere dayatmasına sebep olmuştur. Şimdi bu süreci inceleyeceğiz.

2.1.1.2.1.Roma Kilisesinin Tarihsel Süreci

Hristiyanlık başlangıçta siyasal iktidarla ilişki içine girmemiş, siyasi iktidardan pay sahibi olma arzusunda olmamıştır. Ancak zamanla hiyerarşik bir örgütlenme haline gelerek, kendi devlet ve toplum felsefesini oluşturma ihtiyacını duymuş ve akabinde siyasi erk olma mücadelesine girmiştir. İ.S.I. yüzyıldan, VI.yüzyıla kadar süren bu dönem hristiyanlığın doğuşu,yayılması, hristiyan teolijisinin felsefi temellere oturtulması ve en sonunda da hiyerarşik örgütlenmeye giderek kurumsallaşması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Şimdi Roma Kilisesinin bu tarihsel süreci incelenmeye çalışılacaktır.

* Düzeltme

2.1.1.2.1.1. Hristiyanlığın doğuşu ve yayılışı*

Hristiyanlık başlangıçta çok sayıdaki Yahudi tarikatından biri olarak İsa tarafından, ilk Roma İmparatoru Augustus zamanında doğu mistizminin, Yahudi mesihçiliğin, Yunan düşüncesinin ve Roma evrenselciliğinin kavşak noktası olan Filistin’de kuruldu.

İsa’nın Calile’deki Nasıra şehrinden geldiği Filistin’de yoksul ve ezilen, aynı zamanda da bir kurtarıcı bekleyen Filistin Yahudileri yaşamaktaydı. İsa, sabır ve umutla mesih bekleyen bu halka, Tanrı yakında yeryüzüne gelecek ve egemenliğini kuracaktır, yapılması gereken, tövbe etmek ve İncil’e iman etmek, zina, cinayet, hırsızlık, şehvet, nefret ve tamahkarlıktan uzak durmak, her günü son günü gibi yaşamak ve düşmanı dahil, herkesi sevmektir tavsiyesini salık veriyordu.

İsa, siyasiler tarafından tehlikeli bir şahsiyet olarak görüldü. Ancak havariler ve yakınındakiler onu dinsel bir kişilik olarak gördüler. (Ağaoğulları ve Köker,1991:81-111)

İsa, Tanrı’nın egemen olduğu bir dünyada bütün insanların kardeş ve birbirine eşit olacağını, herkesin Tanrı’nın ülkesinin uyrukları olacağını söylüyor ve insanları tanrı’ya hizmete çağırıyordu. Söyledikleriyle mevcut düzenin egemenlerini rahatsız ettiğinden dolayı yaşamasına izin verilmedi.

İsa’nın ölümünden sonra ilk Hristiyanlar, Yunanca “Ekklesia” “birlik” anlamına gelen “kilise” adıyla örgütlenmeye başladılar. Onlar İsa’nın yeniden döneceğine inanıyorlardı, bu inancın oluşumunda İsa’nın dürüst, iyi kişiliğinin yanı sıra, mezarının boş bulunması da etkili oldu. Ölümünden sonraki yaşama ve ölümlerin yeniden dirileceğine olan inanç, İsa’nın Tanrı ile bütünleştiğine inanılmasına sebep oldu. Yine İsa’nın hem kişiliği hem de öldürülüş şekli Eski Ahit’teki anlatılara benzetildi ve havarilerin İsa’nın Tanrı tarafından gönderilen Mesih olduğuna inanmasına ve etraflarında bu inancı paylaşan bir cemaat oluşmasına sebep oldu. Böylece mesihin Yunancası Christos sözcüğü izlenerek Hristiyanlık adı verilen yeni bir Yahudi tarikatı ortaya çıktı.

* Düzeltme

Bu cemaat siyasi güçlerin onları iktidar açısından tehlikeli görmesi sebebiyle Yahudiyeden atılır. Bir Yahudi olan Tarsus'lu Saul'un hristiyanlığı kabulü ve bu dini, bir dünya dini olarak görüp, yaymaya çalışması sonucunda Hristiyanlık, Yahudi olmayan halklar arasında hızla benimsenir. Paul adını alan Saul, İsa'nın Tanrı olduğunu ispatlamaya hayatını adar. Paulus'un çalışmaları, Hristiyan teolojisinin felsefi dayanaklarına temel oluşturmuş ve Hristiyan Kilise örgütlenmesinin temelleri atılmıştır.

2.1.1.2.1.2. Hristiyan Teolojisinin Felsefi Temellere Oturtulması*

İsa'nın ölümünden sonra, İsa'nın Mesih olduğuna inanan ve onun söylemlerini yayan havarileri ve onların yanında oluşan cemaat, daha evvel belirttiğimiz gibi Yahudiye de baskıya maruz kalır ve atılırlar. Tarsus'lu Paulus (asıl adı Saul) da İsa'nın tanrı'nın oğlu olduğuna inanıyor, İsa'nın mesih olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Kendisi de öldürülmek istenen Paul, kaçıp, Roma'ya sığındı ve burada ölünceye kadar hristiyanlığı yaymaya çalıştı. Paulus'un bu faaliyetleri ile hem hristiyan örgütlenmesinin hem de hristiyan teolojisinin temelleri atıldı.

Paulus'un fikirleri topraklarından kovulmuş Yahudilerin arasında kuvvetle kabul gördü. Diaspora Yahudilerinin inançlarındaki Platoncu idealizm, Stoacı ahlak, Kurtarıcı Tanrı fikri ve Yahudi olmayan halkların mistik inanç söylemleri, Paulus'un misyonunu gerçekleştirmesi için uygun bir ortam oluşturunuyordu. Ağaoğulları hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştıracı etkenleri şu şekilde sıralar:

“(1) Stoacılığın, insanın ailesine, dostlarına ve herkese karşı yerine getirmesi gereken görevlerinin olduğu; insanın hep kendi vicdanı, "kendi içindeki ışığı" gözetmesi gerektiği; dünyanın neresinde olursa olsun, "iyi insanlar"la birleşerek imanlık ölçeğinde adaletin yaygınlaştırılması için biraraya gelinmesi konularını öne çıkartmış olması. Yine Stoacılıkta, insanın aynı anda iki ayrı topluluğun üyesi olduğunun belirtilmesi: Bu topluluklardan birinde insan, zamana ve mekana bağımlı, her birinde değişik yasanın geçerli olduğu "devlet"in uyruğu; diğerinde ise insan

* Düzeltme

*oluşunun erdemi ile ait bulunduğu tüm akıl sahibi varlıkları kapsayan, terim yerindeyse, "dünya devleti" (kosmopolis) yurttaşı. Birineide insanları birarada tutan bağın dar anlamda "siyasal", ikincide ise bu bağın ahlaki olması. (2) Paulus ile mektuplaştıkları kabul edilen Seneca'nın, insanın bilgece, erdemli bir yaşam sürmesi için maddi zenginlikten, bedensel arzulardan uzaklaşması gerektiğini belirtirken "günahkar" insan doğası anlayışından hareket etmesi ve kurtuluşu yoksullukta ve manevi alanda tanımlaması; bu fikrin "çilec i" (ascetic) tarikatların inançlarıyla paralellik içinde olması. (3) Doğu Akdeniz'den kökenlenen mistik tarikat inançlarında benimsenmiş olan bir "kurtarıcı tanrı" fikri ile yine bu tarikatlarda astroloji ve büyü'nün dünya olayları hakkında doğa üstü açıklamalar getirmeleri ve bu açıklama biçimlerinin "bu dünya"ya öncelik veren eski anlayışın yerini alması. Özellikle İran kökenli Mithraizm, cesaret ve yoldaşlık gibi erkeklik erdemlerini vurgulamasının yanında, doğum günü 25 Aralık'ta kutlanan ışık-tanrı Mithra 'nın insanlığı kötülüklerden kurtarma görevini üstlendiğine, insanlarda yüksek ahlaklılık aradığına, ruhları ölümden sonra 89 yargılayacağına ve kendisine inananları ebedi bir yaşam vereceğine inanılması ile, bir yandan Hristiyanlık için önemli bir rakip niteliği taşıırken, diğer yandan da Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştıran bir ortamı hazırlamaya katkı yapması.” (Ağaoğulları ve Köker,1991:89)

Paulus mektuplar yoluyla görüşlerini açıklamış ve Hristiyanlığı bir dünya dini haline getirecek bir örgütlenmenin kurucusu olmuştur. Paulus insan doğasının kötü olduğunu, insanları kurtaracak kişinin Tanrı'nın oğlu İsa olduğunu, İsa'nın yeniden dirilmek ve insanlara ölümsüzlük vermek üzere ölen bir Tanrı olduğu inancını hristiyanlığa sokmuştur.

Roma imparatorları ilk başta Hristiyanlığa karşı çıktılar, zulmettiler. Ne var ki sonunda 317 yılında büyük Constantinus hristiyanlığı kabul etti ve MS.312'de de Roma'nın resmi dini olarak ilan edildi. Bu, hristiyanlığın yayılması için kurulan kiliselerin, dünyevileşmesi ve evrensel Katolik Kilisesi'nin kurulması demektir. (Tanilli,2018:33-45)

* Düzeltme

2.1.1.2.1.3. Roma Kilisesi'nin Kurumsallaşması*

Hristiyanlık başlangıçta Roma'da küçük, dinsel bir cemaat niteliğinde olduğundan siyasi iktidar tarafından hoş görülümüştür. Zamanla yaygınlaşıp, büyümeye başlamasıyla Roma imparatorluğunun dikkatini çekmiş ve engelleyici zulümlere maruz kalmıştır. Bu zulüm imparator Diocletianus zamanında (Ağaoğulları,M.Ali,v.d.2015:284-305) doruk noktasına ulaşmış ve bir yok etme hareketine dönüşmüştür. Hristiyanlar ancak İ.S.313 yılında Constantinus'un çıkardığı Milano Fermanı ile hoşgörü iklimine kavuşmuşlardır. Constantinus ve ardılları, Hristiyanlığın öğretilmesini özgür bırakmış, Kilise yararına düzenleme yapmışlardır. İmparator I.Theodasius, hristiyanlığı "devlet dini" yapmış ve paganizmi (puta tapıcılığı) yasa dışı ilan ederek, sapkın (heretik) inançlara savaş açmıştır. İmparator I.Theodasius, Constantinopolis'i bir kiliseler şehri haline getirmiş ve güçlenen Kilise, hiyerarşik bir yapıya sahip, yaygın bir örgütlenme içine girmiştir."Başlangıçta, yerel cemaatlar düzeyinde ve Roma İmparatorluğu'ndaki idari örgütlenmedeki bölünmelere koşut olarak örgütlenmiş bulunan piskoposluklar arasında, IV. yüzyılda, Hristiyan öğretisi üzerinde bazı iç tartışmalar patlak verir. Bu tartışmaların akışı içinde, Roma Kilisesinin diğerlerinin üzerinde yer alması ve Roma piskoposunun da diğer bütün piskoposlar üzerinde bir otorite kazanması gerçekleşir." (Ağaoğulları ve Köker,1991:123)

Böylece, Papalık Kurumu ortaya çıkar. Kilise'nin bu şekilde merkezileşirken, evrenselleşmesi ve dünyevi bir kurum haline gelmesi beraberinde öğreti tartışmalarını da getirdi.

2.1.1.2.2. Roma Kilisesi'nin Siyasi İktidar Mücadelesi

Hristiyanlığın resmi din olarak kabulü, Kilise'nin imparatorluk içindeki "dünyevi" görüşünü arttırarak, Kilise'nin kendinin devlet olması yolundaki süreci

* Düzeltme

başlatmıştır. Kilise, Hristiyan cemaatlerinin dünyevi işleriyle ilgilenmiş ancak imparatorluğun devlet kurum ve kurallarında tam etkin olamamışsa da etkili bir baskı grubu niteliği kazanmıştır. Ancak V.yüzyılda Batı Roma imparatorluğunda başlayan çöküş, Kilise'nin konumunu ve devletle ilişkisini değiştirdiğinden Hristiyanlığın kendi siyaset felsefesini oluşturması doğan iktidar fırsatı için kaçınılmaz olmuştur.

2.1.1.2.2.1. Kilisenin Siyasi İktidar Arayışında Teorik Arka Plan*

Tezin bu bölümünde amaç, din teolojisine girmek ve tüm öğretileri incelemek değildir. Ancak Kilisenin kurumlaşması ve ilk Hristiyan öğretilerinin oluşturulmasından, 16. Yüzyılda Ortaçağ'daki siyasi konumuna gelene kadar siyasi mücadelesini dayandığı ve karşıtlarına ve topluma karşı kullandığı öğretilerini anlamak ve reform hareketinin bu öğretilere yaklaşımını ve karşı savlarını daha iyi görebilmek amacıyla tezimizin sınırları dahilinde ele alınacaktır.

Ortaçağ teolojik dünya görüşü, dini temellendirme ve temel problemlerin çözümünde tamamen Antik Yunan felsefesine başvurmuştur. Antik Yunan felsefesi, önceki mitolojik açıklamalara eleştirel bir sorgulamayla ortaya çıkmıştır. Bu özelliğiyle dinamiktir. Ortaçağ dünya görüşü bireyin ahiretteki mutluluğuna cevap bulmak üzere geliştirilmiştir bu sebepten teolojiktir ve Tanrı ile ilişkilidir, insanın eyleminin amacı Tanrı'nın emirlerine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda Ortaçağ dünya görüşü, patristik felsefeyle beraber, dini öğretinin temellendirilmesinde Platon ve Aristoteles'in düşünceleri çerçevesinde kendisini yapılandırmıştır. Problemlere, mutlak doğru olarak kabul ettiği bilgilere dayanarak açıklama yaptığından statik bir yapıdadır. Kilise örgütlenmesinin, toplumsal ve siyasal yaşamda oldukça etkili olması, teolojik gelişimin de bu doğrultuda olmasına sebep olmuştur.

*Constantinus'tan Kalkedonia Konsülü'ne değin iki sorun, Hristiyan dünyasını sarstı. Biri üçlemenin 'Tetris' yapısı, öteki ise bedenleşme, Tanrı'nın oğlu olarak anlaşılan İsa'nın, insan biçim ve yapısı alması öğretisi idi.

* Düzeltme

* Düzeltme

Rahip Arius, oğul'un Baba'ya eşit olmadığını, Baba'dan yaratıldığını ileri sürmüştü. IV.yüzyılda, Baba ve Oğul'un eşit ve aynı tözden olduğu fakat ayrı kişiler olduğu görüşü egemen görüş olarak kabul edildi. Karşıt görüş, Sabelliuscu görüştü. Bu görüşe göre baba ve oğul ayrı kişiler değil, bir varlığın değişik görünüşleriydi. Bu tartışmaların kaynağı, hristiyanlığın seküler sorunlarla uğraşmaya başlamış olmasıydı. Hristiyanlık sistemleştikçe ve manastırlar vasıtasıyla çok geniş topraklara sahip olmasıyla başlangıçtaki öğretilerine yeni açıklama getirme zorunluluğu hissetmiş, dünyevi iktidar ile ruhani iktidar arasındaki ilişkiyi düzenlemek zorunda kalmıştır.

I.Konstantin tarafından Hristiyanlığın devlet dini olarak kabul edilmesiyle, Kilise, Roma devletini örnek alan bir örgütlenmenin içine girdi, hiyerarşik, kurumsal bir yapı haline geldi. Böylece Roma topraklarında bir tarafta Roma İmparatorluğu diğer tarafta da Kilise Devleti oluşmuş ve halk da iki ayrı otoriteye tabi olmak durumuyla karşı karşıya kalmıştı. Bu noktadan sonra Bizans İmparatoru ve Roma Kilisesi arasında dünyevi otorite, ruhani otorite kavgası ve tartışması başlamıştır.

Papa I.Gelasius, Bizans imparatoruna yazdığı mektupta, dünyevi ve ruhani iktidarın her ikisinin de Tanrıdan kaynaklandığını, eşit derecede meşru olmakla beraber farklı görevleri olduğunu, Kilise'nin ruhani, imparatorluğun dünyevi işlerden sorumlu olduğunu ancak birbirleriyle uyum içinde çalışmakla yükümlü olduklarını bildirmiştir. "İki Kılıç Kuramı" adı verilen bu öğreti 800-900 yıl boyunca gerek Kilise gerekse siyasi iktidarlar tarafından kabul görmekle birlikte farklı yorumlara tabi olmuştur.

İ.S. I.-IV. yüzyıllar arasını kapsayan döneme Patristik dönem adı verilir. Patristik Düşünce Kilisesi , Patristik felsefe'de ön plana çıkan düşünürlerden, kilise babaları olarak bilinen, aziz sayılmış ileri gelenlerden oluşmuştu. Bunların girişimleriyle bir Patristik felsefe geliştirildi , buna "Kilise Babaları'nın Öğretisi" adı verildi. Kilise babaları, hristiyan öğretisini, antik felsefenin kuramlarıyla biçimlendirerek, hristiyanlığa metafizik bir temel kazandırarak, onu sistemli bir dünya görüşü haline getirmeye çalıştılar.

*Patristik felsefenin kökeni, Hristiyanlığa ve Hristiyanlara karşı acımasız bir kovuşturma yürüten Romalıların suçlamalarına cevap olsun diye yazılan Apologia (Savunmalar)'a dayanır. Bu savunmalarda, Hristiyan teolojisiyle birlikte, dünyevi iktidar ile Kilise arasındaki ilişkiler de çözüme bağlanmaya çalışılmıştır. (Ağaoğulları ve Köker,1991:143-44)

Antakyalı Thomas (II.yy) , Kartacalı Tertullianus(155-220), İskenderiyeli Clementus(150-215), Origenes(185-250) ,Eusebios(269-339), Ambrosius(340-397), Augustinus(354-430) Patristik Kilise'nin önemli düşünürleridir.

Augustinus, Roma'nın yıkılıp, feodal düzenin oluşmaya başladığı dönemde antik felsefe kavramlarıyla, hristiyanlığı felsefi olarak temellendirmeyi sistematik bir şekilde gerçekleştirmiş ve görüşleri Aquinumlu Thomas'a kadar Katolik Kilisesi'nin resmi öğretisi olmuştur.

Augustinus, yeryüzü devleti ve Tanrı devleti ayırımı yapar, bu iki devletin birbirlerinin tam karşısı olduklarını ve birbirlerini dışladıklarını, yeryüzünde varolan hiçbir toplumda bu iki devletin saf haline rastlanmayacağını ileri sürer. Kilise'yi, insan davranışlarını maddi bakımdan düzenleyen ve denetleyen bir kurum olarak görmekle beraber Kilise'nin tüm vaftiz edilmiş Hristiyanlardan oluşan bir cemaat olarak Tanrı devletinin yeryüzündeki temsilcisi olduğunu söyler. Augustinus'un Tanrı devleti, paganların Roma'nın çöküşünden hristiyanlığı sorumlu tutmasına hem bir cevap hem de hristiyanlığın üstünlüğünü ortaya koyarak, Roma ile Hristiyanlık (devlet ile kilise) arasındaki ilişkileri biçimlendirmeye yönelik bir girişimdir. Augustinus nihai bilgiye akılcı düşünceyle değil, imanın yol göstericiliğinde erişilebileceğini, toplumsal yaşamdaki ahlak ölçülerinin vahiy yoluyla verildiğini savunur. Böylece antik dünyanın insanı ve akli esas alan dünya görüşünün yerine, Tanrı-merkezli bir dünya görüşüne geçilir.

*Batı Roma imparatorluğu'nun yıkılışından sonra, Doğu Roma İmparatorluğu, kendisini ve Bizansı, Batı Roma'nın varisi ilan eder, kendi kilise-devlet ilişkilerine dayanarak, Roma Kilisesi'nin üzerinde üstünlük iddiasında bulunur. . “ İsa'nın kişiliğinde Kilise'nin tek bir beden (corpus christi), imparatorun kişiliğinde ise dünyevi

* Düzeltme

* Düzeltme

iktidarın ayrı bir varlık, dünyevi beden niteliğinde olması Kilise'yi şöyle bir sorunla karşı karşıya bırakmıştı: Kilise mensupları Romalı olarak imparatora, papa ve rahip olarak İsa ve Tanrı'ya bağlıydılar.” (Ağaoğulları, M. Ali, v.d., :225) Bunun üzerine Papa I. Gelasius (492-496), Kilise'nin devlet karşısındaki özerkliğini temellendiren düşünceleri yeniden düzenler, “İki kılıç kuramı” öğretisinde Kilise'yi, dünyevi, ruhani dünya ayırımı yaparak özerkleştirir ancak Kilise'ye her iki (ruhani ve dünyevi) iktidarı elinde bulundurduğu, ancak dünya işlerini idare etmeye yarayan maddi kılıcı, kralların eline, Kilise'nin buyruklarına uymaları şartıyla verdiğini ileri sürme olanağı verir.

İki kılıç kuramıyla ve papalığın mücadelesiyle Kilise ve papalık, imparatorluk üzerinde üstünlük sağlamıştır. Ancak bu gelişmeler, papalığın taleplerinde daha da ileriye giderek, tüm iktidarı kendinde toplama (plenitudo potestatis) iddiasında bulunmasına sebep olmuş, bir yandan pratikte, bir yandan da kuramsal düzeyde temellendirme, meşrulaştırma çabaları ortaya çıkmıştır. Roma Kilisesi'nin 1053 yılından itibaren desteklediği ‘plenitudo potestatis’ savı, “Donatio Constantini” (Kutsal Bağış) belgesine dayanır. Kutsal Bağış belgesi, imparator Constantinus tarafından 317 yılında Papa I. Sylvestre'ye, kendisini cüzzamdan kurtardığından dolayı, papalığa, Roma, İtalya ve genel olarak Batı imparatorluğu toprakları üzerinde imperium hakkını verdiği bir belgedir. Ancak bu belge, X. yüzyıl ortalarından sonra ortaya çıkar ve 1440 yılında İtalyan hümanist Lorenzo Yol'un yaptığı çalışmalarla aslında belgenin VIII. yüzyılda kaleme alınmış olduğu ispatlanır.

Kilise'nin tüm iktidarı elinde toplamaya yönelik girişimlerden en önemlisi Salisbury'li John'un siyaset kuramıdır. Salisbury'li John'un siyaset felsefesini geliştirdiği dönem, feodalitenin de çözülüşünü başlatan gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Öyle ki bu dönemde ticaretin canlanmasıyla beraber kentler gelişmeye ve siyasal yapı içinde yer almaya başlamış, hristiyan öğretilerinin yerini skolastik felsefe almaya başlamış, kralların yerine ulus-devlet düzeninin ve kralın kişisel iradesinden bağımsız, kurumlaşan tabakalar yönetimi yerleşmeye başlamıştır.

Kentlerdeki bu gelişme, feodalitenin kişiselliğe dayalı yönetim mekanizması içine, ülke, temsil ve bürokrasi düşüncelerini yerleştirmiştir.

*Salisbury’li John, ‘Policraticus (Devlet Adamının Kitabı) adlı eserinde toplumun canlı bir organizmaya benzetilişini ayrıntılı ve sistemli bir kuram haline getirir. Salisbury’li John, ruhban sınıfını gövdenin ruhu olarak görür ve ruhun, gövdenin prensi oluşu gibi ruhbanın da tüm gövde üzerinde başkanlık yapması gerektiğini savunur ve devletin kurumlarını gövdenin unsurları ve çalışma mekanizmasıyla açıklar. Bu bakış açısıyla dünyevi iktidarı, ruh tarafından uyandırılan başla, senatoyu da yürekle eşleştirir.

Aquinum’lu Thomas , Salisbury’li John’un düşüncelerini yorumlamış ve geliştirerek yeni bir kuramsal çerçeve oluşturmuştur. Thomas, Aristoteles felsefesi ile Hristiyanlık arasında bir senteze ulaşmaya çalışmıştır. Aristoteles felsefesi, Patristik felsefeyle karşıtlık oluşturur. Aristoteles’ e göre Tanrı, bir kişilik değil, evrendeki düzen ve hareketin sebebi, ilke niteliğindedir. Aristoteles, bu dünyadaki varlıkların kendi özlerinde hareket ve değişim ilkeleri taşıdığını ve bu ilke uyarınca hareketlerde düzenlilik gerçekleştiğini, bunu doğayı izleyerek anlayabileceğimizi ileri sürer.

Thomas, hristiyanlığın, bilgiye ulaşma yolunda inancı kabul eden dogmatik görüşünü reddediyor, insan aklına ve doğanın Aristotelesci ilkeler uyarınca edinilen bilgisine ağırlık veriyordu. Ancak amacı vahiyi inkar etmek değil, vahiy ve akıllı birleştiren bir hristiyan teolojisi yaratmaktı. Thomas’a göre hakikat, akıl yoluyla doğrulukları kanıtlanabilir olan inançları ve akıl yoluyla doğrulukları ya da yanlışlıkları kanıtlanamayacak inançları içerir.

Thomas, geliştirdiği siyasal kuramlarla modern toplumun ve modern siyasal düşüncenin ana temalarını oluşturmuştur. Bilgi ve inanç alanlarını ayırıştırarak, farklı alanlara giren farklı olguları ve bunların oluş ve değişim ilkelerini arama faaliyeti anlamında bilimleri de birbirinden ayırmış olmaktadır. Kutsal öğretisi ile siyaset bilimini farklı alanlara oturtur. İnsan, yurttaş, hristiyan ayırımı yaparak da insanın kendisi ve toplum içindeki faaliyet alanlarını da ayırıştırır. Özellikle insanın yurttaş olarak nitelenmesi, onun bu faaliyetlere katılımını meşrulaştırmıştır. ‘’ Böylelikle, hem siyasetin yeni bir biçimde ve ekonomiden, dinden, ahlaktan ayrı bir özgül faaliyet olarak belirginleşmesinin temelleri atılmıştır, hem de yöneticinin iktidarını toplumdan, toplumu oluşturan "yurttaşlar"dan aldığı türünden "demokratik" çağrışımları olan bir

* Düzeltme

yaklaşımın gelişmesine yol açılmıştır.” (Ağaoğulları ve Köker,1991:233) Yaptığı yasa ayırımı ile dinin ve devletin egemenlik alanlarını ayırtmış, böylelikle de kilisenin tüm erki elinde topladığı görüşünü reddederek, modern devletin laik niteliğinin temellerini atmıştır.

*Thomas’ın geliştirdiği siyasal kuramsal çerçeve, bağımsız, ulusal krallıklar haline gelen yeni devlet yönetimlerine, ulusal devletler bağlamında oluşacak modern siyasal düşünceye öncülük etmiştir. Thomas’ın bu görüşleri Kilise tarafından benimsendiği gibi engellenmeye de çalışılır. Thomas, Ortaçağ’ın sona erdiği modern çağın oluşmaya başladığı bir dönemde, modern çağa aktarılabilen öğeler içeren bir felsefe geliştirmiştir. Thomas’ın modern siyasal düşüncenin öğelerine öncülük ettiğini söyleyebileceğimiz fikirleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devletin kendi başına varolması gereken canlı bir organizma olarak tasarlanması
- Organizmanın yaşaması için onu oluşturan parçaların ortak iyiliği amaçlamalarının gerektiği
- Yasa türlerinin ayrıştırılması ve insan yasasının, tanrısal yasadan ayrıştırılması
- İnsanın ‘yurttaş’olarak nitelendirilmesi
- Siyasetin özgül bir faaliyet alanı olarak belirlenmesi
- Toplumu oluşturan tabakaların temsil yoluyla buna katılması

Akıl ve inancın birleştirilmesi çabasıdan vazgeçilmesi, rönesansı ve reformasyonu hazırlamıştır. XIV.yüzyıl, İtalya kent devletlerinde imparatorlar ile papaların çatışmalarına ve savaşına tanıklık etti, pekçok düşünür Roma Kilisesi’nin savlarına karşı yapıtlar yayımladı. Bu dönemde tüm hristiyanları kapsayacak bir imparatorluk düşüncesi artık rağbet görmüyordu, krallıklar uluslaşma yolunda ilerliyordu. Dönemin düşünürleri arasında öne çıkan Dante, Ockhamlı William ve Padova’lı *Marsilius, devletin toplumsal arka planını ve devletin özünde din dışı olan bağımsız karakterini ortaya koymaya çalıştılar. Dante ile Ockhamlı William, ‘karşılıklı bağımsızlık’ savını ileri sürerken, Padova’lı Marsilius ise devletin Kilise üzerindeki üstünlüğünü dile getirir.

* Düzeltme

* Düzeltme

Ockhamlı William, başta Tanrı olmak üzere tüm doğaüstü varlıkların akıl ilkelerine göre açıklanamayacağını, bunların imanın konusu olduklarını savunmuştur. Böylece Kilise'nin ne imanlar ne de dünyevi alan üzerinde söz sahibi olamayacağını öne sürüyordu.

Ockhamlı William, devleti, kendisini oluşturan bireylerin toplamı olarak görür ve siyasal iktidarın da bireylerin ve toplulukların hakları ve özgürlüklerini korumakla yükümlü olduğunu ve bu sebepten gerekli yasaları yapmak ve uygulamakla sorumlu olduğunu savunur. Monarşiyi barışı sağlamada en yetkin yönetim biçimi olarak görür, ancak, siyasal iktidarın başındaki kişinin ortak iyiliği gözetmek, doğal hukuk ilkelerine, feodal içerikli haklar ve özgürlüklere saygılı olmak zorunda olduğunu söyleyerek, siyasal iktidarın mutlak olmadığını, iktidarını halktan aldığını ve monark, ortak iyilikten saptığında, halkın direnip onu devirme hakkı olduğunu ileri sürer.

Ockhamlı William, hak ve özgürlüklerin bu dünyaya özgü olduğunu ve papanın bunlar üzerinde hiçbir otoritesi olmadığını, papanın otoritesinin ruhani alanla sınırlı olduğunu savunur. Ancak papanın da ruhani iktidarı mutlak değildir çünkü Kilise tüm iman etmişlerin, bütün Hristiyanlarıdır dolayısıyla Kilise'ye mutlak yetki vermek Kutsal Kitab'a aykırıdır. Dolayısıyla tüm Hristiyanları köle konumuna düşürecek bu yetki kabul edilemez, Papa, Kilise Genel Kurulu'na tabi olmalıdır.

Ockhamlı William'a göre, dünyevi ve ruhani iktidarlar, kendi alanları dışında birbirlerine tabi olmakla beraber, olağanüstü ve gerekli durumlarda birbirlerinin alanlarına müdahale etmelidirler.

Ockhamlı William, nominalizmi (adcılık yaklaşımı) sistemleştirir. " Tanrı ve sonsuzluk hakkında deneyime sahip olmadığımızdan, bu alanlara yönelik bilgi, inanç bilgisidir. Bu tür bilgilere gerçek anlamda bilgi denilemez, onlara ancak inanılabilir. Böylece inanç ve bilgi arasına kesin bir ayırım konulmuş olunmaktadır. Bu yöndeki gelişim Rönesans'ı meydana getirecektir. "(Anonim,t.y.:9) Gözlem ve deney yöntemi adcılar sayesinde güvenilir bilginin aracı haline getirilmiştir. Bu da doğa bilimlerinin doğuşunu hızlandırdı. Adcılık yaklaşımı, doğa bilimlerinin önündeki en büyük engeli aşmış olması sebebiyle bir dönüm noktasıdır. Adcılık, din-bilim ayrışmasının gerçekleşmesinde rol oynamıştır. *Ockhamlı William' a göre Tanrı'nın birliği,

* Düzeltme

sonsuzluğu, varlığı kanıtlanamaz, gerçeği aşan şeylerle ilgili bilgimiz inanca ve inaç önermelerine dayanır. Adcılık, bilim-din çatışmasında çözümü, bunların yollarının birbirinden ayırıştırılmasında bulmuştur.

2.1.1.2.2.2. Kilise'nin Siyasi İktidar Mücadeleleri ve Sonuçları

Gelasius'un “iki yol öğretisi”, “kutsal otorite”, “dünyevi otorite” ayrımını ortadan kaldırarak, Kilise'nin dünyevi iktidar üzerinde egemenliğini kırmak yönünde Carolenj dönemi ve sonrasında Batı Avrupa'da yeniden biçimlendirilmiştir. Şimdi de Kilisenin siyasi iktidarla mücadeleleri aktarılacaktır.

2.1.1.2.2.2.1. Cluny Manastırında Reform Hareketi

X.yüzyıla gelindiğinde Kilise, ekonomik bakımdan güçlü, en büyük toprak sahibi kurum haline gelmişti. Ancak siyasi gücü, ekonomik gücüyle paralel gitmemiş, aristokratlar, yerel senyörler, Kilise'nin siyasi gücünü kırmakla beraber, Kiliseleri vergiye de bağlamışlardır. Batı Roma imparatorlugunun yıkılması sonrası, Katolik kilisesi Yunan ve Roma kültürüne sahip çıktı, barbar kavimlerine kilisede onun kültür değerlerini öğretti. Ne var ki bunu yaparken, ilkçag kültüründen ancak kendine uygun bulduklarını kullandı. Kilise devrimci düşüncenin karşısında olmuştur. Kilise başlangıçta insanlığın öbür dünyadaki kurtuluşuna hazırlanmayı amaçlarken, Roma imparatorlugunun son yıllarından başlayarak siyasal iktidarla yakınlaşmaya başladı. Sonunda da kendisini “ en üstün güç” olarak görüp, siyasal iktidara bunu kabul ettirmeye çalıştı. Nitekim ortaçag boyunca başarılı da oldu.

Ancak Cluny manastırında başlayan reform hareketi ile ruhban sınıfının kraliyet otoritesine itaat etmesine karşı çıkıldı. Papanın ruhban sınıfının tek egemen gücü olduğu ve asla dünyevi iktidara tabi olmayacağını savundular, bu amaçla özel bir hukuka tabi olarak dünyadan ellerini eteklerini çektiler, böylelikle kilise ve devlet ayrımı, Katolik ruhbanın evlenmemesi ilkelerini getirdiler

910 yılında Fransa’da kurulan Cluny manastırıyla, Avrupa’nın diğer ülkelerine de yayılan kilise içinde bir ıslahat hareketi başladı. ‘’ Bu yolla, manastırların senyörlerin denetiminden kurtarılması, rahiplerin makamlarını kişisel çıkar için değil fakat, Kilise'nin korunması için kullanmaları amaçlanıyordu.’’ (Ağaoğulları ve Köker,1991:170-75) 1059 yılında Papa II.Nicholas, soyluların ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun, papaların seçimine müdahale etmelerini engellemeye çalıştı. Bu girişiminin sonunda cardinaller, papa seçimini kendi başlarına yapabilme hakkı kazanmış oldular.

2.1.1.2.2.2. Papa VII.Gregorius ve Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich Arasında Atamalar Kavgası : Gregorius Fermanı

Kilise, 11.yy’ da da eğitimin tekeli elinde tutar. Dolayısıyla kültürel ve düşünsel gelişim, etkinlikler kiliseye bağlıdır. Ancak dinsel otoriteler, cismani otoritelere bağlı duruma gelmiş olduğundan, kilisenin adet ve kuralları bozulur ve din sömürülür, kutsal şeylerin ticareti yapılır. Bu noktaya gelişin sebebi, laiklerin kilise görevlerinin dağıtılmasında egemen olmalarıdır zira kırsal kesimdeki ruhani bölge, şövalye ailelerinin mülkiyetindedir ve görevlendirme yapılırken gerek senyör, gerek kral ve şövalyeler, kendilerine en çok evet diyecek insanları göreve getirirler.

Papa Gelasius, mektubunda iki iktidardan bahsediyor ve Kilise’nin özerkliğini savunuyordu ancak papanın mektubunda bahsettiği manevi üstünlük daha sonra tartışmalara neden olduğu gibi Kilise’yi farklı noktalara da taşıdı. Papa VII.Gregorius, Kilise’nin konumunu Doğu Roma’dan görev yaparken dünyevi- kutsal alan ayrımı sınırları içinde tuttu. Ancak Batı’da merkezi iktidarın çöktüğü bir dönemde, Kilise’nin doğan otorite boşluğunu doldurması amacıyla girişimlerde bulundu. Kilise’nin Batı’da dünyevi krallığın üzerindeki konumuna dayanarak, Hristiyan monarşisi kurmaya çalıştı. Böylece Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kuruluyor, iktidarını Papa tarafından imparator ilan edilmek suretiyle Tanrı’dan alan bir kral, dünyevi iktidarı elinde tutarken, Hristiyanlığa ve onun temsilcisi Papa’ya da mutlak itaat ediyordu. Papa Gregorius, mutlak iktidarını buna karşı gelinmesi halinde dinden atılma silahıyla ‘’aforoz’’la pekiştirdi.

Kilise, en büyük toprak sahibi olmasına karşın 1059'a kadar siyasal bir güç konumunda değildi. Öyle ki feodal aristokrasi kilise kurup, başına rahip atayabiliyor ve vergilendirebiliyor, papalık seçiminde taraf olabiliyordu. Papa VII.Gregorius'un, feodal sistem içinde din adamlarının germen kralları açısından devletin hizmetkari olmaları konumunu ortadan kaldırma girişimleri imparatorlukla, kilise arasında çatışmaya sebep oldu. Papa VII.Gregorius (Hildebrand), Kilise içinde ve Kilise ile dünyevi iktidar arasındaki ilişkilerde bir reforma gitmek amacındaydı. İşe piskopos tayinlerinin tümüyle Kilise'nin denetimine bağlanmasını sağlayacak kararlar alarak başladı.

Papalık, 11.yy' dan itibaren kendine evrensel din iddialarına yaraşır bir itibar kazanabildi. Toscana piskoposu Hildebrand 1059' da çıkardığı bir kararname ile papanın seçilmesini kardinaler kurulunun sorumluluğuna verdi. Görünürde amaç, Roma' daki halkın seçime müdahale etmesini önlemektir. Ancak bu kararname ile imparatorun söz hakkı da ortadan kaldırılıyordu. Nitekim Hildebrand papa olunca devleti kontrol eden makam papalık oldu. Bu şekilde dünya işleri konusunda kimin yetkili olacağına dair anlaşmazlık başladı. (Tanilli,2018:58) VII.Gregorius, 1075 yılında 27 maddelik bir ferman yayınlamıştır. Bu fermanın siyasi iktidar-Kilise ilişkilerinde Kilise'nin konumunu belirleyen en önemli maddeleri şunlardır :

“ Madde 2: Yalnızca Roma Baş Papası Katolik ve Ekümenik unvanını kullanma hakkına sahiptir. Madde 3: Piskoposları atama ve görevden alma hakkı yalnızca Papa'ya aittir. Madde 12: Papa, imparatorları [dolayısıyla tür:n siyasal iktidar sahiplerini] azletme hakkına sahiptir. Madde 22: Roma Kilisesi asla hata yapmaz. Madde 27: Papa, adil olmayan kişilerin vasallarını onlara karşı olan sadakat yemininden azat etme hakkına sahiptir.” (Ağaoğulları ve Köker,1991:)

Papa Büyük Gregorius, Doğu Roma İmparatorluğu'nun taleplerine, kutsal otorite ile dünyevi otoritenin iki ayrı erk olduğunu söyleyerek cevap vermiş, ancak Kilise'nin üstünlüğünü de ima yoluyla vurgulamıştır. Papa Gregorius, Batı dünyasındaki iktidar boşluğunu görmüş ve Kilise'nin dünyevi iktidar üzerindeki üstünlüğüne dayalı bir hristiyan monarşisi kurma çabasına girişmiştir. Bu, iktidarını tanrıdan alan imparatorun, hristiyanlığın temsilcisi Roma Kilisesi'ne karşı çıkmayacağı “Hristiyan Kral” anlayışının geliştirilmesi ve bunun “aforoz” adı verilen bir yaptırıma bağlanması şeklinde sonuçlanmıştır.

VII.Gregorius Reformu ile papaların, imparatorların denetiminden ve yerel aristokrasinin etkisinden bağımsız bir şekilde, serbestçe seçilmesi sağlanır, artık papayı kardinaller seçecektir. Ayrıca papa, kilisenin yargılayamayacağı ve kararlarını tartışamayacağı bir kişi olur.

2.1.1.2.2.3. Kutsal Roma imparatoru V. Heinrich ve Worms Antlaşması

Haçlı seferleri, İtalya kentlerinin güçlenerek, zayıflayan krallıklar karşısında özerk birimler haline gelmesini sağladı. İtalyan kentleri bu gücü ticaretle sağlamışlardı. Kentlerdeki ticari hayat, yeni bir sınıfı, burjuva sınıfını oluşturmuş, zanaatkarlar ve çeşitli meslekten örgütleri, loncalar kurulmuştu. Zamanla burjuvazi loncalar yönetimde etkin rol oynarken, kralların merkezi otoritelerini soylulara ve din adamlarına karşı güçlendirme mücadelelerinde de destek oldular.

Roma Kilisesi, merkezi bir krallığın, merkezi bir otoritenin güç kaybettiği bu dönemde hem dünyevi hem ilahi iktidarı kendi elinde toplama çabasına girişti.

“ ...Kilise, bunun için kendi tarihine ve temel metinlerine dönecek ve başka bağlamlarda, başka amaçlarla ileri sürülen savları ve yaklaşım biçimlerini, iktidarın biricik sahibinin kendisi olduğunu ileri sürmek, temellendirmek ve meşrulaştırmak için kullanacaktır.” (Ağaoğulları,M.Ali,v.d., 2015:239-48)

XII.yy Avrupa'sında kentlerin ve yeni sınıfın güçlenmesi, skolastik düşünceye geçiş, aristokrat tabakaların yönetimde ve kurumsal düzeyde ağırlıklı olması en önemli değişimlerdi. Bu, feodal toplumsal tabakaların ve bunlara dayalı siyasal anlayışların sorgulanmasına sebep oldu. Kentlerin kendi yönetim mekanizmalarını kurlmaları, feodal bağlılık, sadakat ilişkisini de sarstı. (Ağaoğulları,M.Ali,v.d., 2015:250-56)

Kentlerin canlanmasıyla, manastırların yerini ilk üniversiteler aldı. Üniversiteler de Hristiyan teolojisi şekillendirildi, akıl ve vahiy arasındaki ilişki yeniden inşa edildi.

Aristotelesci düşünce herşeyin kendine içkin ereğe doğru hareket ettiğini öne sürer. Bu yaklaşımla, Hristiyanlık, evrenin merkezine insanı ve dünyayı koyuyor ve hiyerarşik bir zincirle Tanrı'ya ulaşıyordu.

XII.yüzyılda I. Freidrich Barbarossa, V.Heinrich ve II.Freidrich, imparatorluklarındaki yüksek din adamlarının kendileri tarafından atanması, İtalya üzerindeki otoritelerini pekiştirme mücadelelerinde papaların direnmeleriyle karşılaştılar. Öyle ki papalar tarafından aforoz edildiler. Ancak imparatorların siyasi ve askeri gücü, bu afrozları etkisiz kıldı.

Papa VIII.Gregorius'un piskopos atamalarında Kilise'nin tek söz sahibi olmasına yönelik adımları senyörlerin, imparatorun dünyevi iktidarının sorgulanması demek olduğundan, imparator V.Henri ile Papa VIII.Gregorius arasında çatışma meydana geldi. Papanın, imparatoru aforoz ettiği, imparatorun af dilediği, prenslerin imparatoru görevden alması, imparatorun direnerek göreve geri gelip, papayı değiştirmesi şeklinde bir dizi olaydan sonra V.Henry nihayet yeni papanın elinden tacını giydi. Kilise ve V.Henry arasında 1122 yılında yapılan Worms Anlaşması ile Kilise'nin piskopos tayinlerinde tek ve mutlak söz sahibi olduğu kabul edilse de, piskopos bir fief sahibi olarak kralın vassalıydı.

İtalyan kent devletlerinin özerkliğinin tanınması, haçlı seferleri, feodal yapının çözülüşünü hızlandırdı. Nitekim Worm Anlaşmasıyla Kilise, piskopos tayinlerinde tek ve mutlak makam oldu. Kilise'nin bu zaferiyle Haçlı Seferleri ve sonrasında Kilise, dünyevi otoritenin üstünde, Tanrı'nın temsilcisi bir makam olarak konumlandı.

IV.Henrich ve VII.Gregorius' un "ünvan verme kavgası" diye tarihte geçen uzun çatışmasının sonucunda papalıkla, imparatorlar arasında karşılıklı ödünlerle bir uzlaşma sağlanır ve 1122 yılında Worms Konkortodası imzalanır. Buna göre piskoposlara görevlerini asa ve yüzükle kilise verir, cismani yetkilerini ise laik otorite tanır, ancak prensin kulluguna girme artık yoktur sadece bir bağlılık yemini yapılır. Bundan sonra tartışılan konu; kilise adamlarının nasıl yaşaması gerektigidir, kilisenin "havari" yaşamına dönülmesi savunulur. Daha manevi bir kilise için gerçekten yoksul bir hayatın, Hristiyanlığın ilk günlerindeki gibi bir hayatın yaşanması gerektiği görüşü değer kazanır.

2.1.1.2.2.4. Papalığın Avignon' a taşınması

XIII. yüzyıla gelindiğinde papalık ile benzer çatışma kent devletleri ve krallarla yaşandı. Birbiriyle savaş halinde olan Fransa ve İngiltere kralları papaya karşı, Kilise'nin vergilendirilmesi konusunda ortak mücadele verdiler ve Papa 1297'de din adamlarının vergilendirilmesine ilişkin yasayı kaldırmak zorunda kaldı.

13.yy' da II.Friedrich' in ölümü ve varisinin çocuk olması sebebiyle papalık için bir fırsat oldu. Hemen taht gaspı lanetlendi ve Almanya kralı taç üstündeki haklarından mahrum edilerek, Fransa kralı IX.Louis' e teklif götürüldü. Louis' in teklifi kardeşine vermesi üzerine kral, Anjou Kontu Charles oldu. Kral Charles ilk iş olarak İtalya' yı istila etti ve güney İtalya krallığının hakimi oldu, bunu Alman imparatoru da tanıdı. Vesperum ayaklanması ile Anjou hanedanı ile Papalık tüm çabalarına rağmen Sicilya' daki hükümlerini kaybettiler. Papa VIII.Bonifacius, Anjouların egemenliğinden papalığı kurtarmak için girişimlerde bulundu; papalık sarayını Roma' ya taşıdı, buyruklarını tartışan herkesi kral dahil aforoz ederek tek başına hüküm sürdü. 1301' de Fransa kralı Philippe' i din adamlarından vergi almakla suçladı ve manevi babasına boyun eğmesini istedi. 1301 yılında Fransa kralı, Papa tarafından mahkum edildi. Bunun sebebi kralın, Pamiers Piskoposu'nu İngiltere ile işbirliği yapması sebebiyle tutuklamasıydı.

1301 yılında Fransa kralı, Papa tarafından mahkum edildi. Bunun sebebi kralın, Pamiers Piskoposu'nu İngiltere ile işbirliği yapması sebebiyle tutuklamasıydı. Kral Etats Generaux'u 1302 yılında topladı ve ülkenin desteğini alarak Papa'yı tutuklattı. Kendi halkı papayı kurtarmış olsa da monarşi, yargıda kendi gücünü tesis etmeyi başarmış, dünyevi konularda Kilise'ye karşı bağımsızlığını ilan etmiş oldu. Bu çatışmanın sonucu düşünsel polemik mücadelenin başlaması oldu. Ruhani iktidar ile dünyevi iktidar arasındaki sınır ve ilişkiler tekrar tartışılmaya başlandı. Papalık savunucuları, dünyevi alanla ilgili herşeyin gerçekte ruhani amaçlara hizmet eden bir araç konumunda olduğu savıyla dünyevi alanda da son sözü ruhani otoriteye tanırken, imparatorluk-krallık savunucuları da bu savı reddediyor ve dünyevi düzenin kendine özgü bir doğası ve bir amacı olduğu savını öne sürerek dünyevi iktidarda ruhani otoriteyi kabul etmiyorlardı.

Papa VIII. Bonifacius 1302'de yayımladığı fermanla iki kılıç kuramını kullanarak, "plenitudo potestatis" savını doğrulayarak, kralı papanın hükmü altına sokmanın ötesinde siyasal iktidarı da kral ve soylular arasında paylaştırdı. Papa fermanla şunları söylüyordu: "Biri dünyevi, diğeri ruhani olan her iki kılıç da Kilise erkine aittir; ruhani kılıç Kilise tarafından, dünyevi kılıç ise Kilise için kullanılır; ruhani kılıcı rahip kullanır, dünyevi kılıç ise rahibin onayı ve izniyle kral ile şövalyeler tarafından kullanılır. Demek ki kılıç kılıcın altında bulunmalı ve dünyevi otorite ruhani otoriteye bağımlı olmalıdır." (Ağaoğulları, M. Ali, v.d., 2015:260-66)

Dante "Monarşi Üzerine" adlı kitabında, evrensel monarşinin gerekliliğini, Roma İmparatorluğu'nun meşruiyetini, Romalıların Tanrı tarafından seçilmiş bir halk olarak tek dünya imparatorluğunu kurdukları tezine dayandırır ve imparatorluğun Kilise'den önce varolmasından dolayı Kilise'ye ve Papa'ya bir şey borçlu olmadığını ileri sürer. Dante insanların dünyevi ve ebedi yaşamın mutluluğu arayışında olduğunu ve dolayısıyla her iki dünyanın da ayrı liderleri olduğunu, dünyevi iktidarın yetkisini her hangi bir aracı olmaksızın direkt Tanrı'dan aldığını ve Papa'nın da imparatorun da karşılıklı bağımsızlık ilkesi ile görevlerini yerine getirmesi gerektiğini savunur.

Dante'nin, Ockhamlı William'ın ortaya koydukları iktidarla ilgili yaklaşımı "karşılıklı bağımsızlık" ve "çift bağımsızlık" yaklaşımları uygulamada uzun vadede yeterli olmadı. Padova'lı Marsilius bu yaklaşımı yadsıdı ve dünyevi iktidarın üstünlüğüne ilişkin tezini geliştirdi.

Marsilius'a göre insanlar doğal olarak yeterli bir yaşam sürmek isterler, bu nedenle de topluca yaşayan insanlar, aile ve köy aşamasından geçip, gereksinimlerin tam olarak karşılandığı yetkin toplum biçimi olan siyasal topluma ulaşırlar. Toplum dünyevidir ve bir işbölümünün sonucudur. Marsilius, yetkin toplumun altı bölümden, meslek grubundan oluştuğunu söyler. Buna göre adaleti temsil eden yönetim bölümü, savunmayı sağlayacak askeri bölüm, dinsel esenliği sağlayacak, İncil'in yasalarını öğretmekle görevli dinsel bölüm ve yeterli yaşam için gerekli olan malları üreten ve bunların mübadelelerini gerçekleştiren meslek grupları da diğer bölümleri oluşturur. Bu bölümlendirme ile iktidar tamamen dünyevileşmekte ve Kilise de bölümlendirmenin içinde yer alan bir kurum olarak, toplumsal siyasal otoritenin yetki alanına girmektedir. Marsilius, toplumun bir bütün oluşu ve ortak çıkarın temel oluşuna dayanarak yasama erkini halka verir. Yönetici halkın seçimiyle eline geçirdiği

iktidarı ortak iyilik için kullanmakla yükümlüdür, aksi olması durumunda halk direnme hakkını kullanır. Marsilius, papanın dünyevi ve ruhani iktidarını kutsal metne aykırı bularak kabul etmez. Çünkü Kilise sadece din adamlarının değil, tüm Hristiyanlarıdır ve İsa'nın bütün havarileri eşitti.

Papalığın savunucuları ruhani otorite ve dünyevi otorite ayırımı yaptılar. Ancak dünyevi otoritenin Tanrı'nın temsilcisi ruhani otoriteye tabi olduğunu ve gerektiğinde ruhani otoritenin her türlü dünyevi savına müdahale etme ve siyasal iktidarı yargılama yetkisine sahip olduğu tezini öne sürdüler. Papalık savunucularından Jobbus aynı fikirleri savunuyor fakat Kilise'nin yeryüzündeki tek gerçek krallık, papanın tek gerçek kral, tüm prenslerin de papanın vassalı konumunda olup, iktidarlarında on akarşı sorumlu oldukları tezini ileri sürüyordu. Bu gelişmeler karşısında krallık savunucuları da Roma Hukuku ve Aristotelesçilikten yararlanarak, dünyevi üstünlüklerini kabul ettirebilme yoluna gittiler, Roma Hukuku'nu inceleyip, yorumlayarak hukuksal karşıtlar sağlamaya çalıştılar. Roma Hukuku, "kamusal alan (res publica) ve "kamusal güç(imperium)" kavramları ile ülkede tek bir kamusal gücün bulunduğu, bu gücün de tek bir merkezde, kralın elinde toplanması gerektiğini savunuyordu. Roma Hukuku'nun bu savı feodal güçlere karşı girişilen mücadelede kullanıldı. Kral hukukçuları da "Rex est imperator in regne suo"(kral kendi hükümdarlığında imparatordur) savını geliştirdiler. Bu sav ile her krallık Roma Hukuku'nun imparatora tanıdığı tüm yetki ve haklara da sahip olduğundan imparatorluktan ve Kilise'den bağımsızlaşıyordu. Üstelik hukukçular bu formülü oluştururken İmperium'u halka dayandırdılar. Böylelikle "kralın kutsal hakkı" öğretisini geliştirdiler." Böylece, dünyevi kılıcın doğrudan doğruya Tanrı'dan krala indiğini, bu nedenle de kralın siyasal iktidarını kullanırken yeryüzündeki hiçbir otoriteye karşı sorumlu olmadığını savundular." (Ağaoğulları,M.Ali,v.d., 2015:268)Kral hukukçuları, Aristotelesçi yaklaşımı hem Aquinumlu Thomas hem de İbn-i Rüşt aracılığıyla öğrenip, geliştirdiler.

Siyasal toplumun doğal olduğunu kabul etmek, onun dışarıdan bir otoritenin hükmü altına alınmasının akla aykırı olduğunu kabul etmek demektir. İbn-i Rüşt'ün öğretisinde de akıl ile iman kesin çizgilerle birbirinden ayrı tutulduğundan, din de dünyevi işlerle ilgisi olmayan bir inanç sorunu olarak kabul ediliyordu. Bu da devletin, Kiliseden bağımsız olması ve Kilise'nin aynı zaman da dünyevi bir kurum olması

sebebiyle devlete tabi olması demekti. Dominiken bir din adamı olan Parisli Jean, tüm bu yaklaşımları teolojik kanıtlarla harmanlayıp, geliştirdiği savında şunları savunur:

Devlet, doğal toplumsallaşmanın zorunlu sonucudur. Bu özelliği ile maddi ve ahlaki ilkelerin de belirleyicisidir ve bu sebepten hem imparatorluktan hem de Kilise'den önce olması sebebiyle Papalık'tan bağımsızdır

Fransa toprakları hiçbir zaman Roma egemenliği altına girmemiştir, bu sebepten "Konstantinus Bağışı" belgesine dayanarak Papa, Fransa kralı üzerinde hak talep edemez

Ruhani kılıcın ve dünyevi kılıcın sahipleri aynıdır, kutsal metinler de Papa'nın dünyevi iktidarlar ve mülkler üzerinde hakkı olduğu görüşü yoktur

Dünyevi otoriteye iktidarı Tanrı adına veren Kilise değil, halktır

Kilise'nin dünyevi alanda sahip olduğu mal ve mülkleri kralın güvencesi altında olmakla beraber kral kamusal çıkar amacıyla bunları denetlemek ve vergilendirmek hakkına sahiptir

Ruhani iktidar Kilise'ye verilmiştir, Papa kendi yetki alanı içinde sınırlıdır ve Kilise Genel Kurulu'na tabidir

Kral da, Papa da birbirlerine karşı kendi alanlarında üstündürler.

Krallık savunucuları, hem dünyevi iktidarı Kilise'den bağımsızlaştırırken hem de krala kamusal çıkar gerekçesiyle dini alana karışma yetkisi veriyorlardı.

1303' te papanın aforoz silahını kullanmasından önce kral, papayı kaçırttı, böylelikle papaların dokunulmaz olmadığını göstermiş oldu ve onu ihanetle suçladı, yerel halk kurtardı papayı. Bu olaydan bir ay sonra papanın ölümüyle papalık Fransa'nın hakimiyetine, etki ve kontrol alanına geçti, papalık Avignon' a taşındı. Papalık, Fransa kralı Güzel Philippe ile girdiği mücadele sonunda gücünü yitirdi ve sonrasında ağır krize girdi. Bu buhranlar :

-Papa VII.Boniface'in Fransa kralıyla yaptığı mücadelede hüsrana uğraması(1303)

-Papalığın Avignon' a taşınması

-Büyük Şizma (1378-1417) , Papalık önce iki daha sonra üç papayla aynı anda yönetildi. Papalığın içinde bulunduğu buhrandan çıkması için farklı tarihlerde ve yıllarca süren konsüller toplandı, bunlar :PisaKonsülü (1409), ConstanceKonsülü(1414-18), Bale konsülü(1431-38) ve Floransa Konsülü(1438-45)

-Wycliff ve Huss'un nazariyeleri, kilisenin aracılığının gerekli olmadığını savunmuşlardır

-Papa, krallar ile yaptığı concordata ile ulusal kiliseler üzerindeki haklarından vazgeçti.

İngiltere de, Fransa da yüzyıl savaşları sonrası bürokrasinin, ulusal vergi sisteminin, sürekli ordunun oluşturularak, egemen krallığa doğru adımlar atıldılar, Roma Kilisesi ile kendi topraklarındaki Kilise arasına da mesafe koydular. Fransa'da VII.Charles 1438'de çıkardığı fermanla, papalığın yargı yetkisini kralın istencine bağladı ve kralın Kilise gelirleri üzerindeki denetimini arttırdı. Roma Kilisesi'nden kopmadan, reforma giderek kendi ulusal Katolik Kilisesi'ni kurdu. (Ağaoğulları,M.Ali,v.d., 2015:271-286)

Ortaçağ etigi, toplumsal düzenin ve ahlaki değerlerin hiyerarşik bir harmanlamasıydı ve kilise tarafından geliştirilip, yönetiliyordu, buna göre herkes ve her şey kendinden üstün olana tabi olmak zorundadır. Aynı şekilde ortaçağ hukuku da insan yasalarının, ilahi yasalara tabi olduğu, değerler hiyerarşisinin yönetimindeydi ve bu yüzden uygulamada kargaşaya sebep oluyordu. Ancak klasik eser araştırmalarının canlanmasından sonra Roma hukuku etki alanını genişletir ve uygulamada geleneksel hukukun önüne geçer. Almanya' da 1495' te Alman Yüksek Adalet Mahkemesince Roma hukuku kabul edilir. İngiltere' de ise kendi örf hukuku devam etti.

Papalık, 15.yy' da İmparator Frederik'in Hristiyanlık dünyasında en üst makam ve Tanrı'nın yeryüzündeki vekili ünvanını aldı. Buna göre ruhani, cismani, siyasi tüm otoriteler ona aitti. "Papa, cismanî yönetim yetkilerini, kilisenin emirlerine göre kullanmak koşuluyla, imparatora devretmiştir. Kiliseye aykırı kullanıldığı zaman, bu yetkileri almak Papa'nın elindeydi. Herkes, kral olsun serf olsun, öteki dünyada selamete erişmek için Papa'ya boyun eğmek zorundaydı. " (İnalçık,2013:14)

Papalık ve Kilise tarihi ekseninde aktarılan teorik arka plan ve siyasi gelişmelerin ardından, 16.yüzyılda Kilisenin geldiği konum ve toplumdaki yerinin incelenmesi reformun oluşum sürecini daha da net ortaya koyacaktır.

2.1.1.2.3. 16.Yüzyılda Kilisenin Konumu ve Tutumu

4.yy'da Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilerek Avrupa'ya giren Hıristiyanlık zamanla Roma Katolik Kilisesi adı altında egemen bir güç olmuş ve Avrupa halklarının üzerinde sosyal, bilinçsel ve gündelik yaşam dahil her alanda dinsel hegemonya kurmuştur.1054 yılında Roma Kilisesi Doğu ve Batı Kiliseleri olarak ikiye bölündükten sonra papaların siyasi ve dünyevi ihtirasları ön plana çıkmış ve dinsel istismarları da kilise kurumunun saygınlığına gölge düşürmüştür. Din adamlarının görünüşleri, yaşam şekilleri de onların halkın gözünde değerlerini yitirmelerine sebep olmuştur

13.yüzyılda üniversitelerin kurulması, ekonomik gelişmeler, kentlerin büyüyüp, gelişmesi, Kilise'nin eğitim, sağlık, sosyal yardım faaliyetleri ile kurduğu sosyal yapının da değişmesine sebep olmuştur. Halk, ruhban sınıfının bozulmaya başladığı bu dönemde çareyi dine sarılmakta bulmuştur.14.yüzyıldan itibaren, ekonomik değişimler ve Papalığın içinde yer aldığı siyasi mücadeleler sonucunda Katolik Kilise, işlevlerini yerel-seküler otoritelere devretmeye başladılar.

Feodal sistemin çözülmesiyle, soylular sınıfının etkinliği azalmış ve ticaret burjuvazisi güçlenen yeni sınıf olarak ortaya çıkmış ve mutlak monarşiler kurulmuştur. Bu gelişmelerle eğitim olanakları yagınlaşmış, okullar kurulmuş, oluşan daha özgür ortamda entelektüel değişimler meydana gelmiştir. Ekonomide yaşanan dönüşüm, dinsel ve siyasi değişiklikleri mümkün kılacak toplumsal tabanı hazırlamıştır.

15.yy'da kilise hem monarkların üzerindeki etkisini yitirmiş hem de halkın güven ve inancını sarsmıştı. Artık monarklar kilisenin iç işlerine karışmalarına, manevi sınırlandırmalarına, koyduğu vergilere en önemlisi de Kilisenin hükümlerine karşı çıkmaya başlamışlardı.

16.yüzyıla gelindiğinde Katolik Kilise toprak bağışları yoluyla büyük zenginliğe kavuşmuş, başlardaki saflığından ve halka yakınlığından uzaklaşmış, insanları tedirgin eden bir kurum haline gelmişti. Nihayetinde hükümdarlar, Kilisenin

cismani egemenlikten daha üstün gördükleri ruhani egemenliğine katlanamaz duruma gelmişledi.

16.yüzyılda Roma Kilisesi, dinsel konumların dışında siyasal arenada da söz sahibi olmak istemiş, özellikle Almanya ve İtalya başta olmak üzere tüm direnmelerine rağmen Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde dahi vesayet kurabilmiştir. Yine aynı dönemde Kilise, Rönesansın etkisiyle şaşalı Kilise ve katedraller inşa etmeye ve lüks, şatafat içinde yaşamaya başlamış ve tüm bunları topladığı vergilerle finanse etmeye çalışmıştır. Kilisenin, Roma ve taşra dahil tüm kurumsal yapı ve uygulamalarındaki bu yozlaşmaya ilaveten hayatta ya da ölmüş insanların günahlarının cezasının paraya çevrilmesi şeklindeki endüljans uygulaması da serveti büyüyen Kilise'nin halkın gözünde küçülmesine, saygınlığını kaybetmesine sebep olmuştur.

16.yy'da Kilise, Kutsal Roma İmparatoru ile açıkça işbirliği yapınca, prensler Kilise'den kopma gerekliliğini gördüler. Sade vatandaş da onları koruyacak, kollayacak güçlü, dürüst ve korkusuz Kilise'yi hatta onun dürüst ve dine uygun denetimini arzuluyordu. Papa'ya da ruhani bir liderden çok bir prens gibi davrandığı için kızıyorlardı. Bu iki gruba ilave olarak bir de kilise'nin içinde reform isteyenler vardı. Bu üç yönlü mücadelenin ortaya çıkardığı değişiklikler reformasyona giden süreci başlattı. (Tanilli,1994 s:136)

16.yy'da papalık, İtalyan devletlerinin en kuvvetlilerinden biri haline gelmişti bu yolda kirli bir siyaset gütmekten çekinmemişlerdi. Bir taraftan da kendilerini dünyevi işlere adanmış, lüks ve ihtişam içinde yaşamaya başlamışlardı. Bu lüks yaşamı sürdürebilmek için Hristiyan dünyasının her tarafındaki kilise mülklerinden %2.5 oranında vergi alıyorlardı. Benefice adı verilen kilise topraklarının dağıtımında kayırma ve ayrıcalık yapılması honutsuzluklara sebep oluyordu. Merkezi otoritenin olduğu yerlerde tepkiler sonucunda Papalığın müdahaleleri azalıyordu ama Almanya'da merkezi otorite olmadığı için suistimal çok oluyordu. Roma Kilisesi, Ortaçağ'ın sonlarında siyasal iktidarla uzlaşmayı terkederek, "plenitude potestatis" savına geri dönüş yaptı. Ne yazık ki aynı dönem merkezi ve ulusal nitelik gösteren devletlerin, güçlerini sağlam ve sürekli temellere yeni kurumlara ve halklara dayandıran kralların olduğu bir dönemdi. Bu sebepten papaların bu yaklaşımı ne

kendilerine bağımlı bir bürokrasi ve toplumsal sınıf yaratmış ne de gelişimin önünde hiçbir gücü istemeyen burjuvazinin kabul edebileceği birşeydi. Özellikle Fransa, kralın kişiliğinde somutlaşan egemen devleti kurma çabasında feodal bağların gücünü kırarak devlete bağımlı hale getirerek içte birlik sağlamıştı. İçte birliğin sağlanması için kralın dışarıya karşı da bağımsız olması gerekiyordu. Dolayısıyla, imparator ve papalık gibi kralın üstünde bir makam kabul edilemezdi. Bu sebepten siyasal iktidarın bağımsızlığının sağlanması ancak laikleştirilmesi ile mümkündü. Bu da dini otoriteden ve dini kurallardan bağımsız bir krallık için Roma Kilisesi ile savaşmak demekti.

Ticaret kapitalizminin başlamasıyla, toprağa dayalı tüm kesimlerin, köylülerin, şövalyelerin bundan olumsuz etkilendiği dönemde papalığın ihtişam içindeki yaşantısını sürdürmesi tepkileri arttırmıştır. Toplumdaki bu ekonomik değişimin tetiklediği sosyal ve siyasi dönüşümler, papalığın siyasi hegemonyasını artık sürdürülemeyecek hale getirmiş ve reform için toplumsal zemin oluşturmuştur.

Kilisenin zenginliği ve gelirleri, ruhban sınıfının dünyevileşmesi ve ruhani görevlerine yakışmayacak tavır ve yaşamları kilise karşıtlığına sebep olmuştur. Kilise'nin en büyük toprak sahibi olarak, gelirlerinin vergiden muaf oluşu soyluların tepkisini çekiyordu. Yerel kiliselerden Papalığa giden gelirler de kral ve prenslerin Kilise karşısında konumlanmasının önemli bir sebebidir. Tüm bu toplumsal zemin ve Almanya'daki ekonomik sebepler, reformasyona gereken toplumsal desteği hazırlamıştır. Gerek 16.yüzyıl öncesinde Avrupa'daki toplumsal yapı, gerek Papalık-Siyasi iktidar ilişkisi, dinin toplumdaki etkin konumu, kilise ve ruhbanaya yönelik eleştiriler, reform öncesi toplumun, patlamaya hazır bir bomba gibi Ortaçağ durağanlığından çok uzak dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir. Tüm bu koşullarda Luther'in başlattığı reform hareketinin toplumda cevap bulmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik daha sonra ele alınacak olan Rönesans ve Hümanizmden önce ilk reformist düşünceler ve hareketlerle de reformun düşünsel zeminini hazırlanmış ve çerçevelendirilmiştir.

2.1.2. İlk Reformist Düşünceler ve Hareketler

14.yüzyıl ve sonrasında Kilise'nin ve ruhbanın halktan kopuk, rahatsız edici ve yozlaşmış tavırlarına, kendi içlerindeki ve siyasi iradeyle girdikleri çatışmalar da eşlik eder. Kilise 1379'da "Büyük Bölünme" olayını yaşayarak 2'ye bölünür, İngiltere ve Roma imparatorluğu, Roma'daki Papa'yı, Fransa ve Kastilla bölgesi ise Fransız papayı tanır. 1409 yılında bu soruna çözüm bulmak için toplanan Piza Konsili sonunda, Konsilin iki papanın gelmesi kararı sonrasında diğer iki papanın görevlerinden çekilmeyi reddetmeleriyle üç papa görevde olur. Tüm bunlar Kilise'ye yönelik eleştiri ve ıslah hareketi girişimlerinin başlamasına ve artmasına neden olur.

Siyasal iktidarla güç kavgasına giren papalık, lüks tutkusu ve dayanılmaz hale getirdiği sömürsüyle de tüm Avrupa'da halkların hoşnutsuzluğunu kazandı. Avrupa'nın pekçok yerinde bu duruma karşı Kutsal Kitap'ı merkez alan ve düzenleme isteyen girişimler olmuştur; Oxford'da John Wycliffe, Prag'da Jun Hus bunların en önemlileridir. Wycliffe de Hus da dinsel törenciliğe, iman konusundaki dinsel hiyerarşiye ve Papa'nın Kilise içindeki mutlak egemenliğine karşı çıkıyorlardı. Kilise'nin servet edinmesini doğru bulmuyor, Kilise mallarından vergi alınmasını, Kilise'ye vergi ödenmemesini ve endüljans satışlarının yasaklanmasını savunuyorlardı. Reform hareketine kadar gerek kiliseye yönelik isyanlarla gerekse konsillerde, ıslahat talepleri dile getirilmiş fakat bir bölge veya küçük bir grupla sınırlı kalmış, başarılı olamamıştır. Ancak , John Wycliff ve Jun Hus'un başlattıkları hareket, Luther'in reform hareketine önemli bir zemin hazırlamış olmaları sebebiyle ele alınmaya değerdir.

John Wycliff, dini eğitim almış bir teolog olmasının yanında uzun yıllar papazlık görevi de yapmış ve kilisenin dünyevileşmesini ve dini uygulamaların istismar edilmesini eleştirmiştir."Sivil Krallık Üzerine" başlıklı derslerinde bu konuyu irdeler ve Kilise'nin Tanrı'nın iradesinin icracısı olduğunu, kendine emanet olarak verilen bu görevi şuanki durumuyla istismar ettiğini ve bu durumun gerektiğinde dünyevi otorite yani sivil idare tarafından müdahale edilerek sonlandırılması gerektiğini savunur.

John Wycliffe,1380'den itibaren eleştirilerini İngilizce olarak yayınladı böylelikle sıradan insanlara da ulaşmasını ve onların da kilisedeki, dindeki yozlaşmayı görmesini sağladı ve bir yıl sonra İncil'i Latince' den İngilizceye çevirerek mücadelesini pekiştirmiş oldu.(Boyacı Gümüş ; Salihpaşaoğlu,2020:533) Wycliffe, papalık kurumunun İncil'de yeri olmadığını ileri sürdü. Wycliffe, reform yapabilmek için krallığın zorlayıcı gücüne olan ihtiyacın farkında olarak ‘‘kralın kutsal hakkı’’ öğretisini savunurken, kiliselerin iktidarını, kraldan aldığını, kralın kiliseleri denetleme hakkı olduğunu, halkın da kral yasaya ve adalete uygun olarak yönetmese bile krala itaat etmek zorunda olduğunu ileri sürüyordu. Bu görüşler, kralların Kilise'yi kendi sınırları içinde örgütleyip, denetlemeleri için kaynak teşkil etti.

John Wycliffe'in fikirlerine Wat Tyler ve John Ball sahip çıktı ve bu düşüncelerin harekete geçirilmesini sağladılar. 1381 yılında köylüler, ilkel Hristiyanlığın kardeşlik, eşitlik gibi idealleriyle ayaklandılar. (Davies,1996:443) Köylülere ücretli işçiler, zanaatkarlar, bazı ruhbanlar da katıldı. Sonu köylülerin ve liderlerinin kıyımıyla bitmiş olsa da bu ayaklanma İngiliz toplumunda sınıf mücadelesinin önemli adımlarından biri olmuştur. Kilise, 1382 yılında Wycliff'i heretik ilan etmiştir. Reform hareketine zemin hazırlayan ve İngiltere'deki Wycliff'in reform girişiminin devamı niteliğindeki önemli bir hareket de Jun Hus'un hareketidir.

Oxford üniversitesinde eğitim gören Bohemyalı öğrenciler, Bohemya'da Wycliff'in reformist düşüncelerini yaymışlardır. İngiltere kralı II.Richard'ın eşinin Bohemya kralının kardeşi oluşu da hareketin Bohemya'da yayılmasına olanak tanımıştır. Bohemya' daki reformist hareketin temsilcisi Prag üniversitesinde eğitimini tamamlamış olan papaz ve akademisyen Jun Hus olmuştur. Jun Hus, ‘‘Kilise Üzerine’’ adlı eserinde Kilise'nin gerçek sahibinin İsa olduğu ve temel alınması gereken kaynağın İncil olduğu tezini savunmuş, Kilise hiyerarşisine ve kilisenin dünyevileşmesine muhalefet etmiştir. Ancak Jun Hus'un eleştiri oklarını yönelttiği ruhban sınıfının çoğunluğunun Alman oluşu, reformist hareketin Çek milliyetçiliği şeklinde gelişmesine neden olmuştur.

Kilise'nin Büyük Bölünme'sinin çözülmesi için toplanan Constance Konsili'ne dinlenmek üzere Jun Hus da çağrılır. Konsil sonunda her üç papanın da

görevden ayrılmalara karar verilir ve yeni bir papa seçilir. Konsil, Jun Hus'u tutuklatır ve yaptıklarının yanlışlığını kabule zorlar. Jun Hus'un bunu kabul etmemesi yakılarak cezalandırılmasına sebep olur. Jun Hus'un ölümü üzerine Çek halkı ayaklanır ve 1419-36 yılları arasında sürecektir olan Hussitler Savaşı başlar. Hus'un temsilcileri daha sonra Prag ve Tabor'da hareketlerini sürdürürler. Hus da papalığı sapkınlıkla suçluyordu, taraftarları komün yaşamı savunan bir tarikat oluşturdular. Taboritler isimlerini Tabor'un onların kenti olmasından dolayı alıyorlardı. Bu hareket küçük zanaatkarların ve mülksüzlerin bir hareketiydi.

Jan Hus ve yandaşları, tüm kurumları feshederek, Kilise'yi ve Devleti yok ederek Hristiyanlar arasında eşitliği sağlayacaklarına, acıyı ortadan kaldıracaklarına inanıyorlardı. Tanrının düşmanlarının yok edilmesi inancı savaşlarında ganimet ve tutsak almamalarına sebep oluyordu, var olan herşeyi bu inançla yok ediyorlardı. (Bookchin,2011:57)

Gerek Wycliff, gerekse Hus, Kilise'ye karşı başlattıkları ıslahat girişimi ve kutsal metnin temel alınması savları ile Luther'in reform hareketinin öncüleridir. Bu eleştirel ve reformist görüşler, Rönesans ve Hümanizma düşünürlerinin fikirlerine de temel teşkil ederken, güçlenerek reforma giden yolun taşlarını döşeyeceklerdir.

2.1.3. Rönesans, Hümanizm ve Matbaanın Reforma Etkisi

XII.yüzyıldan itibaren Avrupa kentleri para ekonomisinin merkezleri haline geldi. Kentlerin niceliksel büyüklüklerinden çok, yeni ilişkilerin, yeni sınıfların, yeni talep ve beklentilerin, yeni siyasal mücadelelerin, yeni enerjilerin bütün sinir uçlarının birleştiği ve yeniden dağıldığı merkezler haline geldi.

Avrupa'lı tacirler, İstanbul'un fethiyle yeni ticari yollar ve pazarlar açmak zorunda kaldılar. Atlantik Okyanusu'na ve Kuzey Denizi'ne kayan tacirler, yeni buldukları bu toprakları hızla sömürgeleştirerek, kentlerin zenginleşmesine, buralarda yeni yatırımların yapılmasına vesile oldular. İtalyan ve Alman kentlerindeki bu ticari gelişimdeki benzerlik, siyasal gelişimde de devam etti. Her iki devlette de kent ölçeği

temelinde bölündüklerinden, tüm siyasal toplumsal değerler de kentlere göre biçimlenmiştir. Özgürlük; kardeşlik içeriğine sahipti ve kentin siyasal olarak bağımsızlığı anlamına geliyordu. Bu, kentin, kentliler tarafından yönetilmesi, bireylerin ekonomik ve siyasal yaşama katılabilmek için mücadele vermesi demekti. Ticarete zenginleşen burjuvazinin, kent yönetimlerini oligarşiye dönüştürmesi, burjuvazi ile toplumun geri kalanı arasında çatışmalara sebep oldu. Paranın kontrolünün banker ve tefecilerde yoğunlaşması, siyasal iktidarla da çatışmalara sebep oldu. Özellikle artık profesyonel bir ordu gereksinimi, siyasal iktidarın kent yönetimlerini kendilerine bağlama arayışına, feodal yükümlülüklerin canlandırılmasına ve köylülerin yeniden vergilendirilmesine sebep oldu.

Ekonomik yapı değişmesine rağmen Kilise tarım ekonomisine sahip çıkıyor, ticarete ve faize kötü gözle bakıyor ancak merkezileşme düzeyini arttırarak gelir düzeyini de arttırabilmeye çalışıyordu. Bu da Kilise ile kentsel tabakaları ve kent yönetimlerini karşı karşıya getiriyordu. Artan vergi yüküyle boğuşan köylülerin huzursuzluklarına da kilise yetememiştir. Kilise'nin evrensel konumunu kaybetmesi, yeni bir evrensellüğün inşasını gerektirmiş, Roma Kilisesi'nin tanımladığı dindarlık, "öze dönüş, saf Hıristiyanlığa yönelme" suretiyle yeni bir dindarlık oluşturulma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. "Yeni insana bağlı olarak gelişen evrensellik arayışı ise Rönesans'ta, Rönesans'ın hümanizm algısında tezahür edecektir."(Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,:289-292)

15.yy'ın sonlarına doğru din, bilim, sanat, siyaset alanında tamamıyla yeni gelişmeler olmuş ve bu gelişmeler gittikçe kuvvetlenerek derin değişikliklere sebep olmuştur. Temel değişiklik tinsel alandadır. Birey özgür olmak, hür iradesi ile aracısız bir şekilde Tanrısını bulmak, skolastigi yıkararak, evreni hür aklı ile keşfetmek istemektedir. XVI.yy'da skolastigin eleştirisi, feodal dinsel ideolojiye karşı mücadele ve evrenin merkezi olarak insanın, Tanrı'nın yerini alması olarak unsurlarını sayacağımız, Hümanizma doruga çıktı.

Yunanca kutsal kitabın ve eski kilise babalarının yazılarının çevrilmesiyle başlayan hümanizm hareketi insanı merkeze alan ve insan yaşamına en yüksek anlamı veren nitelikleri araştıran, insanın tanrıyla olan ilişkisini sorgulayan bir düşünce

akımıdır. Hümanistler, İncil ve Hristiyan dinine ait metinleri, eski latin ve yunan metinlerinin meydana çıkarılmasında uygulanan tenkit metotları ile orijinal hüviyetlerine döndürmeye girişmişler, bu metodu Kutsal Kitab'ın, İbranice ve Yunanca metinlerine de uygulamış ve yorumlamışlardır. Hümanistler, bu incelemeleri sonucunda kutsal metne ilişkin yazıların çoğunun ilahi niteliği olmadığını, sonradan üretilmiş olduklarını tespit etmiştir.(Seignobos,1960:211) Hümanistler, ilk kilise yazılarını eserlerinde kullanarak, antik dillerin canlanmasını sağlamanın ötesinde yerel dillerin de gelişimine katkıda bulunurken, birçok matbaa ve kütüphanenin işlevlik kazanmasını da sağlamışlardır.

Hümanist düşünürler, dönemin din anlayışını sorgulamış, ilk kaynaklara dönmeyi, İsa Mesih'e, Kutsal Kitab'a ve kilise babalarının eserlerine dayanan bir reform talep ederek, reforma düşünsel alanda bir zemin hazırlamışlardır. Hümanistlerin reform taleplerinin genel çerçevesi, dinin ve eğitimin, Hristiyanlığın ilk dönemlerine ve klasik kültürün orijinal kaynaklarına göre yeniden düzenlenmesine dayanır. Hümanistler eğitim yoluyla ve Hristiyan birliğini sağlayarak bu reformun gerçekleştirilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu sebepten de eğitime büyük önem vermiş, iyileştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına çalışmışlardır. Hümanistler, Kilise'yi dinden uzaklaşmaları, batıl inançları nedeniyle suçlamışlar ve aynı şeylerden hoşnutsuz olan halkın Kilise'ye karşı güveninin azalmasında etkili olmuşlardır. Rönesans'ın önemli isimleri Machiavelli, Erasmus, Dante, Kilise'yi, uygulamalarını eleştirdiler. Rönesans, akıllı, bireysel akıllı yüceltmış, bireyin kendi kaderini belirleme hakkına vurgu yapmış ve bireyin mutluluğunu bu çerçevede kavramıştır. Hümanizm düşüncesi, insan merkezli anlayışa sahip olup, Kilise'nin dogmalarını tenkit etse de Kilise'nin reformasyona tabi tutulmasının ötesinde değildi. Luther bu noktada hümanistlerden ayrılıyor, Kilise'nin tüm dogmalarının terkedilmesini savunuyordu.

Desiderus Erasmus, hümanizmin en önde gelen temsilcisidir ve Luther'e Kilise'ye karşı başlattığı mücadelede sempati duymuştur. Erasmus, reform hareketinden önce Kilise ve ruhban sınıfının uygulamalarını, dünyevileşmelerini, dinden uzaklaşmalarını eleştirmiş, dinin İsa'nın zamanındaki yalınlığına ve saflığına dönmesi için bir düzenlemeye gidilmesini dile getirmiştir. Bu sebepten Luther'in gizli destekçisi olarak görülmüştür. Hümanistler, Luther'in Kutsal Kitab'ı öne çıkaran ve

tek otorite gören anlayışını basılı yazılarla desteklemişlerdir. Bu olay, Kitab-ı Mukaddes'in birçok dile çevrilip, basılması, İncil'in insanlarca okunmasında önemli bir sebep olmuştur. (Akkuş,2005:85)

Hümanistlerin büyük çoğunluğu reform hareketinin başlangıcında, ruhban sınıfına mensup birinden, Kilise'nin uygulamalarına yönelik aynı eleştirileri duymaktan dolayı reformu desteklemişlerdir. Ancak hareketin radikalleşmesi, özellikle Worms Dieti'nden sonra reformu desteklemeyi bırakmışlardır. Erasmus başlarda da reformu ihtiyatlı bir şekilde desteklemiş, radikalleşmeye başlayınca ayırdığı noktalar ve eleştirilerini kuvvetli bir şekilde dile getirmiştir. Luther'in kaderci anlayışı, Kilise'nin öğretilerine karşı çıkışı, hümanistlerle görüş ayrılığı oluşturmuştur. Hümanistler bireyi yüceltir ve etkin bir varlık olarak ele alırken, Luther, insanın iradesini Tanrı karşısında yok saymıştır. Hümanistlerin öncüsü ve dönemin önemli ismi Erasmus, Luther'le özellikle insanın iradesi konusunda ters düşmüş ve eleştirilerini Luther'e yazdığı mektuplarla dile getirmiştir.

Erasmus rahipleri, keşişleri, cehaletleri, papa ve kilise ileri gelenlerini de dünyevileştikleri için eleştirir ama onların varlığını sorgulamaz, ilahi görevlerine uygun olarak yaşamalarını ister. Erasmus, imanlı ve erdemli yaşama önem verilmesini, boş inançtan kaçınılmasını savunur. Teologların boş tartışmalarını eleştirir ve bunun farklı mezheplerin oluşmasına sebep olduğunu söyler. İsayı model alarak, eski kaynaklara dayalı bir reformu zorunlu görür.

Erasmus dini, bir dogmalar bütünü olarak değil, erdemli ve ahlaklı bir yaşamın kaynağı olarak görür. Erasmus'un siyasete elişkin görüşleri dini görüşleriyle içiçedir. Erasmus devletin, halkın iyiliğini ve refahını önemsemesini ve kanunların, adalet, onur, insanların eşitliği, özgürlüğü ve herkesin gelişimini hedef almalarını eserlerinde dile getirir. Bu fikirleri hem yaşadığı dönemin genel eğilimine hem de siyasi iktidara sonsuz itaati isteyen Luther'in fikirleriyle ters düşmüştür. Ancak yüzyılın sonunda Erasmus'un bu fikirleri, yöneticilere karşı direnme hakkını savunan monarkomaklara kaynak teşkil etmiştir.

Erasmus'a göre siyasi iktidar halkın hizmetkarıdır, bu sebepten, kendisini halka adanmalıdır. Bütün insanların özgür yaratıldığını ve vaftizle ikinci kez özgür kılındığını

ifade eden Erasmus, prensin de herkese eşit davranması ve eşit bir sistemi kurmasını, bu doğrultuda yoksulların desteklenmesini, harcamaların kısılmasını, eğitimin yaygınlaştırılmasına çalışılmasını savunur. Erasmus'un bu görüşü, insanın eğitildiğinde iyiyi, doğruyu bulabileceğine olan inancından kaynaklanır. Bu sebepten barışın, iyi ve doğru yaşamın en büyük şartı olduğunu ve siyasi iktidarın görevinin de barışı temin etmek olduğunu savunur. İnsanların huzur içinde, birarada yaşayabilmesi, zihinsel ve eğitsel konulara gereken zamanın sağlanması, aynı zamanda kişinin aklıyla doğru yolu ve iyiyi bulmasını da sağlayacaktır. Bu noktada Luther'le çatışır. 1516 yılında barışın feydalarını anlattığı 'Barışın Şikayetnamesi' adlı eserinde aynı zamanda Kilise'yi de kendi aralarındaki savaşıardan dolayı eleştirir, bu davranışlarıyla Mesih'i takip etmediklerini ifade eder, papaları, dini kullanarak, insanları savaşıa davet ettikleri için eleştirir ve tüm insanlar arasındaki savaşıa karşı çıkar.

Erasmus, dinin ruhani alanda kalmasını, dünyevileşmenin hristiyan dinin saflığına ters düştüğünü savunur. Ruhbanı, yol gösterici olmak kaydıyla siyasi iktidarın üzerinde konumlandırır. Ancak hiç kimsenin ruhbana bağımlı olmadığını, herkesin Mesih'e bağımlı olduğunu ifade ederek din adamlarını da siyasi alanın dışında tutar.

Erasmus, hristiyanlığı, beraber uyum içinde erdemli bir şekilde yaşamayı mümkün kılacak bir kültür olarak gördüğünden, hristiyanlığı dogmalardan arındırmanın, hristiyanlık ve antik dönem eserlerine dayanarak yapılacak bir reformun, bu ideal yaşamı tesis etmek için gerekli olduğunu savunur. (Akkuş,2005:75-88)

Hümanizmle, hristiyanlığın ilk kaynaklarının yerel dillere çevrilmesi, matbaayla artan okur-yazar kitlenin bunları okuması, toplumun Katolikliği sorgulamasına, geleneğe ve Papa'nın otoritesine karşı ayaklanmasına sebep oldu.

Matbaanın, yeni inanç biçimlerinin ortaya çıkışında, inanç birliğinin kesinliğinin ortadan kalkmasında olağanüstü katkısı oldu. Lutherci Reform hareketi evrensel kutsallığı savunur. Kutsal yazıların özgürce incelenebilmesi bireysel aydınlanmaları coğaltmıştı, başta üniversite öğrencileri, eski din adamları olmak üzere

toplumun her kesimi aklın zaferi için bilgeliklerin peşine düşmüştü. (Ağaoğulları,M.Ali,v.d.,2015:292-94)

Matbaa, reform hareketi öncesinde bulunmuş ve Avrupa’da hızla, basılı eserler yaygınlaşmıştı. Okunan kitapların arasında dini içerikli olanlar da vardı. Matbaa teknolojisinin yenilenmiş olması ve Hollanda ile Almanya’nın Mainz kentinin kitap basım merkezleri haline gelmiş olması, reform ve Rönesans fikirlerinin, girişimlerinin hızla ve yoğun bir şekilde yayılmasını sağlayarak reform hareketinin başarılı olmasında önemli rol oynadı.

2.2. Martin Luther ve Reform Hareketi

Buraya kadar reform hareketini oluşturan koşullar anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da gerek kurumlar gerekse olaylar bütünsel bir yaklaşımla ele alınarak tarihsel gelişimleri ile incelenmiştir. Şimdi de modern toplumun oluşum sürecini başlatacak bir nevi fitil görevi gören reform hareketinin nasıl başladığı ve geliştiği incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.1.Reform Hareketi : Roma Kilisesi’ne Karşı Geliş

Luther’in Wittenberg kalesi kilisesinin kapısına bağışlanma sertifikalarına karşı fikirlerini içeren Doksan Beş Tez adındaki kağıdı asması, Luther’in kınanması, vazgeçirilmeye çalışılması şeklinde yaptırımlarla başlasa da birbirini tetikleyen ve öngörülemeyen bölünmelere, çatışmalara sebep oldu. Bu süreci incelemeye önce Katolik-Protestan Ayırımına kadar olan süreci kapsayan reformun ilk aşamasını inceleyerek başlayacağız, daha sonra da reformun kurumsallaşması ve tüm Avrupa’ya yayılarak sosyal, siyasi gelişmeleri ve yarattığı dönüşümler aktarılmaya çalışılacaktır.

2.2.1.1. Reformun İlk Aşaması ve Doksan Beş Tez

Roma, Haçlı seferi savaşlarının maliyetini ve San Pietro'yu inşa etmek için gerekli kaynağı, 'günahların pişmanlık getirilerek affedilmesini' 'satışa sunarak, sağlama yoluna gitmişti. Kilise artık ,dinsel kefarete olan endüljansları, günahların affedildiği, cennete götüren berat belgelerini, satışa sunmaya başlamıştı yani endüljanslar para karşılığı, kilise tarafından bağışlanma olarak kullanılıyordu.

Endüljans tövbe ritüeline dayanır. Buna göre tövbe eden kişinin dini mahkemeye günahlarını itiraf etmesi, liyakatsizliği kabul etmesi ve af dilemesi gerekir. "Bağışlanan günahın dünyevi cezasına karşılık, belirli bir ceza ve kefarete mecbur bırakılarak günahların huzura kavuşması sağlanır."(Boudinhon,1912:252-55,Aktaran:Olgun,1999:17-26)

Başlarda tövbe ritüeli olan endüljans, sonraları Kilise ya da rahiplik teşkilatına maddi kazanç sağlayan bir ritüel haline gelmiştir. Papa 1506 yılında II.Julius tarafından başlatılan St.Peter Kilisesi'nin restorasyon çalışmaları Papa X.Leo tarafından devam ettirilmek istenmiş, masrafların finansmanı için de endüljans belgeleri tanzim edilmiştir.

Roma'nın, Saint Peter Kilisesi'nin inşası için gerekli mali kaynaklardan biri de Brandenburg piskoposu Alberecht'e Mainz başpiskoposluğunun satılmasıydı. Albert bu parayı borçlanmak suretiyle temin ettiğinden, Papa'dan endüljans satışı için izin istemek zorunda kalmıştı. Satışlardan papalık da pay alacaktı. Kutsal emanetlerden oluşan bir koleksiyon sahibi olan ve halkın günahlardan arınmak için bu emanetleri ziyaret etmesini isteyen Kutsal Roma İmparatorluğu Alman temsilcilerinden Saksonya Prensi III.Frederick, Tetzel'in endüljans vaazlarından rahatsız oldu ve onun Saksonya bölgesine girmesini yasakladı. Albert'in endüljansları satışına talep çok fazla oldu, Saksonya bölgesinde endüljans satışına izin verilmediğinden, insanlar başka eyaletlere endüljans almaya gidiyorlardı. Luther, insanların tüm kurtuluşu endüljanslarda görmesini yanlış bulur ve 95 tezden oluşan bir manifesto hazırlayarak 31 Ekim 1517'de Mainz Başpiskoposu Albrecht'e endüljansları tartışmak için belgeyi gönderir. (Davies,1996 : 507)

Papa'nın Luther'in 95 tezine güçlü tepki vermemesinin ardında siyasi nedenler de vardı. Saksonya Elektörü bilge Frederick, aynı zamanda elektör meclisinin imparator adayı olacaktı ve İspanya kralı Prens Charles'ın hakimiyeti altına girilmesiyle, Saksonya'nın imparatorluk bölgesi olmasına papa mani olmak istiyor ve bu sebepten de desteklediği Saksonya Prensi Frederick ile arasını açmak istemiyordu.

Roma Katolik Kilisesi başlangıçta Luther'i önemsemez ve bulunduğu bölgenin idarecisinden teslimini ister. Saksonya prensi Luther'e sahip çıkar ve dinlenilmeden cezalandırılmayacağını belirterek, Roma'ya iade etmez. Luther, Roma imparatoru V. Charles'ın izniyle Alman prensliğinde Augsburg'de sorgulanır.

Papa'nın, Luther'in tezlerini iç mesele olarak görüp, büyütmemesi Augustinlerin 1518 Heidelberg'deki toplantı kararıyla değişti. Toplantı sonucunda Luther'in sesini duyurmasına ve desteklenmesine karar verildi. Luther, 1518 yılında Papa X.Leo'ya görüşlerinin yayılmasına şaşkınlığını ve amacının sadece endüljans satışı uygulamasını tartışmak olduğunu, niyetinin Papa'nın gücünü küçümsemek olmadığını bildirir bir Resolutions (öneriler) adlı mektup yazdı. Bu gelişmelerle beraber, Papalık kurumundan ve uygulamalarından memnun olmayanlar da tezleri desteklemekte ve tez etrafında toplanmaktadırlar. Gelişmeler üzerine Dominiken teologlar Luther'in sapkınlıkla suçlanması ve yargılanmak üzere Roma'ya gelmesi için baskı yapmışlar ve Luther ile Papalık temsilcisi Cojetanus'u'nun Augsburg'de tartışması kararlaştırılmıştır. Augsburg'de papalık temsilcisi, teolojik tartışma içine girmemiş, Luther'den sözlerini geri çekmesini istemiştir. Bu gelişmeler karşısında Luther'in teolojik düşüncelerinde değişim olur ve Luther, reform talebinin yanısıra görüşlerinde de papalığa karşı gelir. Kilise, Luther'i bu görüşlerinden döndürmesi için Dominikenlerin önderi kardinal Cojetanus'u görevlendirdi ancak Luther, Kutsal Kitap'tan bir delil ortaya sunulmadıkça fikrinin değişmeyeceğini bildirdi. Yaklaşan imparatorluk seçimleri sebebiyle Roma, Luther'in bu dönem boyunca üzerine gitmedi.

Bu sorgulanmanın ardından 1519 yılında Luther, Ignolstad Üniversitesi profesörü Johann Eck tarafından Leipzig kentine fikirlerini tartışmak üzerine çağrılır. Leipzig tartışmasında Luther, papalığın ve konsillerin yanılabileceği iddiasında bulunur. Bu iddiasından dolayı Husculukla suçlanan Luther, Hus'un yazdıklarından

Hristiyanlığa ve kitaba uygun şeylerin bulunduğunu ve evrensel kilisenin bunları mahkum etmesinin mümkün olmadığını ileri sürer. Leipzig tartışması sonrası, Hus’a dair fikirlerinden dolayı milliyetçilerden destek almakla beraber var olan ayrılıkların da güçlenmesine sebep olur.

Dominikon teolog John Eck’le yaptığı Leipzig tartışması ile papalığın kutsal bir kurum değil, insani bir kurum olduğu görüşünü ortaya koyar ve papanın kutsal metin ve ilk dönem Hristiyan konsillerinin yanında hiçbir kutsallığa sahip olmadığını söyler. (Olgun,1999 :9) ‘‘ Tartışmanın seyri içinde Luther; araf, endüljans, kefarete ve ‘‘Papalığın Üstünlük Belgesi’’ ni de eleştirip, İsa’nın egemenliği üzerindeki kilisenin dünyevi bir lidere ihtiyaç duymayacağını, kilisenin papalık üzerine değil, İsa’ya iman üzerine kurulduğunu söyleyecek kadar ileri gider.’’(Stauffer,1960:17 Aktaran.Olgun,1999:24) Bu söylemlere Alman Prensleri, halk ve hatta kilise içindeki bazı papaz ve keşişler sahip çıkar.

27 Haziran – 16 Temmuz tarihleri arasında yapılan bu tartışmada Luther, Hus ve Wycliff’in görüşlerini savunmak, Kilise’ye karşı olmak ve dinsizlikle suçlanır Leipzig Tartışması sonrası Luther, Hus ve Bohemyalılar tarafında görülerek, ‘‘sapkın’’ olarak ilan edilir, 15 Haziran 1520’de ‘‘ Hristiyanlıktan Dışlanma Tehdit Belgesi’’ hazırlanarak, ondan eleştirilerindeki 41 hatalı savını 60 gün içinde geri alması istenir. Luther, Wittenberg’de halkın önünde belgeyi yakarak Kilise’ye cevap verir. Af kağıdını yırtarken ‘‘ Siz Tanrı’nın vekili değilsiniz! Siz sanırım ki ondan başka birinin vekilisiniz! Sizin iradenizi bir parşömenli yalan olarak kabul ediyor ve yırtıyorum. Siz artık ne isterseniz yaparsınız. İşte benim yaptığım budur’’(Aytaç,2012 :12) beyanıyla aynı zamanda papalık hiyerarşisini, ruhbanın uygulamalarını eleştirmenin ötesinde, iman, kurtuluş, tövbe, dinde otorite ve benzeri tüm reformist görüşlerini de maddeleyerek, reform sürecini de başlatmış oldu.

Eşanlı olarak meydana gelen siyasi gelişmeler ki en önemlisi V.Charles’in imparator seçilmesiyle, Frederick’in dengeleyici durumunun ortadan kalkması ile Papalık sert tedbirler almaya başlamıştır. Papalığın çıkardığı ferman doğrultusunda Luther’in kitaplarının yakılması üzerine Luther de papalığın fermanını yakarak cevap verir. Bunun sonucunda Papa X.Leo tarafından aforoz edilir ve yargılanmak üzere

Roma'ya çağrılır. Frederick, imparator yasasına göre Luther'in Almanya'da adil bir şekilde yargılanması için imparatorudan talepte bulunur. Bu talebin kabulü üzerine Worms'da imparatorun önünde yargılanmasına karar verilir. Luther'in bir gün önce arkadaşına yazdığı ve Papa'nın İsa'nın hasmı ve şeytanın havarisi olduğunu söyleyen mektup, Worms'daki yargılamada önüne konulur ve vazgeçmesi istenir. Luther'in kendini savunmak için istediği süre kabul edilir ve Luther bir gün sonra savunmasını yapar. (Tanilli,1994)

Yeni imparator V.Carl, Saksonya prensi II.Frederick'in talebi üzerine Papalığın olağan uygulamasının dışında olmasına rağmen 1521 yılında Worms Meclisi'ne Luther'i fikirlerini açıklaması için davet etti. Luther, V.Charles tarafından izin verilen savunmasını Worms Meclisi'nde yapar, yazdıklarının kendisine ait olup, olmadığı sorulan ve eğer onunsa, düşüncelerinden vazgeçmesi istenen Luther, düşüncelerini kararlılıkla savunur, reformist fikirlerinden ancak akıl ve kutsal metinle aksi ispat edilmedikçe dönmeyi reddettiğini söyler. Savunmanın ikinci gününde Luther, görüşlerini tekrarlar şu ifadelerle savunmasını bitirir:

“ Papa'ya da konsillere de inanmıyorum...Kutsal metinlere bağımlıyım; vicdanım Tanrı Sözü'nün egemenliği altındadır. Hiçbir konuda geri adım atmam da atamam da...Çünkü insanın kendi vicdanına aykırı hareket etmesi doğru değildir”. (Stauffer,1960:20 Aktaran.Olgun,1999:35) Luther, İmparatorluğun verdiği izin belgesiyle Worms'dan ayrılır ancak bir ay sonra yayınlanan “Worms Fermanı” ile imparatorluk topraklarından kovulur ve hakkında yakalanma kararı çıkarılmış olur. Bu hareketin sonucunda Luther, bir dini açık tartışmada yer aldı ve yaptığı hazırlıklar sırasında Lutherciligin temel tezlerini yazdı, en önemlisi de halkın önünde Papalığın çıkardığı Afroz kararını yaktı. Bu noktadan sonra 3 Ocak 1521'de Katolik Kilisesi'nce afroz edilir. Bu fermanla Luther'in ve onun düşüncelerini paylaşan taraftarlarının da dinsel sapkın olduğu ve mahkum olmayı hak ettikleri bildirilir.

Worms Meclisi'nde Luther, imparator, elektörler, prenslere ilaveten dinlemeye gelen halka da düşüncelerini aktarabilme imkanı bulmuştur. Savunması boyunca Almanca ve Latince savunma yapan Luther, hareketin sınırlarını imparatorluğa kadar genişletmiş oldu. Luther'in görüşlerine çiftçi, tüccar, devlet

görevlileri dahil pekçok kesim, Kilise'nin dünyevi iktidar ve servet peşinde koşmasından rahatsız oldukları için, prensler Kilise'nin sahip olduğu mal ve topraklara göz diktikleri için sahip çıkmış, imparator ise Luther'in görüşlerine katılmakla beraber Kilise'nin tasfiyesini değil, kendine bağlanmasını istemiştir.

Luther'in Doksan Beş Tez'i yayınlamasından, Worms Dietine kadar olan süreç reformun ilk aşamasıdır. Hareketin özü, Kutsal Kitap ve İsa'nın temel kaynak olması, dinin ön plana çıkarılarak, Kilise'nin dinsel uygulamalarda sadeleşmesi ve Kilise'nin ilk dönemlerine dönülmesini amaçlayan reform istekleri olup henüz bu dönemde hareket, radikalleşmemiş ve Roma'dan kopulmamıştır. Luther'in Wittenberg kalesi kilisesinin kapısına bu bağışlanma sertifikalarına karşı fikirlerini içeren Doksan Beş Tez adındaki kâğıdı asması, Luther'in kınanması, vazgeçirilmeye çalışılması şeklinde yaptırımlarla başlasa da birbirini tetikleyen ve öngörülemeyen bölünmelere, çatışmalara sebep oldu. Şimdi bunlar incelenecektir.

2.2.1.2. Kilise ve Karşı Cephelelerin Oluşum Süreci

Luther' in Worms Diet'inde sapkın ilan edilmesinin ardından Prens Frederic, Luther'i kaçırarak Wartburg Şatosu'nda on ay boyunca emniyetini sağlar. Luther güvende çalışmalarına devam ederken Luther'le beraber harekete geçmiş olan insanlar, hareketi devam ettirirler, Luther'in arkadaşları da hareketin önderliğini üstlenirler.

Osmanlı tehdidi, Luther'in, imparatorluğun hedefinden bir süre de olsa uzak kalmasını sağlar. Luther, Kilise'nin hakkında yayınladığı Worms Fermanı'na rağmen, prenslerin korumasında Wartburg kalesinde çalışmalarına devam eder, Kitab-ı Mukaddesi Latince'den Almanca'ya, yine Yeni Ahit'i de Almanca'ya çevirir. Ancak konu artık sadece teoloji ile sınırlı kalmamış, siyasi ve toplumsal bir boyut kazanmış, Luther'in papalığa karşıtlığı ve ulusalcı söylemleri ona milliyetçilerin desteğini kazandırmıştır. Ne var ki sözlerine tüm inananların eşitliği, ruhbanın ve kilisenin ayrıcalıklarının kaldırılması fikirlerini eklemesiyle de, köylülerin desteğinin ötesinde onların sözcüsü olmuştur. Bu durum ve reform öğretilerinin hayata geçirilmeye ve

uygulanmaya başlanması sonucunda gruplar arasında farklılıklar ön plana çıkar, Luther, reform hareketine daha tutucu ve devletçi nitelik kazandıracak tezlerini ileri sürmeye başlar.

Luther, papalığın, dini temelli olmayan ve Kutsal Kitaba dayanmayan üç yanlış inancı kendini korumak için geliştirdiğini ve bu duvarların yıkılması gerektiğini ileri sürer. Luther'e göre bu inançlar daha doğrusu yalanlar şunlardır: dinsel olanın seküler olana üstünlüğü yalanı, kutsal kitabı sadece papanın yorumlayabileceği yalanı, papanın konsil çağırma yetkisinin olduğu yalanı.

Luther, tüm inananların vaftiz olmak suretiyle rahip olduğunu çünkü Tanrı'nın herkesi eşit yarattığını ve Tanrı tarafından görevlendirildiğini, bu sebepten tüm görevlerin ruhani ve eşit olduğunu savunur. Bu savıyla insanların eşitliğini, dinsel üstünlük olmadığını söylerken, verilen görevlerin Tanrı tarafından kişiye, seçilip verildiğini söyleyerek de herkesin işini yapma sorumluluğunun olduğunu belirtir.

Luther, İsa'nın, Petrus'a anahtarları verirken, tüm hristiyanlara verdiğini, ruhani alanı temsil eden bu anahtarlar, her inanan eşit derecede hristiyan olduğundan herkesin Kutsal Kitabı okuma ve yorumlama hakkı olduğunu ve takip edilmesi gereken kişinin Kutsal Kitabı en doğru yorumlayan kişi olduğunu savunur. Papa dahil herkes hata yapabilir bunun tersini düşünmek dine aykırıdır. Luther, sadece papanın konsil çağırma yetkisinin olduğunu da kabul etmez ve havariler zamanında da bütün havarilerin konsil toplama yetkileri olduğunu, bu kuralın kitapta yeri olmadığını, sonradan uydurulmuş olduğunu söyler ve papanın iyi bir hristiyan olarak davranmaması halinde her hristiyanın konsil çağırmaya hakkı olduğunu en uygun kişinin de seküler yöneticiler olduğunu söyler. Luther aynı eserinde şu görüşleri savunur :

- Papalık sadeliğe dönmeli, dünyevilikde krallarla yarışmamalıdır.
- Kardinallerin, mezheplerin sayısı azaltılmalıdır.
- Kilise yasaları ve geri alınamaz yeminler kaldırılmalıdır.
- Ruhbana evlenme izni verilmelidir.
- Kilise mahkemelerinde dava açma, bulunulan ülke sınırları içinde ve o bölgenin başpiskoposu yetkisinde olmalıdır.

-Üniversiteler ıslah edilmeli ve Aristotelesci gelenek bırakılarak, Skolastik öğretiyeye dönülmelidir. Aristoteles'in eserlerinin Hristiyanlığa uygun olmadığını, din dışı klasiklerin sadece üslup bakımından okunmasını, düşünsel olarak dikkate alınmaması gerektiğini söyler.

-Romalıları hırsızlar diye adlandırır, Kilise'nin Alman imparatorluğunu sömürdüğünü savunur.

Luther'in bu kitabında kullandığı sözleri Roma Kilisesi'ne başkaldırı niteliğindedir, üslubu ve milli duygulara seslenmesi ile de halkın harekete katılmasında etkili olur ve ardından olaylar başlar. Luther'in bu kitabını takiben yazdığı eserler sırasıyla; "Kilise'nin Babil esareti" ve "Hristiyan'ın Özgürlüğü" adlı kitaplardır. Luther bu kitaplarla Kilise'yi ve Kilise'nin öğretilerini hedef almakla beraber, üslup ve içerikleriyle de reform hareketinin isyana dönüşmesinde çok büyük öneme sahiptirler.

Luther, "Kilise'nin Babil Esareti" adlı kitabında sakramentleri eleştirir. Kilise'nin temel öğretisi olan sakramentlerin, papalık tarafından kendi egemenliğini kurmak için uydurulduğunu söyler ve şu görüşleri ileri sürer:

Sakramentler Tanrı'nın sözünü içerdiklerinden önemlidirler. Herşeyden önce bir şeyin sakrament olması için İsa'nın kurtuluş vaadini içermesi ve bir alameti olması gerekir, sadece efkaristiya ve vaftiz bu özelliklere sahiptir.

Herkes ekmek ve şarabın ortağıdır çünkü inananlar eşittir, İsa ayinde olduğundan, ruhbanın dönüştürme gücü yoktur.

Luther, vaftizi, kurtuluşun başı olarak görür ve ancak vaftizle, inananların dindarlığının sağlanacağını söyler, diğer sakramentleri kaldırır.

Luther tövbeyi iman tazaleme olarak niteleyip, önemli görse de tövbeden çok cezanın ve maddiyata dayalı bağışlanmanın ön plana çıkarılmasını eleştirir. Tövbe gönüllü yapılmalı, istenilen kişiye yapılmalıdır.

Luther sonraki "Hristiyan Özgürlüğü" adlı kitabını Papa'ya ithaf eder. Kitapta yer alan ithaf mektubunda papanın şahsını değil, imanlı biri olarak papalığın bozuluşunu eleştirdiğini söyler ve gelişmelerden Eck ve Cajtan'ı sorumlu tutarak kendisine konuşma hakkı verilmesini talep eder. Luther bu kitapta "İmanla Kurtuluş" tezini savunur. Luther'in görüşleri şu şekildedir :

-Sadece Tanrı'nın iman bahsettikleri kurtuluşa erişebilecekler, bu yüzden dışsal öğelerin ve çabaların bir anlamı yoktur.

-Tanrı'nın emirleri karşısında çaresiz olan insan, hep günahkardır ve tek yapabileceği Tanrı'ya iman etmektir.

-Tanrı'nın emirleri ruhun kurtuluşuna fayda sağlamaz ancak bedeni sınırlamak için gereklidir.

-İnsan, İsa'nın istediği gibi komşularına iyi davranarak iyi bir Hristiyan olabilir.

-Dinin tek kaynağı kutsal kitaptır ve insanlar kutsal kitabı kendileri yorumlayarak ona uygun yaşayabilirler.

Bu üçkitapta Luther, ‘‘Sadece Kutsal Kitap’’(Sola Scriptura), ‘‘Sadece İman’’(Sola Fide) ve ‘‘Sadece Tanrı'nın İnayeti(Sola Gratia) olarak özetlenecek inancının temellerini belirler. Bu öğretilerle Luther, Roma Kilisesi'nin uygulamalarını reddetmiş ve Hristiyanlıkta öze dönmeyi, Kutsal Kitaba dönmeyi savunarak Katolik Kilisesi'nin, havari Petrus'tan kaynaklanan üst otorite konumunun meşruluğunu sorgulamıştır. Bu görüşler, Alman halkının papalık karşıtı görüşlerinin ifadesine dönüşmüş ve Luther'in reform hareketi halktan çok büyük destek görmüştür.

Worms Dieti'nden sonra reform hareketi, ulusalcı ve politik bir isyan niteliği kazanır. Reform hareketi, imparatorluk ve hatta prenslikler içinde bile ayrışmalara sebep olarak bir Ayrılık hareketine dönüşür.

2.2.1.2.1. Roma Kilisesinden Kopuş

1526'da Almanya'nın Speyer kentinde bağımsız bir Hristiyan Konsili toplanır. Amaç Luther'i ve reformasyon sorununu çözmektir. İmparator temsilcisinin de hazır bulunduğu bu halk meclisinde Worm fermanı hükümlerinin uygulanması isteğini Prensler kabul etmez ve bir sonraki konsile kadar beklenilmesi, prenslerin, Tanrı ve hükümdara bağlı kalarak ve bu inançla halklarını yönetmeleri kararlaştırılır. Worm Fermanı hükümlerinin uygulanmasındaki gecikmenin bir sebebi de Osmanlı tehdididir. Bu karar, uygulamada prensler tarafından dinsel gerekçelerle halklarını

idare etme şeklinde karşılık bulmuş ve başlarında geçici idareci olarak prenslerin olduğu bölgesel kiliselerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Çok doğal olarak prensler bu geçici görevi devretmek istememişlerdir.

Köylü isyanı sonrası prensler, Worms Fermanı'na tepki gösterirler, kendi prensliklerindeki kilise mülklerini dünyasallaştırırlar. Başlangıçta prensleri karşısına almak istemediğinden ve süre gelen savaşlardan dolayı prenslerin bu tutumu karşısında kayıtsız kalan imparator V.Carl, kilisenin baskısıyla 1529 yılında II.Speyer Diyetini toplayarak, Worms Fermanı'nın uygulanmasını ister. II.Speyer Diyeti'nde prensler, Worms Meclisi'nde alınan kararları tanımadıklarını, sadece İncil'i esas aldıklarını ve dinsel kurtuluşa herkesin kendi kararını vermekte özgür olduğunu bildiren bir "Protesto Bildirisi" yayınladılar.Böylece hristiyan dini Ortodoks, Katolik ayırımından sonra şimdi de Protestan, Katolik olarak bölünmüş oldu.

İmparator 1530 yılında Augsburg Diyeti'ni toplayarak sorunu çözmeye çalıştı. Bu mecliste protestanlar 'Augsburg İnanç Bildirisi'ni yayınladılar. Protestan prensler dışında kaale alınmayan bildirge sonrasında, Nisan 1531'e kadar Roma Kilisesi'ne boyun eğmeleri kararı çıkar. Buna karşılık reformcular ve protestan prensler Smachkalde Birliği'ni kurarlar. İmparatorun yaklaşan Osmanlı tehlikesinden dolayı 1532'de Nurnberg Anlaşması'nı imzalaması ve Protestanlara dinsel özgürlük vermesiyle, reform hareketi hızla yayılır.

Katolikler ile reformcular arasındaki sorunların çözümü için Kilise, 1545-47 ve 1551-52'de Trente Konsillerini topladı ve var olan reform çalışmalarına hız verdi.

2.2.1.2.2. Kilise'nin Karşı- Reform Hareketi

Katolik Kilisesi 16.yy' a kadar kendi içindeki bozuklukları tek başına düzeltebilmişti. Kilise, hem protestan harekete bir yanıt olarak hem de kendi iç sorunlarına çözüm bulmak için 'karşı reform' hareketini başlattı. 1543-1563 yılları arasında Trent Konsili düzenlenerek, Katolik kilisesi adına önemli kararlar alındı. Papaya, piskoposlara ve rahiplere olağanüstü yetkiler verilerek, kilise'nin birliği

sağlanmaya çalışıldı. Konsil, Kitabı Mukaddes'in Latince tercümesi Vulgate'i Katolik Kilisesi'nin resmi tercümesi olarak ilan etti. arasında Trent Konsili sonrası Katolik okulları kurarak, misyonerlik faaliyetlerine hız verilerek Katoliklik dünyada yayılmaya çalışıldı.

Katolik Kilise, gelenegi muhafaza ederek ve ruhban sınıfının disiplinini yeniden kurarak , Katolik Kilise'den ayrılmadan ona sadık kalarak ancak gerekli düzeltmelerin yapılması için bir karşı-reform hareketi başlatır. Bunlardan en önemlisi, Cizvit (Jesuit) Tarikatı idi.

Cizvit tarikatı soylu bir aileye mensup İspanyol Ignace de Lagola tarafından, Paris'te 1534 yılında müritleriyle birlikte kuruldu ve 1540'ta da Roma'da Papa III.Paul'e 5 maddeden oluşan tarikatlarının keşif prensiplerini onaylattılar. Cizvitler, Papanın otoritesini savunmayı ve Protestanları tekrar papaya bağlılığa ve Katolikliğe sokmaya, başka kıtalarda da Hristiyanlığı yaymayı kendilerine amaç ve görev edinmişlerdi bu da onların hükümdar ve hükümetler nezdinde kabul görmesini hatta siyasetlerinde etkili olmalarını sağlamıştı. Eğitim ve öğretimi temel araç olarak görmüş, Rönesanstan beri gelişen kültürün Katolik dinine aykırı taraflarını temizleyerek saygın ve kaliteli öğretim kurumlarıyla Avrupa'nın birçok ülkesinde hatta Avrupa dışında Osmanlı, Japon, Hint hükümdarlıklarında bile kabul görmüşlerdir. (Tanilli,1994:124-25). Reformcularla mücadele ettiler, özellikle kendileri gibi sıkı ve disiplinli bir örgütlenmeye sahip, Calvincilerle mücadeleleleri öne çıktı.

Kilise, Avrupa'nın en büyük kısmını, bütün Güney memleketlerini, Fransa, İrlanda, Avusturya, Polonya'yı elinde tuttu, Almanya ile Hollandayı'da protestan Kiliselerle paylaştı.'' (Seignobos,1960 :436) Karşı reform hareketinde, kilise mülklerinin bir bölümünün dünyasallaştırılması, hükümdara kimi atamalara denetleme yetkisi gibi bazı düzenlemelere karşın temelde dogmaya, külte ve törenlere ilişkin konularda ödün verilmedi. Feodal düzenin hala devam ettiği yerlerde Katolik iktidarların çıkarlarıyla özdeşleşti, Protestanlık da yerleşik düzeni devirmekte eşanlamlı hale geldi.

Protestanlar Almanya'da güçlendi çünkü Almanya'da Papa çok büyük özerklik kazanmıştı ve bu sebepten de din dışı bir güç sağlamamıştı, prensler reformcu tüccarlarla, zanaatkarların ittifakı karşısında din konusunda itaati zorlayacak güçte

degillerdi ve Katolik Kutsal Roma-Germen İmparatoru ile arasına mesafe koymak için belediye ve küçük yönetimler Protestanlığa bel bağlamıştı. Halk, kilise görevlilerine karşı hoşnutsuzlugunu Protestan reformunu seçerek göstermiş ve kendi inanç ve ibadetlerinde de olumlu bir değişim yaşamış, bir nevi iman tazelemişti.

Luther'in gerek toprak köleliğini eleştirip, vicdan özgürlüğünü övmesi gerekse papa ve kilise aleyhindeki sözleri, kilise ve ruhban sınıfının imtiyazlarından şikayetçi olan köylü sınıfında karşılık bulmuştu. Köylüler yaşamlarını, haklarını, inançlarını daha güçle savundular. Prensler bu doğrultuda kilise topraklarına el koymak adına dini reformun arkasında durdular ve onu kendi çıkarlarına uygun hale getirdiler. Bu sebepten de hareket, prenslere bağlı ve muhafazakar bir hareket olarak nitelendi hem de kolaylıkla genişledi. Ancak Luther'in tutumu muhafazakar olsa da fikirleri daha aşırı devrimci fikirlere kaynak teşkil etti, endüljans tartışması şeklinde başlayan reform hareketi, sosyal ve siyasal bir başkaldıya dönüştü.

2.2.2. Alman Köylü İsyanı

XVI.yy'ın ortalarından başlayarak Almanya diğer kapitalist ülkelere göre geri kaldı, sanayi ürünleri yerine, Doğu'ya tarım ürünleri satabiliyordu ve coğrafya buluşları sonrası dünya ticaret yollarındaki değişim, Akdeniz ticaretindeki gerileyiş, deniz ticaretini de olumsuz etkilemişti. Kırsal kesimde angarya ile işlenen toprakların genişlemesi ile Elbe bölgesinin özgür köylüleri serf haline geldi, özellikle Avusturya ve güney doğu köylüleri üzerindeki feodal sömürü son haddine varmıştı.

XVI.yy'da Almanya'da halk, kırsal kesimde bağımlı köylülerle, serflerden, kentlerde de lonca esnafından oluşuyordu. Özellikle dokumacılıkta ve maden sanayinde dagınık düzende imalathane ortaya çıkmıştı ve hammaddenin temini, mamulün piyasaya sürülüşünün sağlanması tacirin yükümlülüğündeydi. Almanya'da madenlerin üretimi, büyük önem kazandı bu dönemde ancak maden ortaklarının kazancı, zanaatkarların, köylülerin, işçilerin sömürülmesiyle büyüyordu. Kent burjuvazisi ise ticaret ortaklarına tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasını istiyordu.

Kutsal Roma İmparatorluğu bölünmeye başladığında serflik Avrupa'nın genelindekinin dışında bir gelişme gösterdi. Artan ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak,

güçlerini arttırmak gibi sebeplerle yönetici prenslerin çoğu egemenlikleri altındaki prensliklerde köylülerin geleneksel ortak arazilerine el koyarak, özgür köylerde de serfligi yeniden kurmaya çalışarak kendilerini büyütmeye çalıştılar.

“ Soylu sınıf, Roma hukukunu Almanlara benimseterek köylülerin yüzyıllardır sahip olduğu özgürlükleri azaltabildi ve geleneksel hukuka ve Alman adetlerine göre küçük görülebilecek ihlallere ağır cezalar vermeyi gerekli kılabilirdi.” (Bookchin,2011:67)

Ortaçağ serfinin hakları kısmen de olsa toplumun geleneksel hukuku ve Kilise'nin dinsel kaideleri tarafından keyfi malikane yönetimine karşı korunabiliyordu, şimdi ise feodalizmin gerilemesi ve kilisenin yozlaşmasıyla köylüler korumasız kaldıkları gibi durumları da köleliğe yaklaştı. Öyleki lord tarafından keyfi olarak hapse atılabilir, işkence edilebilir, hatta öldürülebilir hale gelmişlerdi. Artık serf olan veya serf olma tehlikesiyle karşı karşıya gelen köylüler, üstüne, ortak otlaklarını, ortak ormanlarını da kaybettiler.

Luther'in hıristiyan bireyin özgürlüğüne ilişkin söylemi, Alman köylü isyanlarında önemli rol oynamıştır. Köylülerin eylemi niteliği itibarıyla Luther'in reformasyon görüşünden etkilenmiş, başta Kilise olmak üzere, tüm otoritelere karşı bir tepki haline gelmiştir.

Luther'in tezlerindeki ortak öğelerin ön planda olması, toplumun pek çok kesimini başlangıçta Luther'in etrafında topladı. Reformun kurumsallaşmasıyla, gruplar arası çıkar farklılaşmaları, ayrışmalara sebep oldu. Politik ve sosyal amaçlar için reforma destek verenlerin, bu isteklerini gerçekleştirmeye kalkışmaları krize sebep olmuştur.

Şövalyelerin ve köylülerin sosyal ve siyasi amaçları, Kilise'ye ve seküler yöneticilere ayrıcalıklar ve vergilerden dolayı karşı çıkmaları, siyasi otoriteye başkaldırıya sebep oldu. Luther, papaya karşı çıkarak, piskopos ve seküler prensleri istemeyen köylüleri ve şövalyeleri biraraya getirdi. Luther'in papalık taraftarlarını öldürmeye ve yakmaya çağıran sözleri, ayaklanmaların tetikleyicisi oldu. Kilise mallarına el konularak, yeniden dağıtılacağı ve toplumsal adaletin sağlanacağı umuduyla Luther'e ve reform hareketine destek verdiler ve Worms Diet'i sonrası Kilise'ye ve siyasi yöneticilere karşı ayaklandılar.

Hutten önderliğinde birleşen şövalyeler, 1522'de "Hıristiyan Cemiyeti"ni kurdular ve Trier piskoposunun mülklerine el koydular. Hareket, Warmberg ve Wurzburg'a yayılarak, ulusal birlik esaslı seküler bir düzen kurmaya dönüşmüştür. Bu olaylar sonunda Luther, "Seküler Otorite: Nereye kadar İtaat Edilmeli?" adlı bir metinle prensleri, egemen olan düzene karşı çıkarak, reformun yanında olmaya çağırırken, halkı da sadece dine gerçekten uygun olmayan durumlar hariç prence itaat etmeyi salık verir.

Alsas'ta Bundschuh denilen ve adını bagcıklı potinden alan, kısmen yer altı sayılabilecek bir köylü ayaklanması gelişti. Asıl tetikleyici hayat pahalılığı olsa da köylüler, rahiplerin gelirlerinin azaltılmasını, cemaatlerdeki papaz sayısının sınırlandırılması ve rahip mahkemelerinin ortadan kaldırılması gibi dinsel reformları da talep ediyorlardı. Bu baskı ve sömürü karşısında 1524 Haziran'ında Schaffhausen'de (Yukarı İsviçre) bir anayasa sorunu yüzünden isyan çıktı ve hızla yayıldı. Köylülerin hak talebiyle başlayan isyan, 1525 başında Zwingli taraftarlarının ve Münzer'le, Karistad'ın propagandaları sonucunda dinî bir karakter kazandı ve Alsace'tan Saksonya'ya kadar bütün Güney Almanya'ya yayıldı. (İnalçık,2013:178-79)

İkinci ayaklanma Wurtemberg ve Francenia'da oldu, kuvvetli kararlılıklarına rağmen uzun sürmedi. Üçüncü ayaklanma Orta-dogu Almanya'da meydana geldi ve Waldshut'a kadar ilerledi.(Bookchin,2011:79)

Köylüler, feodal düzenin çözülmesinden, toprak ekonomisinin bozulmasından olumsuz etkilenmişlerdi, köylü isyanları her tabakadan destekçi ve katılımcı buldu ve her biri de kendi özel çıkarını gerçekleştirmeye çalıştı, özellikle feodalizmin zayıflamasıyla oluşan vasıfsız pleb tabakası köylülerin yanında yer aldılar.

Thomas Münzer , Luther'in tezlerini radikal biçimde yorumlamıştı. Luther'in eşitlik ve adalet söylemleriyle hem dini hem iktisadi sebeplerden Güney Almanya'da köylüler, Münzer önderliğinde ayaklandılar. Bu ayaklanma tüm Almanya'ya yayıldı. Münzer, 1520 yılında vaazlara başladı. Thomas Münzer bir ilahiyatçıydı ve yeni Kudüs'e dönüşecek bir yer ve peşinden gelecek bir cemaat istiyordu. Köylüler savaşının başlamasıyla devrimler için çağrıda bulundu, zındıkların tümünden katledilmesini istiyordu. Münzer, toplumdaki dejenerasyonu dünyanın sonunun

geldiği olarak yorumluyor ve bu toplumun yıkılarak İsa'nın vaat ettiği mutlu, adil bir düzenin kurulabileceğini, dinin rahipsiz, ritüelsiz olması gerektiğini savunuyordu.

Münzer'in öğretisi; Tanrı hükümdarlığı adını verdiği, haksever, bir sosyal düzen ilkesiydi. Münzer, imanın kaynağı olarak kutsal kitabı değil, tanrısal buyruklara göre yaşayan herkesin erişebileceği canlı bir vahiy olarak görüyordu. Bu yüzden de iman, toplumun bir üyesi olarak insanın eseri olmalıydı, genel iyilik ve ortak çıkar için yaşayan kişi yücelirdi. Münzer reform düşüncelerinin sosyal ilişkilere uygulanmasını istiyordu. (Tanilli,1994:105)

Kırsal kesimdeki karışıklıkların başlangıcından 6 ay sonra, 1 mart 1525 tarihinde köylüler Memmingen'de bir genel meclis topladılar , Sebastian Lötzer tarafından, Güney Almanya'daki tüm toplulukların şikayetleri toplanarak 'Köylülerin Oniki Maddesi ' adı altında bir metin yayınlanarak, ruhbana ve sivil hiyeraşiye de meydan okundu, belge kısa zamanda tüm Almanya'ya yayıldı ve uzun müddet bir propoganda aracı olarak kullanıldı, daha sonra köylerin cemaatsel kurumlarını güçlendirme amacı taşıyan kararnamelerde de örnek alındı.

İlk maddede kendi papazlarını seçme ve gerektiğinde onu görevden alma hakkı tanımlanıyordu. İkinci madde ile toplanacak verginin miktarını ve kimin toplayacağını belirlediler ve dinsel veya dünyevi olsun, uygunsuz bir vergiyi ödemeyi reddettiler. Üçüncü maddede İncil'e dayanarak bireysel özgürlüğü ve serfligin kaldırılmasını savundular. Dördüncü maddeden, yedinci maddeye kadar hem kendi arazilerini hem de ortak arazileri doğanın sunduğu nimetlere özgürce kısıtlama olmaksızın ulaşma hakkını savundular.

'' Sekizinci madde kiraların köylülerin ödeme gücüne göre belirlenmesini öngörüyordu - ekonomik davranışı her zaman kazançtan çok ihtiyacın belirlediğiolaganüstü bir talep- ve dokuzuncu maddeyseadaletin bireyci Roma hukukundan ziyade geleneksel ortak hukuka göre gerçekleştirilmesini istedi. Onuncu madde, ortak arazilerin köy topluluklarına geri verilmesi istegini yineliyordu: '' (Bookchin,2011:81)

Onbirinci maddede ölmüş köylülerin dul eşlerine, çocuklarına konan miras vergisinin kaldırılması talep ediliyordu. Onikinci maddede karar merciinin dayanağı Kutsal Kitap olarak belirtiliyordu.

Maddeler tüm ayrıcalıklarından arınmış toplumu, Hristiyan kardeşliği olarak belirtiyordu. “ "Tanrı'nın Sözü", İncil'in otoritesine dayanarak tüm dünyevi otoriteye meydan okuyan önemli bir köylü sloganı haline geldi.” (Bookchin,2011:82)

Diger bölgelerde bu On İki Madde'ye bölgenin kendi koşulları içinde bazen radikale kaçan ilaveler oldu. Köylüler insanların eşitliğini savunuyor, bunun yaşamsal bir hak olduğunu söylüyor ve ilk soylunun hangi hakla sıradan halkı esaret altında tuttuğunu soruyorlardı.“ Geliştirilen ütöpik vizyonlar, kapitalistvari girişimlerin ortadan kaldırılmasını ve köylülerle soyluların ortak katılımıyla kamusal işlerin çekip çevrileceği cumhuriyetçi yönetim biçimleri kurulmasını öngörüyor ve lüks malların üretiminin baskılanarak insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına ağırlık veriyordu.

Luther isyanın başında “Barışa Çağrı” adlı bir yazıyla iki tarafı da yatıştırmaya çalıştı. Bu yazısında isyanın prenslerin zulmünden kaynaklandığını söylerken, isyancıların da güç kullanmamalarını salık veriyordu. Luther köylü savaşının başında hükümetlere karşı çıktı, arabuluculuk yapmaya çalıştı ama ayaklanma yayıldı ve prenslerin, soyluların ve Lutherci kentlerin egemenliği altında bulunan Protestan bölgelere bile yayıldı. Köylüler ve şehirlerdeki halk tabakaları arasında İncil'e dayanan tarikatlar yayılmaya devam etti. (Tanilli, 1994:157)

Ne var ki Luther, isyancı köylülerin tüm meşru haklarını kaybettiklerini ve cezalandırılmaları gerektiğini söylevlerinde dile getirerek prenslere isyanları bastırmak için yetki vermiştir. Luther'in gözünde dünyevi otoritenin temsil ettiği kurulu düzen korunmalı, Kilise ve Papa'nın temsil ettiği kurulu düzen ise yıkılmalıdır. Luther, Kutsal kitaba dayanarak hak aramalarına sebep oldukları insanları kutsal kitaba dayanarak tekrar köleliğe çağırmaya başladı. Hareketin büyümesiyle Luther, “Çiftçilerin Eşkıya ve Cani Çetelerine Karşı” adıyla sert bir yazı kaleme aldı ve prenslere hareketi durdurmak için yetki verdi. Luther'in bütün inananların eşitliği prensibine dayandırılan köylü istekleri, Luther tarafından İncil'e fikren aykırı bulundu. Oysa köylüler, Luther'in savunduğu Tanrı devletini kurmak ve dünyevi devletten kurtulmak için ayaklanmışlardı. Luther, çağrısında sivil yöneticilere, köylüleri öldürmenin caiz olduğunu söylüyordu. Başlangıçta prensleri dinsel alanın dışında tutarken şimdi, prensleri dinin koruyucusu konumuna getirir. İsyen hareketleriyle Tanrı'nın sözünün dışına çıkıldığını ve toplumda huzur ve barışın sağlanabilmesi için seküler yöneticilere dinsel olaylara müdahale yetkisi verir. Luther toplumsal düzeni ve

prenslerin haklarını savundu ancak bu tavrı köylü isyanlarının çok şiddetlice bastırılmasına sebep oldu. (Davies,1996:514) Reform hareketinin kalıcılığı, prenslere bağlıydı bu da Luther'in Köylüler savaşında ayaklananları öldürmeye varan söylemlere itti. Luther, isyancılara Münzer ve Karistad'a karşı cephe almış, prenslerin yanında yer almıştı bu sayede prenslerin yardımıyla fikirleri yayıldı. Böylece Luther tarafını seçmişti. Köylü ayaklanmaları, Thomas Münzer'in yakalanıp, idam edilmesiyle son buldu.

Köylü savaşları sonunda Prensler, eski güçlerine hatta istedikleri mutlak güce kavuşurken, köylüler talep ettikleri hiçbir hakkı elde edemediler ve Güney ve Orta Almanya'nın politik yaşamı yüzyıllar boyu geriledi. Daha da güçlenen prensler, köylüler, soylular ve kentliler üzerindeki baskılarını arttırdılar. Ancak köylüler üzerindeki baskının derecesi çok çok artmış, ikinci kölelikten söz edilir olmuştu. Ortaçağdan miras alınan sınıfların durumu değişmiş, yeni sınıflar oluşmuştu.

2.2.3. Schmalkalden Birliği - Katolik Kutsal Roma İmparatoru Savaşı ve Augsburg Barışı

V.Charles, kendisini Hristiyanlığın dünyevi lideri olarak görüyor ve dine yönelik saldırıların ortadan kaldırılmasının da kendi sorumluluğu olduğunu düşünüyordu. Devasa boyuta ulaşan güç ve kaynakları, Kutsal Roma İmparatorluğu altında birleştirmek isteyen V.Charles'ın idealleri için Luther'in reformu bir engeldi. Alman prensler tarafından Luther'in mezhepi imparatora direnmek için iyi bir araç olmuştu. Luther'in mezhepi Kilise'yi parçalıyor ve İncil'e dayanarak yeni bir kilise kurmak istiyordu. Bu sebepten imparator V.Charles reformculara karşı dışlayıcı bir tavır sergiledi. Onun bu davranışı tabanda da karşılık buldu ve tüm Avrupa dinsel olarak iki kampa ayrılarak, bir çatışma sürecine girdi. Prensler hem Papa'ya hem de imparatora karşı çıkmak, iktidar alanlarını genişletmek, kilise ve din adamlarının sadece dinde söz sahibi olmalarıyla, dünyevi alandaki etkilerini kaybetmeleri ve ellerindeki mülklerin prenslere geçecek olması, prensleri reformun en büyük destekçisi yaptı.

“Luther, Kilise’yi düzeltmek değil, onu alaşağı etmek ve yerine, Incil’den çıkarılacak ilkeler üzerinde yeni bir kilise kurmak istiyordu. Ona göre, her Hristiyan Incil’i okumalı ve kendi vicdanına göre istediği yorumu serbestçe yapabilmeliydi.”(Sander,2014:133) Almanya’da , Roma’ya ve Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı birikmiş bir öfke vardı dolayısıyla burada görüşleri hemen taraftar buldu. Reformlarını gerçekleştirebilmek için prensleri yanına çekmeye çalıştı ve onları din üzerinde hakları olan denetimi kurmaya çağırdı. Birçok prens bu sesi duydu ve hareketin kahramanı ve koruyucusu oldu. Ne var ki bu da Luther’i prenslerin yanında yer almak zorunda bıraktı ve öteki isyancıların bastırılmasını isteyecek kadar devletin üstünlüğünün propogandasını yaptı, öğretisi devletin otoritesine boyun egme biçimine dönüştü.

Luther’i destekleyen prensler, 1531’de imparatora karşı Schmalkalden Birliğini oluşturdular ve direnişe geçtiler. Taraflar 1532’de Nürnberg Barış Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmadan sonra Protestanlar, Almanya ve Kuzey Avrupa’da yayılma fırsatı buldular. Schmalkalden Birliği Katolik Kutsal Roma

İmparatoru’na karşı savaşıma başladı. Fransa Kralı I. François, siyasal çıkarlar gereği, bu Protestan birliğini destekledi. “ ... Alman prensleri, imparator V. Charles ve Katolik kalan prensliklere karşı 1546 yılında başlattıkları savaşı, 1555 yılında zaferle bitirdiler. Aynı tarihli Augsburg Barışı Protestanlık davasının başarısını simgeler. Aynı zamanda, Almanya’nın küçük ve bağımsız devletler mozayigi biçiminde parçalanmasına da yol açmıştır.”(Sander,2014:135-6) 25 Eylül 1555’te imzalanan Augsburg Din Barışı ile “ cicus egio, eius religio (kimin toprağı, onun dini)” ilkesi hükme bağlanarak prenslere seçtikleri dini, uyruklarına dayatma yetkisi tanınmıştır. Prenslüğün egemenlik alanı içinde yaşayan halk ya prensin dinini benimsemek ya da göç etmek zorunda kalmıştır. Anlaşmanın “Kimin toprağı, onun dini” ilkesi ile bölgesel devletlerin resmi kiliseleri o bölge idarecisinin egemenliği altında olacaktır kararı hükme bağlanmış oluyordu. Bu anlaşma ile Lutherci devletlerin dini özgürlüğü onaylanırken, bireylere, tebaya dini özgürlük tanınmamış, dinlerin serbest olduğu yere gitme hakkı verilmişti. Prensler, bölgelerindeki dini belirleme hakkına sahip olurken, dini farklı olanlar göçmek zorunda bırakılmıştı. (Tanilli,1994:)

Luthercilikle, prensler kuvvetlenmiş, daha zengin hale gelmiş, Habsburglara karşı hem Protestanlıklarını savunmuş hem de bağımsızlıkları için mücadele etmişlerdi. Augsburg Barışı ile Almanya'nın üçte ikisi reformu kabul etti, Katoliklik batıda ve güneyde tutunurken, Protestanlık Avrupa'da yayıldı, İskandinav ülkelerinde yerleşti.(İnalçık,2013:192) Augsburg Din Barışı'nın, anlaşma tarihinden sonra ele geçirilen Kilise mallarının iadesini öngören 2.maddesi, Otuz Yıl Savaşı'nı başlatan sebeplerden biri olmuştur.

2.2.4. Otuz Yıl Savaşları ve Westphalya Antlaşması

Augsburg Barışı'ndan sonra Kutsal Roma imparatorları, protestan halk ve prenslerle işbirliğine gittiler, birçok siyasi ve dini özgürlük tanıdılar. Kutsal Roma imparatoru II.Rudolph, 1609 tarihli "Majestelerinin Mektubu" adı verilen belgeyle, Bohemya topraklarında yaşayan Protestanlara, ibadet özgürlüğü ve kilise kurma hakkı tanıdı. Bu, Luthercilerin birçok yerde kilise ve eğitim kurumları kurmasına ve inançlarını Kuzey Avrupa'ya yaymasına imkan tanıdı. " Katolik Kutsal Roma İmparatoru'nun hükmettiği coğrafyada Protestanlığın bu kadar yaygınlaşması barışın temelden sarsılmasına neden olmuştu. Protestanlık ile prenslerin mali imkanlarının ve ülkelerindeki otoritelerinin artması Katolik imparatorluk ile çoğu yerel idareciler arasında politik görüş ayrılıklarına sebep oldu.

Nitekim XVII. yüzyılın başlarında Protestanların dini ve siyasi özgürlüklerine müdahaleler baş göstermişti."(Salihpaşaoğlu,Gümüş Boyacı,2020:25)Bundan sonraki süreçte Kutsal Roma İmparatorluğu topraklarında, Protestanlara zulüm ve baskı başladı. Lutherciler ve Kalvenciler ayaklandı. Bohemya protestan nüfusun fazla olduğu bir bölgedir ancak imparatorluğun Katolik temsilcisinin kötü tutumuna karşı koymuşlardır. İmparatorluk 1609 yılında çıkardığı fermanla Katolik ve Protestanların eşit haklara sahip olduğunu, Bohemya'daki toprakları üzerine serbestçe Kilise inşa edebileceklerini ve önceki tasarruflarının da sabit olduğunu ilan ederek sorunu çözmeye çalışır. Ancak bu karar sonrasında Protestanların, imparatorluğa ait topraklarda kilise inşa etmesi toprakların gerçek sahibi Roma Katolik Kilisesi'nin

buna karşı çıkararak, kiliseleri yıkmasına sebep olur. Bohemya'da halk, yıkıma karşı çıkar ve ayaklanır. Protestan haklarını korumak üzere oluşturulan bir grup, II.Ferdinand'ın temsilcilerinin bulunduğu idare meclisini basar ve iki temsilcisini kaleden atar. 23 Mayıs 1618'deki bu ayaklanma bir protestan isyanı olarak algılandığından, Otuz Yıl Savaşı'nın sebebi olarak kabul edilir.

Otuz Yıl Savaşları sadece Orta Avrupa'da Katolikler ile protestanlar arasındaki bir din savaşı olarak tanımlanamaz, değişen dinamikleri ve siyasetin düzensiz karakteriyle karmaşık bir çatışmadır. Bu isyanı takiben, Protestan ya da Katolik inancına bağlı olarak devletlerarası ittifaklar kurulmuş ve dinsel büyük savaş başlamıştır. Kutsal Roma İmparatorluğu da zayıflayan siyasal iradesini yeniden tesis etmek gayesiyle pekçok prenslik ve İspanya ile ittifak yapmıştır.

Otuz Yıl Savaşlarına Fransa, Danimarka, İsveç ve Avusturya-İspanya Habsburgları katılmıştı. Fransa, XIII. Louis zamanında, başbakanı Richelieu vasıtasıyla Habsburg otoritesini yok etmeye ve Fransa üzerindeki baskıyı kaldırmaya yönelik bir dış politika izledi. Bunun sonucu da Habsburgların düşmanlarına yardım etmek oldu. Fransa başlangıçta bir fiil girmekten uzak durduğu bu savaşa sonra katıldı ve 1645-48 yılları arasında büyük başarılar elde etti. Fransa ve İsveç'in bu savaşa girme nedenleri kendi yararlarına bir güç dengesi yaratabilmek ve bu dengeyi koruyabilmektir. Bir yandan Karşı Reform'u güçlendirmeye, Lutherci bölgeleri geri almaya yönelik girişimler, bir yandan Calvinciliğin gelişmesi ve Heidelberg'de Katolik karşıtı bir tehlikeye dönüşmesi ve Bohemya'da Çek milliyetçiliğinin dinsel temelini yok etme girişimleri Otuz Yıl Savaşları'nın başlangıcını, gelişmesini etkileyen dini faktörlerdir. Savaşan tarafların fazlalığı ve nedenlerin karmaşıklığı, tarafların mutlak üstünlük sağlayamaması da savaşın uzamasının sebebiydi. (Lee,2002:109-116)

Savaş Protestan Birliği ve Katolik Devletler İttifakı şeklinde iki cephede sürdürülmüştür. Katolikler başta başarılı olmuş olsa da İsveç Kralı II.Gustav Adolf'un savaşa katılmasıyla protestanlar yenilgiden kurtulmuşlardır. 1648'de imzalanan Westfalya Barışı ile savaş son bulmuştur.

Otuz Yıl Savaşları sonucunda Almanya nüfusu azaldı. Savaş öncesi başlayan iktisadi çöküş, savaşla hız kazandı. Yeni ticaret yollarının bulunması ihtiyacı, İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın uluslararası pazardaki paylarını arttırdı. Keza savaş sonunda Westfalya Antlaşması ile Alman nehirlerinin kontrolünün başka ülkelerin eline geçmesi de iktisadi durumu daha da kökleştirdi. Savaş sonrası, Almanya'nın güneyinde ve batısında feodal bağlar zayıfladı ve derebeylik yönetimi bitti. Kuzeyde ve doğuda da köylü sayısı azalmıştı ancak burada asiller, yönetim üzerinde baskı kurarak lehlerine yasalar çıkartabildiler ve böylelikle feodal bağları güçlendirdiler. Ancak Elektörler de karşılığında asillerin siyasal reformlara ve merkezileşme hareketine desteğini istedi. Ülke genelinde asiller devlet yöneticilerine daha bağımlı hale geldiler ve bürokrasi ve orduda görev almaya başladılar. Savaş öncesi de prenslerin imparator otoritesine karşı mücadelesi vardı ancak reform hareketi ve gelişimiyle bu süreç hızlandı ve savaş sonrasında da imparatorluk daha güçsüz hale geldi. "Westfalya Antlaşması, imparatorun elini kolunu bağladı ve Alman prenslerinin kiminle isterlerse onunla ittifak kurabilmelerini sağladı. İmparator egemen bir devlete sahip olduğuna ilişkin tüm nitelikleri kaybetmişti ve idari birimleri, savaş ilan etmek ya da ortak bir karar almak üzere bir daha asla birlikte hareket etmeyecekti." (Lee,2002,117-122)

Savaşın sonunda Alman devletlerinin yükselişi süreci başladı, özellikle Brandenburg büyük devlet statüsü kazandı. Westfalya Antlaşması,Almanya'daki dinsel ortama, büyük güçlerin ve Alman devletlerinin siyasal gelişmelerine ve uluslararası ilişkilerin sonraki yüzyıllardaki seyrine yön vermiştir." Westphalia Barışı ile 300 kadar Alman devleti hemen hemen hükümler siyasal birimler oldular. Üye devletlerin rızası olmadıkça İmparatorlunun vergi ve asker toplayamayacağı, kanun koyamayacağı, savaş ilan edemeyeceği ve barış antlaşması imzalayamayacağı hükme bağlandı." (Sander,2014:160-61) Westphalia Barışı sonrası Almanya, feodal bir karışıklık içine itilmiş oldu. Westphalia Barışı ile uluslar arası bir sistem kurulmuş oldu zira bundan sonra "...Avrupa; kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır." (Sander,2014:161)

Westphalia Barışı ile Katolik Habsburgların Avrupa'ya egemen olma tehdidi ortadan kalktığı gibi değişik din ve mezheplerin yan yana yaşanması da kabul edilmiş oldu. 1648 yılında Westphalia Barışı'nın imzalanması ile savaş bitti. Avrupa'nın en büyük ilk konferansının olması yanında dini değil, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı ilk laik konferansdı. Papalık temsilcisi dinlenmediği gibi, anlaşma Papa'ya da imzalatılmadı, Kilise'nin gücü tamamen sınırlandırıldı, Augsburg Barışı'nın hükümleri yenilendi, Katoliklik, Protestanlık ve Calvinizm Almanya'da geçerli din olarak kabul edildi. Kutsal Roma İmparatorluğu da uluslararası hukuk bakımından parçalanmış oldu. Westfalya Barışı ile Protestanlık mezhebi imparatorluk düzeyinde resmi olarak kabul edilmiştir. Augsburg Din Barışı'ndan farklı olarak Luteranlığın dışındaki diğer protestan akımlara da aynı haklar tanındı. Katolik Kilisesi'ne ait mal varlıkları daha önce Protestan prenslerce el konulmuşsa onlarda kalmasına hükmolundu. Westfalya Anlaşması ile ruhani iktidara ait olan dünyevi gücün mülkiyet ve denetimi dünyevi iktidara verildi ve kilise emlakı dünyevileşti.

Westfalya Barışı, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda Katolikliğin gerilemesine ve İsveç ve Fransa'nın Almanya topraklarından aldıkları payla imparatorluk içerisine müdahale imkanını elde etmesine sebep olmuştur. Alman prenslikleri siyasal bağımsızlıklarını arttırmış, halkın dinsel açıdan bağımsız kılınmasıyla da dinsel ve düşünsel olarak Katolik Kilisesi'nden özgürleşmiş, bilinç özgürlüğü sağlanmıştır.(Baykal,1988:73-74 , Aktaran : Olgun, 2005:56) Bir nevi Speyer protestosu kabul edilmiştir.

Otuz Yıl Savaşları, 1618-1648 yılları arasında sürmüş, 1648 yılında imzalanan üç farklı antlaşma ile sona ermiştir. Westphalia Barış Antlaşması, eski dünyadan, yeni dünyaya geçişte bir kırılma noktasıdır. "Respublica Christiana" denilen, ruhani iktidarı temsil eden Papa ile dünyevi iktidarı temsil eden imparatorun, hristiyan toplumu, beraber,uyumla yönetmesi idealine, protestan reformu ile darbe vurulmuş, bu anlaşma ile de bu idealin sona erdiği tescillenmiştir. " Westphalia Barışı ile Almanya topraklarında Katoliklik, Protestanlık ve Kalvencilik geçerli dinler olmuş, 1555 Augsburg Barışı ile kabul edilen "kimin bölgesi onun dini" ilkesi, bazı toleranslar eşliğinde onaylanmıştır." (Salihpaşaoğlu, Boyacı Gümüş,2020:25-42)

Westfalya Antlaşması sonrası Almanya’da dinsel kaos sonlandı, kalıcı uzlaşmalar sağlandı. Prenslerin devletin resmi dinini seçme hakkı saklı tutulsa da azınlıkların dinsel haklarının güvence altına alınmasını zorunlu tutması dini farklılıklara hoşgörü yaklaşımını getirdi. Westfalya Antlaşması, ‘‘Cuius regio eius religio’’ ilkesini de sadece Katolik ve Lutherci prensliklerde uygulanmasını hükme bağlamıştı, diğer Protestan mezhepler bu kararın dışında tutuldu. Calvincilik resmen tanındı, dinsel konularda protestan ve Katolik meclislerinin ortak kararları zorunlu tutuldu. Westfalya Antlaşması ile Katoliklik ve Protestanlık istikrara kavuştu ve devletlerarası ilişkilerde dinsel konular çatışma konusu dışında tutulması sağlandı.

Reform hareketi Almanya’da 1520-30 yılları arasında, Fransa’da 1550-60 yılları arasında yayıldı, kentler, seçkinler bu yeni inanca yöneldi.

2.2.5.Fransa Din Savaşları

Reform hareketi, yeni ve daha derinlikli bir dinsel bağlılığı doğurarak, dinsel farklılıkları kökten karşıtlık olarak okumaya uygun çatışmacı bir ortam hazırladı. Rönesansın etkisi, reformla birleşince uluslaşma süreci hızlandı ve monarşiler güçlerini arttırabilmek, merkezileşmek için homojenliği zorlamaya başladılar. Reform bir yandan dinsel çoğulculuğa yol açarken, bir yandan da dinsel homojenlik talebini de yarattığından, yeni dindarlığa sebep olarak dinsel farklılıklara sert tepkilere de yol açtı. Öyle ki dinsel homojenlik, ulusal homojenlik arayışı ve monarşinin merkezi güçlenişiyle birleşerek din savaşlarına sebep oldu.

15.yy sonlarında Fransa merkezi bir yönetime sahip değildi, Fransız hükümdarı ile müttefiklerine çeşitli şekillerde bağlanmış dağınık topraklardan oluşuyordu. Ayaklanmalar ekseriyet, sarayın iktidarını ya da gelirlerini genişletme çabalarından veya rakip taraflar arasındaki egemenlik çatışmalarından dolayı meydana geliyordu. Fransa’da II.Henry’nin ölümüyle iktidarda belirsizlik oluştu ve krallık otoritesi sarsıldı ve ciddi bir parçalanma tehlikesi yarattı. Nitekim İspanya kralı da bu fırsattan

yararlanarak Fransa'yı parçalamaya çalıştı, temelde ayrılınan konu, din üzerineydi ve mücadeleler de bu yönde oldu.

Luther'den önce de Fransa'da dini reform gündeme gelmişti. Lefevre ve Kardinal Brissonnet İncil'e dayanır, saf bir Hristiyanlık düşüncesine sahiptiler, bunu yaymaya ve iman ile kurtuluş fikrini benimsetmeye çalışıyorlardı. Bu sebeple de Luther'in fikirleri bu çevreler tarafından hemen kabul edildi. Fransa'da din reformunun kralın yardımıyla çatışmasız yapılacağı sanılsa da kral genel siyasete göre din kararlarını alıyordu. Başlarda reformculara karşı yumuşak bir politika izlediyse de reformculara karşı sert tepkilerin oluşması, durumu değiştirdi. Nihayetinde Luther'in eserleri başta olmak üzere reformla ilgili kitaplar yasaklandı, reformcular yakılmak suretiyle idam edildi.

Protestan-Katolik mücadelelerinin sebebi, esas olarak Katolik sarayın, Protestan soylularla yerel yönetimlerin özerkliğini kısıtlama çabasıydı. ‘’ Luther'in Fransa'da nispeten az yandaşı vardı; mevcut sivil iktidara saygılı otoriter bir kiliseye bağlı kalarak iman yoluyla selamete ermeye dayanan doktrini, sıradan halkın katılımına ve kolektif disipline geniş yer veren daha ayrılıkçı ve popülist Kalvencilik ve Zwinglicilik kadar tutunamamıştı.’’ (Tilly, 2015:209) Kalvenciliği Fransa'da ekseriyet tüccarlar ve zanaatkarlar kabul etti.

Fransa'da I.Din Savaşı, 1562 tarihinde başladı. Özellikle aristokrat valilerin desteklediği büyük kentlerde Protestanlık güçlendi. Bourbon ve Guise aileleri arasındaki iktidar kavgası, yerel Katolik ve Protestan halk grupları arasında kanlı mücadeleleri başlattı. Kraliyet güçleri, Protestan güçlerin ele geçirdiği belediyelere, başta Rouen ve Lyon'a karşı cephe aldılar. Savaşın sonunda Amboise Fermanı yayınlandı ve bununla Protestanlar önemli siyasal ve dinsel haklar elde etti. Protestanlar çoğu kez kilise ve yerel oligarşilerle savaştı, savaşların sonucunda elde ettikleri kilise mallarını ya sattılar ya da halkın kullanımına açtılar ve kamu borçlarını ödediler.

İkinci Din Savaşı Alba Dükü'nün Fransa'nın dogusundan (İspanyol yolu) geçişini, Fransa'nın askeri bir harekat olarak kabul etmesiyle başladı. Huguenot kuvvetleri sarayı ele geçirmeye girişti, Conde prensi kraliyet ordularına karşı askeri

saldırı başlattı. Başlangıçta başarılı olup, Protestan toprakları genişlese de sonrasında askerlerinin azalmasıyla önceki savaşın toprak çerçevesine geri dönüldü. (İnalçık,2013 :254)

Daha sonraki savaşlar soyluların iktidardan pay alma kavgaları üzerine çıktı. Guisse, Protestanlara karşı kuvvetli bir Katolik askeri birlik kurdu. Protestan Henri de Navarra'nın tahta çıkıp, Katolik olması ve Fransız yönetimi içinde Protestanların konumunu sağlama almasıyla iç savaşları son buldu. 1598'de Nantes Fermanı'nı çıkardı. Protestanların Fransa'da ayaklanmalarının son bulması Camisard adındaki asi Protestan grubunun ayaklanmalarının bastırılması ve boyun eğdirilmesiyle oldu.

IV.Henry'nin ölümünden sonra XIII.Louis'nin ve XIV.Louis'nin politikaları Protestanların avantajlarını kısıtlamak üzerine oldu. 1709 ve 1715 yılında da yeni ayaklanmalar oldu. XIV.Louis, Katolik dinine inanan ama reformla bilimsel düşünce arasında bir bireşimi savunan Jansanistlere cephe aldı, piskopos ve rahiplerini sürdü,tutukladı, bu da ayaklanmalara sebep oldu.

2.2.6. Reformun Kuzey ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yayılması

Lutherci protesto hareketi yayıldı ve yeni hareketler doğurdu. Reform hareketi boyunca, Katolik Kilisesi'nin uygulama ve öğretilerinin ötesinde, siyasal idarecilere karşı da daha sert mücadeleyi öngören radikal gruplar ortaya çıktı. Thomas Münzer, Ulrich Zwingli, Hollandalı Anabaptistler, John Calvin başlıcalarıdır.

Bunlardan biri de Zürih'te Ulrich Zwingli tarafından başlatılanıydı. Zwingli hem dini örgütlenme hem de öğreti yüzünden Roma Kilisesine meydan okudu, bağışlanma sertifikalarını eleştirdi, piskoposların otoritesini reddetti, Missa'nın basit ve sembolik bir tören olduğunu anlattı ve Luther'in inançla bağışlanma kavramına katıldı. Zwingli 1531'de öldürüldü ama yerel dinsel örgütlerin özerkliğini savunan bir Protestan akımı da başlatmış oldu. Zwingli ve Kalvin, Mesih'in varlığının mahiyeti hakkında Luther'le aynı fikri paylaşmamışlardır. Luther, bu varlığı "gerçek" varlık

olarak değerlendirirken, Zwingli ‘‘sembolik’’, Calvin ‘‘manevi’’ olarak değerlendirmiş bu durumda da Protestanlığın kendi içinde ayrılmasına sebep olmuştur.

Reform hareketi, Alman tüccarların, bölge ülkelerinin ve Wittenberg’de eğitim gören teologların etkisiyle hızla kuzeye, İskandinavya’ya yayılmıştır. Ortaçağ’dan kalma sosyo-politik karmaşa ve feodaliteden kurtulma süreci İskandinav halkının reformasyona olumlu cevap vermesine ve kurumların sorgulanarak, politik merkeziliğin zayıflamasına, İskandinav Birliği’nin çözülüşüne sebep olmuştur. İskandinav kralların bu kabuldeki nedeni, Kilise kontrolü ve baskısının olmaması yanı sıra, Luther’in görüşlerinin siyasal idareyi kutsayarak onları Katolik Kilisesi’ne karşı özgür kılmasıydı. Bu sebepten İskandinav kralları Protestanlığı ülkelerinde resmi devlet dini olarak ilan ettiler.

Luthercilik, İsveç’i de etkiledi.1518’de Pettersen kardeşler Lutherciliğin propogandasını yaptılar.1524’te kral Gustav Vasa Lutherciligi kabul etti ve üçte ikisi kilisenin elinde olan topraklara el koydu, soyluların ataları tarafından kiliseye adanmış toprakları onlara iade etti ve böylece devrim, savaş sonrası fakirleşmiş krallığın mali durumunu düzeltti. Halkın çoğunluğu Katoliklige bağlıydı, bu sebepten reform temkinli bir şekilde ve Lutherciliğin en muhafazakar haliyle hayata geçirildi.

Katolik karşıtı Hus’un etkisiyle Luther’in fikirleri Bohemya’da da yayıldı ve bölge 16.Yüzyılın sonuna kadar büyük oranda protestan oldu. Luther’in öğretileri Macaristan, Transilvanya, Silezya bölgesine, Polonya’ya da kolaylıkla girdi.

Jean Calvin de, Allah’ın takdirinin ne ise o olacağına inanıyor, Papa’nın yanılmazlığını reddediyordu. Ona göre, iman ‘‘ilahi bir vergi’’ idi ancak imanla kurtuluşa varılabilirdi. ‘‘Azizlerin heykel ve tasvirlerine tapmayı, ayinlerin törenlerle ve sırmalı giysilerle mutlaka papazlarca yapılmasının doğru olmadığını söylüyordu.’’ (Tanilli,2018:85-89) Calvin, Fransa’ dan kaçmak zorunda kaldı. İsviçre’ yer yerleşti ve burada piskoposluk kurumunu ilga edip, kilise yaşlılar heyetini kurdu. Calvin kurduğu örgütle, İsviçre, Fransa, Hollanda ve İskoçya’ya fikrini yaydı. Calvinistler Fransa’da Huguenot, İskoçya’da presbiteryenler, İngiltere’de de puritanlar olarak adlandırıldılar. Calvinistler gittikleri yerlere inananların bireysel sorumluluğu, eğitime özel önem verilmesi gibi fikirleri taşımış ve bunların gelişmesine öncülük

etmiş ve bunun için de binlerce kolej ve üniversite kurmuşlardır. Calvinistler, disiplinli bir yaşama, kişisel dindarlığa, katı bir ahlaka özel önem vermişlerdir, bu özelliklerinin “Protestan iş ahlakının” gelişmesine ve Batı dünyasında kapitalist ve demokratik fikirlerin gelişmesine yol açtığı toplum bilimciler tarafından ileri sürülür.

Luther tarafından çevrilen İnciller Almanya ve tüm Avrupa’da okundu ve neticesinde değişik yorumlar ortaya çıktı. Anabaptistler, bu grupların en önde gelenlerinden olup, adları “yeniden vaftiz olanlar” anlamına gelir.

Anabaptistler, Tanrı ile insan arasında dolaysız bir ilişki olduğunu ve akıl ile Tanrıyla ilişki kurulabileceğine inanırlar ve kutsal kitap da vaftizin bebeklikte yapıldığına dair bir ifade veya bir vaftiz örneği yer almadığını ileri sürerler. Bu düşünce onların vaftiz uygulamasını reddetmesine sebep olmuştur. Anabaptistler, insanın ancak akıl sahibi olarak, bilinçli bir biçimde dinsel bağlanmayı seçiyorsa bunun anlamlı olacağı inancıyla, inanlar topluluğuna katılan yetişkinlerin yeniden vaftiz edilmesi gerektiğini savunurlar. Anabaptistler de hristiyanlığın ilk günlerindeki eşitlikçi, cemaatçi saflığına dönüşmesi amacıyla hareket etmişlerdir. Bu sebepten, silah taşımayı, ant içmeyi, devlet okullarında okumayı, modern teknolojiyi kullanmayı, moda elbiseler giymeyi reddederler. Anabaptistler, Kilise ve devletin kesin sınırlarıyla birbirinden ayrı olması gerektiğini savunurlar. (Ağaoğulları ve Köker,1991:..)

Bazı Protestanlar dinin papanın olduğu kadar devletin de elinde olmasına karşı çıktılar ki bunlar Almanya’da prensler tarafından susturuldu ama İngiltere’de güçlü bir mezhep oluşturdular. İngiltere’de reform hareketi Avrupa’nın diğer ülkelerinden farklı olarak devlet tarafından yapıldı.

2.2.7. İngiltere’de Reform Hareketleri ve Sonuçları

16.yüzyıl İngiltere’sinde Rönesansın etkisi, hümanizm, toplumsal elitlerin dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını etkiledi. Toplumsal statü edinmede, eğitilmiş olmanın belirleyici olmasıyla, “öz-gelişim” önem kazandı. Öz-gelişim ideali, dinsel

eğilimin dışında yeni ilgi sahalarının oluşmasını sağlarken, kültürün, eğitim sisteminin ve toplumsal yapının dönüşümüne de yol açtı ki bu da toplumsal dönüşüm süreçlerinin hızlanmasına neden oldu. Reformasyondan sonra, ‘‘kamusal alan’’ kavramının İngiliz politik sisteminde önemi artmıştır.

İngiltere’de Kilise, 1534’te Roma Katolik Kilisesi’nden ayrılana kadar halkın yaşamında çok baskın olmuş, hristiyan öğretilerinin gündelik yaşamı şekillendirmesinde etkin olmuştur. Kilise topluma dair tüm verileri elinde bulunduran kurum haline gelmiştir. Kilisenin bu konumu ve nüfuzu doğal olarak krallık otoritesi ile çatışmaya sebep olmuştur.

16.yy’da Britanya devleti, papalıktan kopmak, kilise üzerinde söz sahibi olmak ve Protestan düşüncesinde değişiklikler yapmak gayesindeydi, hükümdarlar, yeni devlet kilisesini halka kabul ettirmeye, yerleşik inanç ve ibadetlerden uzaklaştırmaya çalışmış, ancak, devletin kazanılmış haklarla kimlikleri doğrudan tehdit eden yeni din biçimleri yerleştirmeye kalkması üzerine ayaklanmalar patlak vermiştir. (Tilly, 2015:165)

İngiltere’de dini reform diğer ülkelerden farklı olarak kişilerin değil hükümdarların iradesiyle gerçekleşti.

Kral VIII.Henry başlarda Luthercilige ve Calvinizme karşı cephe alsa da sonrasında Anne Boleyn ile olan evliliğini mümkün kılabilmek için Protestanlığa eğilim gösterdi ve hem Papa’ya hem İngiliz ruhbanına karşı iki yıl korkutma siyaseti güttü. Evliliğinin yasal olması Papa onayı gerektirdiğinden sonunda olay Şizma’ya papa otoritesinin tanınmamasına vardı.1529-1536 yılları arasında bir dizi karar çıkararak önce kilise topraklarının bir elde toplanmasını ve ruhbanın direkt Papa ile ilişkisini ortadan kaldırdı ve kralı kilisenin en yüksek makamı olarak ilan etti. Artık tüm İngiliz ruhban ve kanunları kralın hükmü altına girmiş oluyordu sonrasında davalarda son başvuru makamı olarak Cantenbury Piskoposlugunu görevlendirerek papanın adli otoritesini de kaldırdı. Manastırlar kaldırılarak, mülklerine el konuldu, kiliselerde tasvirler ve kutsal eşyalar yagma edildi, İncil’in İngilizceye çevrilmesine izin verildi en önemlisi de papaya gönderilen kilise vergileri kaldırılarak Roma ile ilişkiler tamamen kırıldı ve bağımsız İngiliz Kilisesi direkt krala bağlandı.

İngiltere kralı VIII.Henry 1529’da bir dizi yasa çıkardı ve kilisenin ayrıcalıklarına ve mülklerine saldırarak parlamentoda destek sağlamakla beraber,

maddi avantajlar da kazandı. Kral Henry'nin çıkardığı, İngiliz kilisesini Roma'dan ayıran yasalar şunlardır:

-Roma'ya yapılan maddi ödemeleri kesen Annates Yasası(1532)

-Roma'nın dini kanun yapma hakkını engelleyen Temyiz Yasası(1533)

-Papa'nın otoritesini ortadan kaldıran ve kralı İngiliz Kilisesinin tek başkanı mevkiine yükselten Üstünlük Yasası(1534)

-On Madde Yasası(1536)

-Altı Madde Yasası(1539) ile de Roma Missa ayininin ve geleneksel öğretinin dokunulmazlığına karşı çıktı

VIII.Henry kiliseyi zayıflattı ve sağladığı barış ortamıyla yün ticaretinin canlılığıyla beraber, kırsal bölgelerin ticarete yönelik katılımında itici bir güç yarattı. Soylular arasındaki savaşlar boyunca sanayi yine de gelişti, ulusun genel gelişimi, zenginleşmesi devam etti ancak fikir ve sanat hayatı Avrupa'nın diğer ülkelerine göre geri kaldı, rönesansın etkileri henüz girmemişti.

XVII.yy'ın ortalarına doğru İngiltere burjuvazisi bir yandan savaşlar, korsanlık, siyahi ticareti ve sömürgelerin yağmalaması ile zenginleşirken bir yandan da sanayi, tarım ve ticarete de gösterdiği gelişmelerle zenginleşir ve güç kazanır. Ancak geri kalmış, feodal tarımın hala yaygın bir şekilde devam etmesi, korporasyonların ve monarşinin mutlak iktidarı, bu gelişimin önünde engel teşkil etmektedir. Krallığın koruduğu feodal nitelikli meslek kuruluşları kentlerde sanayinin gelişmesini engelliyordu. Özellikle ülkenin güneyinde ve doğusunda imalathane üretimi gelişti.

VIII.Henry'den itibaren İngiltere'deki toplumsal ve politik gelişimlerin, farklı dinsel yönelimlerin temelinde merkantalist çıkarlar, Katolik İspanya'nın dünya hakimiyetine karşı olmak gibi nedenlerin birbirine etki ettiği dinamik bir süreç sözkonusudur. Özkan bu süreci şu şekilde özetler :

“ Bu dönemde yaşanan yün ve yünlü kumaş üretiminin tetiklediği toprak çevirme eğiliminin artışı, kumaş ticaretine bağlı olarak ticari burjuvazinin gelişimi, bu gelişime paralel gerçekleşen nüfus hareketleri, ticari ve endüstriyel merkezlerin oluşumu gibi alt üst oluşlar, toplumsal yaşamda özellikle değerler üzerinde bir takım değişiklikler biçiminde görünür olmuştur. Bu değişikliklerin karmaşık etkilerinin en

belirgin biçimde izlenebileceği alan dinsel inançlardır. Zira bu dönemde feodal dönemin en belirgin özelliği olan Katolik inancına rakip birçok yeni dinsel eğilim ortaya çıkmıştır.”

1558’de Anne Boleyn’nin kızı Elisabeth tahta çıktı ve birkaç ay sonra parlamentoda yeni bir ‘Acte de Suprematie’ oylattı. Bu kanunla, yüksek bir din otoritesi tanıdı kendine ve sonrasında da Tek Biçimcilik Kanunu’nu çıkartarak Calvinci bir Dualar Kitabı’nı zorunlu kıldı.1563’te yayınladığı ‘39 Madde Bildirisi ‘ ile de ülkenin dinsel öğretisini sağladı. Buna göre hem papanın otoritesini reddediyor hem de Katolikliğin kutsal saydığı yedi şeyden ikisini kabul ediyor ve eklemek ve şarapta bu kutsallama ayinine Roma Kilisesinin verdiği anlamdan farklı bir anlam veriyordu. Böylece Katoliklikle, Protestanlığın karışımı özel bir dini belirlemişti. Anglikanizm denen bu din günümüze değin sürmekle beraber ülkede birçok komplo ve başkaldırlara da sebep oldu. Katolikler kraliçeyi meşru bir hükümdar olarak görmüyorlardı bu sebepten tahtı kraliçenin kuzeni Marie Stuart’a vermek için komplo kurdular. Bu hem onların hem de Marie Stuart’ın sonu oldu.

I.Elizabeth’in dönemi, toplumsal dönüşümün hızlandığı bir süreç oldu. I.Elizabeth, reformun ideallerini paylaşıyordu, döneminde Protestanlık devlet politikası olarak yaygınlaştı. ‘‘ Toplumsal dönüşümün yapısal derinliği ve hızı, yeni olanın etkinliğini arttırmasına yol açar. Bu dönem, yenedünyanın keşfinden sonra deniz ticaretinde artan rekabete paralel olarak, kıta Avrupası’nda İspanya’nın politik baskınlığına karşı, politik aktörlerin Protestanlığa meylettiği bir süreçtir.’’(Özkan;Parladır,2014:862)

Kral Henry Protestanlığı kabul etmese de oğlu VI. Edward zamanında krallık Protestanlığı ve özellikle Calvinizmi kabul etti ve ikinci İngiliz dini reformunu gerçekleştiren kararlar aldı. İskoçya’da ise John Knox, Calvinizmin temsilcisi oldu ve burada presbiteryen bir topluluk kurdu. Prenslerin yardımıyla parlamentoya dini reformu kabul ettirdi. Kilisenin idaresi halk tarafından seçilen meclisler aracılığıyla saglandı. (Tanilli,1994:125) Calvinciler, İngiliz kilisesini, papacı, putperestlikten arındırmak istediler, bunlara arındırıcılar anlamında ‘püritenler’ denildi ve onlar da kraliçe tarafından başkaldıran olarak görülüp, cezalandırıldılar. Puritanizm, kırsaldaki

soylular arasında yandaş buldu ve 17.yy'da milletvekillerini hükümdara karşı çıkartarak, çatışmalara sebep oldu.

İngiliz Kilisesi'nin bağımsızlaşması, İngiltere'nin uluslaşması sürecinde önemli bir adım olmakla beraber, çok sayıda politik ve toplumsal değişime de yol açmış, toplumsal alanda, zorlayıcı kurumsal dini ilkelerin yerine, özyönetim ve özgür bireycilik ikame edilmiştir. (Özkan;Parladır,2014:860) Toplumdaki yapısal dönüşümle, ekonomik kalkınma, refahın sınıflar ve kişiler arasındaki bölüşümünü doğrudan etkileyerek, eski toplumsal dengeleri sarsmış, yoksulların sayısı artarken, orta sınıfın refahı artar, tüketim yeniden yapılırken toplumsal gerilimler de artar. “İnsanlar yaşamlarını, geçmişte olduğu gibi sürdürememeye başladıkça, “geçmişin muhafaza edilip yeniden canlandırılması çabası” ile “dönüşümü hızlandırarak süreci bir an önce neticelendirme” eğilimleri arasındaki çatışma şiddetlenir.”(Özkan;Parladır,2014: 861) Bu da bireyciliği tetikler.

Devlet, ekonomi, kültür, din ve toplum birbiri ile etkileşim halinde, yeni gelişmelerin biçimlenişinde çeşitli şekillerde, farklı oranlarda, katkıda bulunmuştur. Bunlar arasındaki eşgüdüm, modern politika, hukuk ve ekonominin tüm yeryüzünde belirleyici olmaya başladığı bir sürecin biçimlenmesini temin etmiştir. (Özkan;Parladır,2014:862)

İngiltere’de oluşan birçok farklı inanç biçimi ve gruplar arasındaki çatışmalar, uzun bir süre örtük bir biçimde sürmüştür. İngiltere’de toplumsal gelişmelerin direkt sonucu olarak gelişen dinsel gruplaşmalar ve ayrılıklar, günümüz seküler Batı toplumsal dokusunun, demokrasi anlayışının, sanayileşme ve iş bölümünün anlaşılabilmesi için gereklidir. İngiltere, dinin, bireycilik, insan hakları, girişimcilik ve kapitalizm gibi Batılı değerler üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından modernitenin en erken görünümünü sunar. “İngiltere, modernliğin ekonomik bileşenlerinin yanı sıra dinsel ve kültürel temel yapı taşlarının meydana gelmesinde rol oynayan başlıca faktörlerin, oluşumuna öncülük etmiştir. Hristiyanlığın farklı yorumlarının çeşitliliğindeki artış, toplumsal dinamizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni aktörlerin hareket sahasını genişletmiştir.”(Özkan;Parladır,2014:859-62)

Christopher Hill, İngiltere’de Devrim Çağı kitabında 17.yüzyılda modern İngiliz toplumunun oluşmaya başladığını, modern bir devletin şekillenmesiyle beraber, İngiltere’nin dünyadaki rolünün de değiştiğini ve 1603-1714 arasındaki

yılların bu dönüşümde belirleyici olduğunu ifade eder. Bu dönemde İngiltere ikinci sınıf güç olmaktan çıkıp, en büyük dünya devleti haline geldi. İngiltere'nin 15.yüzyıl sonu, 18.yüzyıl arası üç yüzyıllık dönemde gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümler, kendisiyle birlikte İrlanda ve İskoçya'yı da etkilerken, ulaştığı dünya imparatorluğu seviyesiyle dünyayı da etkilemiştir.

Yüzyıllık bu dönemde dinde de dönüşüm yaşadı, 1603'lerde her İngiliz'in devlet kilisesine üye olması zorunlu ve buna muhalefet etmek yasakken, 1714'e gelindiğinde dinsel muhalefet mümkün hale gelmiş, dindeki Ortaçağ zihniyeti ve din dayatması kaynaklı şiddet ortadan kalkmıştı, kilise mahkemeleri artık bir kalıntıydı. Bu süreci özetlersek; İngiltere 15. Yüzyılda Roma Kilisesi'ne bağlıken, reform hareketini kendinde devlet eliyle, tepeden aşağıya uygulamış ve Protestan mezhebinin kararlı ve mutlak bir biçimde uygulayarak, ulusal kiliselerini kurmuş, dini tüm uygulamalarda ülke dini karar merkezi haline gelmiş ve böylece kültürel ve ekonomik dönüşümü gerçekleştirerek, Avrupa kıtasından politik olarak, bağımsızlaşmış ve bir dünya imparatoru olmuştur. İngiltere Atlantik okyanusundaki egemenliği ile 17.yüzyılda ticaretin belirleyici olduğu Pazar ekonomisine geçerek, kapitalizme geçişi hazırlayan koşullara kavuştu.

2.3. Luther'in Reform Öğretileri*

Luther'den önce de İncil'e dönülmesi gerektiği iki yüzyıl önceden dile getirilmiş ve bu yönde girişimlerde bulunulup, mücadeleler verilmişti.

Luther'in döneminde 16.yüzyılda Hümanistler de Luther' le birlikte asıl kaynağa varma ihtiyacını görmüş ve geleneğin taşıdığı yabancı unsurlardan arınmayı ve köhnemiş Kilise'yi ıslah etme çabasına girişmişlerdi. Luther'in de çabasının özü hristiyan geleneklerini sorgulama ve kutsal Kitab'ın verdiği öz kaynağı bulmak olmuştur.(Olgun,1999:78-80)

* Düzeltme

Luther reform sürecinde kurduğu yeni doktrinler bütünü, Katolik Kilise'nin insanlar üzerindeki baskısını kırmıştır. Burada Luther'in reform süresince kaleme aldığı eserleri ve savları önce bir bölüm altında genel olarak özetlenecek daha sonra reformun başından itibaren öne sürdüğü ve farklı yorumlamalara, eleştirilere, en önemlisi de toplumda sosyal, siyasal olaylara sebep olarak tüm Avrupa'da dönüşümü başlatan doktrinleri ayrı başlıklar halinde aktarılacaktır.

Luther ,Kilise'ye karşı kendini papalığın otoritesinin tanrısal hukuka değil, insanların koyduğu hukuka dayanması gerektiğini çünkü kutsal kitapta böyle bir makamın olmadığını, papa dahil konsillerin yanılmaz olmadıklarını ileri sürerek savundu. Luther, 'Alman Soylularına Bildiri' adlı eseri ile imparatoru, prensleri ve şövalyeleri Kilise'de reform yapmaya çağırdı. Babil Esareti adlı ikinci kitabında tek bir dinsel eylemin olduğunu, onunda İsa'ya iman ederek, günahların bağışlanması olduğunu söyler ve kilisedeki hiyerarşiye karşı çıkar ve papalığın yüzyıllardır bu yolla Hristiyanları kölelikte tuttuğunu savunur. Papalığa karşı bu savunmayı yapan Luther, prenslerin yaptığı baskı da ise böyle düşünmez ve 1520 yılında yayınladığı 'Hristiyan Özgürlüğü Üstüne Küçük Kitap' adlı eserinde Hristiyan özgürlüğünün başkasına hizmet zorunlulugundan kurtulmak anlamına gelmediğini söyler. 'Dünyasal otorite' adlı eserinde de dünyasal düzen ve manevi düzen kavramlarını geliştirir ve dünyasal olanın manevi olana hizmet ettiğini ama dogal hukuka girdiğini belirterek Hristiyanlardan dünyasal otoriteye boyun egmesini ister.

Luther'in yazıları, Kilise kurumu ve papalığa yönelttiği eleştiriler, siyasi idarecilere yaptığı çağrılar ve reformun teolojisini içeren ilk üç kitabı şeklinde sınıflandırılabilir. (Olgun,1999:41)

2.3.1. Luther'in Dinsel Otorite ve Kutsal Metin Öğretisi*

Luther'in reformunun çıkış noktası teolojiktir ve Tanrı sorunu temeldir. Luther'in kendi içinde yaşadığı tanrısal problem süreci ve bunlara cevap arayışı, onu Tanrı tasavvuru ile kurtuluşa götüren iman anlayışına ulaştırmıştır.

* Düzeltme

Kutsal Metin'in dinsel otorite olduğu, Hıristiyan inancın tüm farklı eğilimleri tarafından kabul edilir. Katolikler, kutsal metni kendilerinin koruduğunu ve bireylerin ancak Kilise vasıtasıyla kutsal metne ulaşması gerektiğini savunuyorlardı. Luther ise kutsal metnin, kilisenin üstünde bir yetkinliğe sahip olduğunu, Kilisenin hıristiyanlar ile kutsal metin arasında bir engel oluşturduğunu savunmuştur. Luther, Katolik Kilisesi ve Papalığı, hıristiyanların okuma ve anlamalarına engel olmanın dışında, kutsal metne göre yaşamamakla da suçlamış ve tek dinsel otoritenin kutsal metin olduğunu savunmuş ve kurtuluşa sadece Mesih aracılığıyla ulaşılacağına inanmıştır. Katolik Kilisesi ise kutsal metin adına meşruiyeti kendi elinde tutmuştur.

Luther'e göre kutsal metin, kilise, iman ve toplum hepsi bir bütünü oluşturur. Luther'in başlattığı reform hareketi sonunda Kitab-Mukaddes, Kilise'nin elinden kurtarılarak herkesin anlayacağı dillere tercüme edilmiş, papanın kutsal metin üzerindeki otoritesi ortadan kaldırılmıştır. Katolikler ile protestanlar arasındaki fark otoritenin dinsel niteliği hususunda ortaya çıkıyordu.

Katolik Kilise'nin cezalandıran, zalim Tanrı anlayışının aksine , insanların mutluluğunu arzu eden, sevilmesi ve iman edilmesi gereken Tanrı anlayışı, Luther'i beraberinde bunun nasıl bir imanla mümkün olacağı sorusuna da cevap aramaya yönlendirmiştir.(Olgun,1999:22)

Kutsal metinlerin oluştuğu dönemlerden, kullanıldığı çağlara gelene kadar, metinlerin gelişen sosyal şartlar karşısındaki yorumlanmaları ve biriken geleneksel kültler, kutsalın istismarı gibi sebeplerle anlamlarında kaymalar olmuş ve insanların mevcut yaşantısındaki sorunlara cevap vermede yetmediği, bağlayıcılıklarını yitirdikleri görölmüştür. Bu durum dinin reform edilmesi ihtiyacını doğurmuş ve işe *kutsal metinlerin doğru anlaşılmasını sağlamakla başlanılmıştır.

Nitekim Luther'in de reform hareketinin başlangıcı Kutsal Kitab'ın otoritesinin yeniden kurulması olmuştur.

Luther, Katolik Kilise'yi, Kutsal Kitab'ı bir tür manevi hukuk kitabına indirgemekle suçlar ve Kutsal kitabın sadece ahlaki düzenlemelerin kaynağı değil Tanrı'nın Söz'ü olduğunu ve Tanrı'nın, kitapları ile insanlarla konuştuğunu savunur.

* Düzeltme

Luther, imanın kaynağı olarak Tanrı'nın Söz'ü olan Kutsal Kitab'ı görür ve bu sebepten Kilise ve Papa'nın, Tanrı ile insan arasında aracılık yapan, dini kurtuluş için gerekenleri belirleyen bir kurum olarak var olmasını kabul etmez ve bu kurum dahil Tanrı ile inanan insan arasında aracılık yapan her otoriteye karşı çıkar. Luther, kiliseyi görülebilen ve görülemeyen kilise olarak ikiye ayırır. Gerçek kilise görülemeyendir ve İsa'nın egemenliğindedir, inananların oluşturduğu bir manevi birliktir. Bu sebepten Katolik Kilise'yi insanın imanla kurtuluşa erişmesinde bir engel olarak görür ve papayı İsa aleyhtarı (Deccal) olmakla suçlar.(Olgun, 1999:81-85)

Luther, Kilise'yi ve papa'yı kendilerini Kutsal Kitap'ın otoritesinden daha üstün gördükleri için eleştirir ve vaftiz edilmekle her hristiyanın imanlı olduğunu ve dolayısıyla kutsal kitabı yorumlama hakkına sahip ve papalık yetkisine sahip olduğunu savunur.

Luther, dini otorite olarak kutsal kitabı görür, bunun dışındaki tüm gelenekler ve kiliseyi, insani, yanılabılır nitelikli olarak tanımlayarak da onların varlık sebeplerini tartışmaya açmıştır.

Kutsal Kitap'ı tek dini otorite olarak gören Luther ve reformcular, din ve dinde olmayan ilaveler yaparak, dinin özünü bozan Kilise ve papalardan Kitab-ı Mukaddes'i kurtarmanın ve halkın kendi anlayacağı şekilde, aracıya ihtiyaç duymadan okuyabilmesini elzem görmüşlerdir. Bu sebeple Kitab-ı Mukaddes'i Almanca'ya çevirmek öncelikli hedef olmuştur. Luther, yeni Ahit'i Almanca'ya Wartburg kalesine sığındığında çevirmiştir. Gerek hümanistlerin fikirleri, gerek

Luther öncesi dönemdeki reformistlerin girişimleri gerekse yerel vaizlerin çabalarıyla halkda Kutsal Kitap'ın tercüme edilmesi konusunda bir ön kabul oluşmuştur. Luther Kutsal Kitap'ın tercümesinde Erasmus'un 1516'da Latince'den Yunanca'ya yaptığı tercümeyi esas almıştır. İlk tercüme eylül ayında bittiğinden ilk baskıya "Eylül Ahiti" adı verilmiş ve 300'den fazla baskı yapmıştır. Kitap hızla diğer yerel dillere de çevrilmiştir. Luther'in Kutsal Kitap'ı tercümesi biryandan Kilise Kurumunu ve papalığın otoritesini yıkarken bir yandan da hem edebi Almancanın oluşmasına katkıda bulunmuş hem de Luther'in dini metni Alman kültürüne uygun olarak yorumlaması sebebiyle dini millileştirmiş, Almanlaştırmıştı. Luther, Kutsal

* Düzeltme

Kitap'ın okunması kadar ibadetlerin de Almanca yapılmasını önemsiyordu. Gerek Kutsal Kitap'ın yerel dillerde okunması gerek ibadetlerin yerel dillerde yapılması hem din adamlarına ihtiyacı ortadan kaldırırken hem de Kilisenin evrensel etkisi kırılıyor ve milli hareketlerin de güçlenmesine sebep oluyordu.(Olgun,1999:85-94)

Luther, Katolik Kilise'ye hizmet etmiş bir papazdı. Kilise'ye karşı olmamıştı, talebi papalığın ve ruhban sınıfının kutsal metne dayanarak ıslah edilmesi yönünde olmuştur. İlerleyen dönemlerde Luther, papalığın kilisenin kutsallığını Katolik uygulamalara dayandırmasına karşı çıkmış ve kutsallığın Tanrı kaynaklı olduğunu savunmuştur.

Luther, Kilise'yi iki anlayışla tanımlar, biri manevi, içsel Hristiyanlıktır, diğeri bedenlere hitap eden fiziksel Hristiyanlıktır yani "görünen kilise" ve "görünmeyen kilise" ayırımı yapar. Kilisenin görünen boyutunu imanlılar topluluğu oluşturur. Bu ayırım Roma Kilisesi'nin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Luther, Roma Kilisesi'ni gerçek kilise olarak görmez, İncil'e bağlı olan Hristiyan kilisenin kutsal olacağını söyler. Luther Kilise'yi, İncil vaadi doğrultusunda davranan tüm insanların oluşturduğu topluluk olarak görür. Luther' in *kilisesinde kilisenin sahibi toplananlardır ve sözlerini temsil edecek bir yöneticiyi seçerler, Katolik Kilisesi'nde ise rahip, otoritesini Tanrısal bir kaynağın temsilcisi papadan alır.

Luther, dünyasal düzenin manevi özgürlüğe hizmet edeceğini savunur ve bu yüzden de hristiyanı dünyasal otoriteye boyun eğmesini ister. Tabii bu da insanın kurulu dünyasal düzenin boyunlugu altına girmesi demektir.

2.3.2. Luther'in Sadece İmanla Aklanma Öğretisi

Luther kutsal kitabı imanın tek kaynağı olarak görür, Tanrı ile insan arasında herhangi bir aracıyı kabul etmez ve imanı, müminin iç dünyasındaki bir durum olarak niteler. Bu da kilisenin, şekilciligin ve onların kutsanmasının sonu idi. (Tanilli,1994:105)

* Düzeltme

Aklanma öğretisi, kurtuluşa ulaşmanın, sadece Mesihe imanla mümkün olacağını söyler ve Luther'in reformasyon teolojisinin merkezini teşkil eden bu görüş, Kilise'nin, insanın doğru davranışlarının Tanrı'nın adaletiyle değerlendirilmesiyle kurtuluşun olacağı savının tersine kurtuluşa ulaşmak için insanların ibadet ve eylemlerinin bir önemi olmadığını savunur ve insanı eylemsizleştirerek imana bağlar.

Luther, dini kurtuluştaki imanın rolünün ne olduğunu sorgulamıştır. Luther'e göre aklanma Tanrısaldır, kişi imana kavuştuğu anda kurtuluşa kavuşur. Luther'in "sadece iman" savı, papalığın tövbe ve bağışlanma gerekçesiyle yerine getirdiği eylemlerin dinsel olarak tutarlılığını yok etmiş, kurtuluşun sadece imanla olacağı tezi, kurtuluş sürecinde papalık dahil her kurumu hükümsüz kılmıştır.

*Luther, Augustinci kader anlayışına sahiptir buna göre iyi veya kötü isteğin sebebi kişisel değil, tanrısaldır, nihai sebep ve irade Tanrı'ya bağlıdır ve Kurtuluş için insanın davranış ve gayretleri yarırsızdır. İnsan ancak kaderine rıza gösterip, iman ederek kurtulabilir.

Luther, insanın tabiatı gereği irade sahibi olduğunu, bireysel alanda seçim özgürlüğü olduğunu kabul eder ancak bu iradenin tanrısal alana geçildiğinde hükümsüz kaldığını söyler.

Erasmus yazışmalarında özet olarak, Luther'in iradenin etkisizliği görüşünü reddeder, insanın kendisine sunulan lütfü özgürce kabul veya reddetme yetkisine sahip olması gerektiğini savunur. (Olgun,2005:107-108)

Kilise, kilise uygulamaları ve insani davranışlara yetki tanırken, Hümanistler, insanların iyiyi seçme, kötülüğü reddetme yetisine sahip olduklarını, iradenin etkisiz olmadığını savunmuşlardır. Tüm bunlara karşı Luther, insanın kurtuluşa ulaşma konusunda iradesini sıfırlamakta aksi takdirde Mesih'i gereksiz gören bir yaklaşımın içine girildiğini ve insanın Tanrı karşısındaki iradesinin olmasının, kurtuluşun asla sağlanamayacağı anlamına geldiğini söylemektedir. (Olgun,2005:109)

Erasmus, Yeni Ahit'i latince çevirisiyle beraber Yunanca'ya çevirdi, amacı hristiyan özünden uzaklaşan Kilise'nin, antik çağın düşüncesiyle eksikliklerini tamamlaması, reforma giderek, yenilenmesini sağlamaktı. Erasmus, Luther'in

* Düzeltme

Augustinuscu kader ve irade öğretisini reddediyor ve kadere inanmakla beraber, iradenin de özgür olduğunu savunuyordu.

Erasmus, dinin ilk kaynaklardaki saflık ve yalınlığına dönülmesini, hümanist ve hristiyan öğretilerin sentezinin hayata uygulanmasını amaçlamış, dini, siyasi hayatın erdemlerinin belirlenmesi şeklinde görmüş ve ona siyasi iktidarın üzerinde bir yer vermiş olsa da hristiyanlığın kılavuzluğunda beraber uyum içinde yaşanmasını salık vermiştir. Erasmus ile Luther arasındaki temel farklılıkları şu şekilde özetleyebiliriz:

Erasmus, herkesin kendi inancıyla yaşadığı, demokratik, hristiyan bir toplumu idealize eder, Luther için esas olan iman için yaşanmasıdır, tek din Protestanlıktır.

Luther tek kaynak olarak kutsal kitabı görürken, Erasmus kutsal kitabı temel kaynak olarak görmekle beraber kilise babalarının eserlerini ve antik dönem eserlerini de dini kaynak olarak görür, skolastik öğretiyi, klasik eserlerin etkisinden uzaklaşıp, dogmalaraboğulduğu için eleştirir.

Luther'e göre insan doğuştan günahkardır ve kimlerin kurtuluşa ereceği Tanrı tarafından önceden belirlendiğinden, insanların kurtuluş için çabalamaları anlamsızdır, nafiledir. Erasmus ise bu görüşü reddeder, insanın aklıyla ve eğitimle iyiyi, doğruyu bulabileceğini, iyi olabileceğini savunur.

Luther, hümanizmin demokratik yönetim isteği, düşünce ve vicdan özgürlüğü, dinsel hoşgörü görüşlerinden etkilenmiş ve pratikte bunları mümkün kılmaya çalışmış, bu sebepten tüm bunların önünde engel olarak gördüğü Kilise'ye savaş açmıştır.

2.3.3. Luther'in İki Krallık Öğretisi*

Luther Tanrı krallığı ve Dünya Krallığı ayırımı yapar. Tanrı krallığı, inanan Hristiyanlardan oluşur ve İncil'e iman ile oluşacaktır. Luther, Tanrı krallığı üyelerinin erdemli davranışla hukuk ve otoriteye ihtiyaç duymadığını söyler ancak bu, insanların

* Düzeltme

sosyal, ekonomik içerikli dünyevi yaşantısını da Dünya krallığı doktrini ile düzenler. Dünya krallığı, seküler otoriteye itaati, sosyal konumların tanınmasını ve toplumsal yararın gözetilmesini salık verir. Ne var ki dünya krallığı da tanrı tarafından kurulduğundan yöneticiler tanrısal bir yetkiyi ellerinde bulunduruyor olmaktadır ve bunu yaparken hukuka ihtiyaç duymaktadır. *Luther, Yeni Ahitte, Pavlus'un sözlerine dayanarak dünyevi otoriteye kayıtsız, şartsız itaati salık verir.(Olgun,2005: 2-9) Luther'in dinsel otoriteyi yok sayması, vaftiz olmuş her hristiyanın bir din adamı olarak rahiplik yetkilerine kavuşmuş olduğu savı gerek dinsel alanda gerekse günlük yaşamda önemli bir boşluk yarattı ve dinsel düzenlemeleri yürütecek yetkin bir güce ihtiyacı ortaya çıkardı. Luther, "iki krallık" öğretisi ile manevi ve dünyevi otorite arasında tam bir sınır çizer ve birbirlerine karışmasını engellemeye çalışır.

Luther'in siyasal otoriteyi Kilise'den alıp, dünyevi otoriteye veren bu görüşleri, prenslerce kabul görmüş ve imparatorluğun boğuştuğu iç ve dış sorunlardan dolayı müdahalesinin fazla olmaması da reform hareketinin hızla ve güçlü bir şekilde yayılmasını sağlamıştır.

* Düzeltme

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFORM HAREKETİ VE ZİHNİYETİNİN TOPLUMSAL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ

Reform hareketi, 16. yüzyılda Avrupa’da, imparatorluk ile prensliklerin iktidar kavgaları, yerleşik idarelere karşı sömürülen köylülerin isyanları, burjuva sınıfının isteklerinin, hoşnutsuzluklarının olduğu ve bunlardan kaynaklı ayaklanma ve savaşların yaşandığı bir dönemde tüm bu unsurların fitilini ateşlemiştir.

Reform hareketi, Katolik kilisesi’nin tüm kurumlarına, hiyerarşisine, dogmalarına, ilkelerine eleştiriler yönelterek düşünsel bir başkaldırı yapmış, reform hareketi sonrasında hristiyanlıkta en önemli dinsel bölünme yaşanmıştır.

Luther ve tüm reform taraftarları şu üç söylem etrafında birleşirler :

-“Sola gratia” (sadece mağfiret); İsa’nın kurtarıcı kişiliği ve bağışlanmanın gücüne sığınmak

-“Sola fide” (sadece iman) ; Kurtuluş sadece imanla mümkündür

-“Sola scripture”(sadece kutsal metin); Tek otorite Tanrı’nın Söz’ü olan kutsal kitaptır.

Reformun bu söylemleri, birey-kilise, birey-siyasi otorite arasındaki ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır.

Reform hareketi tek otorite olarak kutsal Kitap’ı göstererek, Kilise’nin birey üzerindeki otoritesine son vermiş ve din özgürlüğünü savunmuş olmakla beraber Kilise’den aldığı dini yetkiyi, dünyevi otorite olarak siyasi iradeye teslim etmiştir. Luther kutsal devlet anlayışını devam ettirmiş, Tanrı-kral şeklindeki siyasi iradeyi, dinsel alanda söz sahibi yaparak, halkın dinsel yaşamının belirleyicileri kılmıştır. Dini ve dünyevinin ayrıştırılması, laikleşme şeklinde gözükse de bu düzenleme aslında dünyevileşmeydi.

Luther’in reform hareketi sosyal ve siyasi bir boyut kazanmıştır. Başlangıçta özgürlükçü ve eşitlikçi söylemlere sahip olan Luther, gelişmeler karşısında siyasal iradede yeni tavır almış, sosyal ve siyasi alanın dinden bağımsızlaşması gibi bir düzen ortaya çıkmamıştır. Aksine din toplumda yaşamın her alanını düzenleyen bir olgu olmaya devam etmiş ve aile-devlet-kilise şeklinde örgütlü, otoriter bir toplum oluşturmuştur. Ancak reform hareketi tüm Avrupa’ya yayılmış ve her bölge ve ulusta

farklı şekilde yorumlanmıştır. Gerek dini yorumlamalardaki farklılıklardan dolayı farklı mezhepler oluşmuş gerekse yayıldığı bölgelerin sosyo-ekonomik ve siyasi farklılıklarından kaynaklı pratik yaşamda da tesiri ve uygulanışı farklı olmuştur. Bu sebepten Kilise'nin varlığını ve tahakkümünü ortadan kaldırmayı amaçlayan reform hareketi ve Kilise'ye karşı savunulan tezler nihayetinde toplumların mevcut dinsel anlayışını derinden etkileyerek, düşünsel alanda açtığı özgürlükle zincirleme bir şekilde ekonomik,siyasi,kültürel değişimleri ve bunların gelişiminde toplumlarda dönüşüme sebep olarak , Batı Hristiyan toplumunun Ortaçağ düzeninden kurtulup, modern bir yapıya kavuşması sürecinde çok önemli rol oynamıştır.

16. yüzyıl ile 18. yy arasında yaşanan tüm gelişmeler modern toplumun temel yapısını teşkil eden önemli faktörler arasındadır. Bu nedenle, bu dönemin olayları, olguları, ve yarattığı etkiler modern toplumun ve yirmi birinci yüzyıl toplumlarının başlıca niteliklerinin de kökenlerini oluşturmaktadır. Modern toplumun oluşumuna kaynak teşkil eden bu gelişmelerden biri de tezimizde öne sürdüğümüz reform hareketi ve zihniyetidir. Buraya kadar modern toplumun ne olduğu, hangi aşamalardan geçerek bildiğimiz halini aldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Şimdi de modern toplumun en önemli unsuru olan, oluşumuna reform hareketi ve zihniyetinin kaynak teşkil ettiğini düşündüğümüz, modern toplum incelenmeye çalışılacaktır.

Modern toplum, kapsamlı ve karmaşık bir tanımlamayı gerektirir. Modern toplumu reform hareketi ve zihniyeti bağlamında ele aldığımızda sekülerleşme, liberalizm, sanayileşme, modern devlet ve milliyetçilik gibi temel dinamikleri öne çıkar.

Çalışmamızın ilk iki bölümünde genel hatlarıyla modern toplumun oluşum süreci, reform hareketinin neden, nasıl ortaya çıktığı, başlangıcı ve gelişim süreci incelendi. Bu bölümde reform hareketinin, modern toplumun oluşumunda oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1. Reform Hareketi ve Sekülerleşme

Reform hareketi ile ruhban karşıtı bir hareket olarak merkezi ve evrensel Katolik Kilise protesto edilirken, hristiyanlığın ilk günlerine dönüş talep edilmiş ve aynı zamanda Kilise, devlet ilişkilerinde de yeniden hristiyanlığın ilk dönemine dönüş yapılarak, din ve devlet işleri ayrımı yürürlüğe konulmak istenmiştir.

Luther, ‘‘Doksan Beş Tez’’ adlı ilk manifestosuyla kutsal metnin tek dinsel otorite olduğunu söylerken, Kilise, papa ve ruhban sınıfın da meşruiyetlerini ve eylemlerinin sorgulanmasını başlatmış oldu. Ruhban sınıfı, Ne günahları affetme yetkisine, ne kutsal ayin törenleri düzenleme hakkına , ne de sorgulanamaz bir kutsallığa sahip olup, Hristiyan halktan üstündüler.

Luther böylece Kilise’nin halk üzerindeki otoritesini ortadan kaldırıyordu. Kilise’nin günah bağışlama yetkisinin olmadığı savı, o güne kadar Kilise’nin elde ettiği servetin haksız olduğu ve geri verilmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır ve Luther siyasi idarecileri bu konuda göreve çağırmıştır. Roma Katolik Kilisesi’nin küçük devletlerde mülk edinmelerinden, üretimden pay almalarından rahatsız olan prensler, bu toprakları geri alabilmek için bu dinsel gerekçeye dört elle sarılmışlardır..

Augsburg Din Barışı’nın, ‘‘Reservatum ecclesiasticum’’ adlı maddesiyle 1552’den önce el konulan Kilise’nin mal varlıklarının Protestanlarda kalmasına karar verilmiş, aynı madde Westfalya Barışı’nda da korunmuştur. ‘‘ ...’’sekülerleşme’’ teriminin Avrupa dillerindeki kullanımı, Westfalya Barışı maddelerinde ve daha önceden Kilise’nin kontrolünde olan arazilerin sekülerleştirilmesi, kilise dışından olan siyasal idarecilerin egemenliğine geçmesi anlamında kullanılmıştır.’’(Olgun,2005:138)

Latince ‘‘saeculum’’ kökünden türetilen seküler sözcüğü, ‘‘dünyevi yaşam’’ ve ‘‘ bu çağ ‘’ anlamında kullanılmıştır. Luther, dünya ile dini, iki farklı idare alanı olarak görür, ikisi de aynı derecede kutsaldır. Luther Kilise ile dünyanın otorite açısından ayrıştırılmasını, Kilise’nin din anlayışının bu dünyadan çıkarılmasını

savunmuştur. Keza öğretilerinde dinsel düşünce ve uygulamalar, soyut ve manevi alana itilmiştir yani sekülerleşme din ile dünyayı kendi alanlarına itmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak hristiyanlığın kabulüyle Kilise siyasallaşmış, üstelik toplumda egemen birinci güç olurken, devlet, siyasal idarecilerin yetkiyi Kilise 'den aldığı ikinci konumdaki bir güç olmuştur. Luther, Kilise'nin dünyevileşmesine, siyasallaşmasına karşı çıkmış, bu durumun kutsal metne uygun olmadığını söyleyerek yeni bir kilise ve devlet öğretisi geliştirmiştir. Luther, her iki kurumun hak, yetki ve görevlerini belirleyecek, "İki Krallık" doktrininin gereğine ulaşmaya çalışmıştır.

Luther, Kilise'nin görevinin Tanrı'nın Sözü'nün anlatılması olduğunu ve Kilise'nin hem hukuku hem İncil'i anlatmakla yükümlü olduğunu savunur. Devletin Tanrı tarafından tesis edildiğini, dünyevi idarelerin otorite ve hedefini Tanrı'dan aldığını çünkü bu idarenin ilahi bir amaç ve düzenlemeye hizmet ettiğini söyler. Manevi ve dünyevi otoritenin birbirine karıştırılmaması gerektiğine, kilisenin ve devletin işlevlerinin birbirinden bağımsız ancak birbiriyle etkileşimli olmasını savunur. Luther, devletin bir görevinin de kiliseyi korumak olduğunu, yaşam ve mülkiyetin tehlike altında olduğu durumlarda devletin kilise uygulamalarına müdahalesinin gerektiğini söyler. (Olgun,2005:136)

Modernlik koşullarında, iktidar, din ve bilimin ayrışarak, kendi alanlarına kapanmaları, kişi ile toplum arasındaki mesafeyi giderek açmıştır. Modernleşme ve onun beraberinde söz konusu olan sekülerleşme sonucunda dinin toplumsal kontrol aracı olma niteliği zayıflamış, gelişen tüketim toplumu anlayışı ve bunun bir sonucu olarak seri üretim mantığı, bireyselliği en önemli değer haline getirmiş ve din gibi olgular güç kaybetmiş, birçok kurumsal işlevinden soyutlanmış ve bir seçim unsuru haline getirilmiştir (Berger,1990 Aktaran. Özkan; Parladır,2014:172-202). "Dinin geçirdiği bu dönüşüm, modern toplumun farklı dinleri aynı toplumsal bağlamlarda bir araya getiren kozmopolit niteliğinden kaynaklanır. Bu kozmopolitliği mümkün kılan, dinin politik gücü ve dolayısıyla gündelik yaşamı belirleyen niteliklerini aşındıran sekülerleşmedir."(Özkan; Parladır,2014:172-202)

Fransız Devrimi'nde kiliseye ve dine yönelik düşünsel eleştirinin ötesinde, kilise mülklerinin kamulaştırılması, ruhban sınıfının devlet memurları olarak ilan edilip, yeni bir hiyerarşiye dahil edilmesi gibi uygulamalarla din, devletin kontrolüne geçti ve sivil yapılandırmaya tabi tutuldu. Erken modern Çağ'ın dinsel iç savaşlarında da yapılan buydu. Bunun sonucunda Katoliklik tekeli kırılmış oldu.19.yüzyıl kilise arazilerinin yoğun bir şekilde dünyevi otoriteye geçirildiği dönemdi. Sekülerleşmeden de çoğu kez bu anlaşıldı. Daha sonraları sekülerleşme dinsel etkinin azalması anlamında kullanıldı.

Hugh Mcleod altı sekülerleşme alanı sıralar :

“(1)Kişisel inan,(2) dini pratiklere katılma,(3) dinin kamusal kurumlardaki rolü, (4) dinin medya ve kamuoyu nezdindeki önemi, (5) bireysel ve kollektif kimlik oluşumuna katkısı ve son olarak (6) halk inancıyla ve kitle kültürüyle bağlantısı.”(Osterhammel,2022:1242)

Luther, dünyevileşmiş, Mesih'in ilk Kilisesi'nden uzaklaşmış Katolik Kilise'den, Hristiyan halkını kurtarmak istemiş ve Kilise'nin tüm kutsal unsurlarını elinden alıp, Hristiyanlara dünyevileşmelerini önererek onları özgürleştirirken, Kilise'nin de tahakkümünü yok etmeye çalışmış, modern toplumun en önemli yapı taşı düşünsel özgürleşmenin yolunu açmıştır.

3.2. Reform Hareketi ve Liberalleşme

Luther, Hristiyanların özgürleşmelerini sağlamak istemiş, dünyevi yaşamda daha az kutsal bir ortamı oluşturmaya çalışmıştır ve bu sebepten de halkın yaşamında sınırlayıcı otorite olan Kilise'ye karşı bir tutum sergilemiştir. Böylelikle din, sosyal davranışlar üzerindeki baskıcı etkisini kaybetmiş ve sosyal olmaktan çok, bireysel alana ait görülmüş, dinsel davranışlar seçim ve tercih konusu haline gelmiştir. Bunun sonucunda din sosyal alandan çıkıp, bireysel alana girmiştir. Berger'e göre Protestanlığın yaşamdaki kutsal alanı daralmış, ibadete ilişkin uygulamalar azalmış ve mucize algılamaları ortadan kalkmıştır. Bu da insanların deneysel gerçeklere, bilime

yönelmesine sebep olmuştur. (Özkan; Parladır, 2014:172-202)Kişilerin düşünsel alandaki özgürleşmeleri akılcılaşıma ve modern bilime kaynak teşkil ederken, özgür bireyin de doğmasını sağlamıştır.

3.2.1. Reform Hareketi ve Akılcılaşıma

Orta Çağ zihniyetine göre bilginin kaynağı ve temeli, Kutsal Kitapla sınırlandırılmış ve yine Tanrının ne istediği Kutsal Kitapta açıkça bildirilmişti. İnsan yaşamının anlamı yalnızca, Tanrının isteklerini yerine getirmek ve kurtuluş için itaatkâr davranmaktı. Kilise, kulun Tanrı tarafından kurtarılmasına aracılık ediyor, bu konumuyla Tanrıdan sonra kilise geldiğinden bütün siyasi otoritelerin ve özellikle de kralların üzerinde bir yerdeydi, kral da kiliseye itaat etmek zorundaydı. “Orta Çağ zihniyeti, şüpheyi ve merakı, daha çok şey öğrenme arzusunu ve öğrenilen her şeyin sorgulanmasını, üzerinde düşünülerek irdelenmesini tamamıyla günahkarlık olarak görmekteydi. Gerekli olandan fazla bilgiyi öğrenmek veya bildirilen bilgiyi sınamak ve sorgulamak, bu nedenle, itaatsizlikti, isyankarlıktı “. (Needham, 1975: 208 Aktaran:Akalın,2012:84). Bu sebepten Ortaçağ Avrupa’sında bilimsel etkinlikler de dinsel nitelikteydi ve bilim Kilise’nin kurumsallığında gerçekleştirilirdi, bilginin temelini deney olarak alınması, ölçme ve gözlem yoluyla bir sonuca varılması; günahkarlıktı. Reform zihniyetiyle gelen akılcılaşımayla, din ile bilimsel etkinlikler birbirlerinden ayrı şekilde icra edilebildiler, bilim kendi kurumsallığını elde edebildi.” Avrupa’da bilimsel yöneliş, zorunlu olarak, Kutsal Kitap’ın yenilmesi ve geçerliliğini kaybetmesi üzerine kurulmuştur. Lutherizmle papalık otoritesi yerini Kutsal Kitap’a bırakırken; düşünceyi vahyin sınırlarından çıkaran Kalvinizmle de Kutsal Kitap güç ve üstünlüğünü, bilime ve hür düşünceye terk etmiştir.” (Akalın,2012:89-92)

Reform hareketiyle, Luther’in Kilisenin otoritesini, Kutsal Kitap’a bırakmasını sağlaması ve sonra da Kalvinizmin öne çıkmasıyla din ile bilimin sahası birbirinden ayrılmıştır. Böylece hür düşünce karşısında ciddi bir tehdit oluşturan kutsal mahkemenin insafsız yargılama gücü sona ermiş, düşüncenin yargılanması ve cezalandırılması geleneğinden kurtulunulmasıyla bilimin yolu açılmıştır. “Kalvinist

ilahiyatında, doğaya ait olan bilgi ile doğa üstü bilginin birbirinden kesin olarak ayrı tutulmuş olması; doğa bilimlerinin, Kutsal Kitaba dayanan dinsel dogmaların tesirinden kurtularak bağımsız bir şekilde gelişmesine yol açmıştır.”(Akalın,2010:225)

Rönesansın doğa felsefesi, evrenin sınırsızlığına ve sonsuzluğuna dayanır. Calvinist düşünürler, Tanrının kendisini gerçekleştirdiği sonsuz bir yer olarak evrenin içinde aranması gerektiği görüşünden etkilenmişlerdir.” Evrenin özü, Tanrının yaratıcı kudretinden gelmekteyse; o halde, ay üstü ve ay altı kuramıyla benimsenen ayrılık inancı geçerliliğini kaybetmiş; evrenin sonsuzluğu düşüncesi evrenin birliği görüşünü beraberinde getirmiştir.”(Akalın,2010:220-21) Doğa, Tanrısal özün bir yansıması olduğundan, Tanrıyı doğanın dışında değil, doğadaki yaratıcı kudretinde aramalıdır. “...Tanrının yaratıcı kudretini insanlara sergileme emeliyle doğa ve insan sevgisi öne çıkmış, bilimsel araştırmanın deneye ve gözleme dayalı olarak gelişmesi mümkün olmuştur. “(Akalın,2010:221) “Reform, Tanrıya yönelişte bireyselleşmeyi ve özgürleşmeyi beraberinde getirdiği ölçüde; doğal fenomenlere yönelen bilimsel araştırmada kurumsallaşmaya o denli katkı sağlamıştır. Kurumsal ibadet yıkılmış, Tanrıya özgürce bireysel yönelme kök salmıştır.” (Akalın,2010:222) Calvin, doğal fenomenlerin ve özellikle de insan ile canlı bedenlerinin, bilim yoluyla incelenerek, Tanrının yaratıcı kudretinin keşfedilmesini ve Tanrı ihtişamının tüm insanlara sergilenmesinin olanaklı olabileceğini, doğanın sadece gözlenmemesini, araştırılmasını savunmuştur.

16.yy’ da doğanın doğrudan doğruya gözlemine yönelinmesiyle, bilimsel gelişmeler de başladı. Başta matematik olmak üzere aritmetik, cebir ve astronomide büyük ilerlemeler sağlandı. Özellikle astronomide Polonyalı Kopernik, Alman Kepler, İtalyan Galilei önemli keşiflerde bulundular. “Gözlem ve araştırmalardaki bu anlayış ve gelişmeler, doğal olarak Descartes’ in felsefesini doguracak, yani “akıl” bilgiye varmanın yolu olacaktır: Ona göre, ancak akıl gerçeğe varabilir.” (Tanilli,2018:89)

Batı bilimi XVIII.yy’ dan günümüze kadar üç genel açıklamaya sahip olmuştur; Aristoteles’in dünya açıklaması, Klasik bilimi kuran Descartes ve Newton’ ki ve çağdaş bilim dönemini başlatan Eistein’ki. Aristoteles sistemi M.Ö.IV.yy’dan

gelen bir mirastır. Avrupa'ya Toledo çevirileri ve İbnRüşd yorumu ile ulaşmıştır. Bununla tüm üniversitelerde programlar tamamen değiştirilmiştir. Aristoteles, bir dünya birliği olduğunu öne sürer ve Kozmozun varlığını ortaya koyar. Her cismin kendi dogal yerine sahip olduğu ve böylece sürekli bir ataletin içinde kalmak zorunda olduğu bir düzeni öngörür. Nitekim dünya da, evrenin ve onun birbirlerini izleyen kürelerinin merkezinde hareketsizdir. Bu dünya sistemi görüşü, Copernicus, Kepler ve Galileo tarafından hükümsüz kılınana kadar devam eder.(Braduel,1996:376).

Descartes, doğadaki hiçbirşeyin keyfi olmadığını ve doganın evrensel matematik kanunlarına bağl olduğunu savunur. Newton, genel çekim yasasını bulur. Doga ile ilgili bilimsel gelişmeler sonucunda, evrenin dog a yasaları sayesinde tam bir uyum ve düzen içinde olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Bu düşüncenin ekonomik yaşama uygulanması ile politik ekonomi bilimi gelişir.

1500 ile 1650 yılları arasında pek çok bilim adamı, kendilerine ün kazandıran buluşlarıyla ilgili Tanrı ihtişamını sergilemek gayesinde olduklarını ifade etmişlerdir. Buluşlarla insanlığa sağlanan fayda aynı zamanda insana hizmet anlayışının da bir ürünüydü. İnsana hizmet anlayışı ise inanan herkesin hakkıydı. Reformla, öğrenme görevi, inanan herkesi kapsamış, bilgi belirli bir zümreye özgü erdem olmaktan çıkmış, herkesin ilgi alanı haline gelmeye başlamıştır. Bilgi, gerçek yaşama yönelmişti. ‘‘Kuşlar ve çiçeklerden, coğrafya ve tarihe varana kadar her konu, inceleme altına alınmıştır. Seyahat notları, denizcilik anıları; kişilerin kendi bilgilerini geliştirmede ve zihinsel yeteneklerini arttırmada yararlı görünüyordu. ‘’(Akalin,2010:218-224)

‘‘ Aslında, bilimsel araştırmaları zorunlu kılan Tanrı ihtişamı saiki ile insanlara yararlı olma emeli; İsa tarafından açıklanan Tanrıyı ve komşularınızı seviniz buyruğuyla da çok yakından ilgiliydi.‘’(Akalin,2010:224)

‘‘Reformla birlikte, her insan, bu dünyada Tanrı tarafından verilmiş bir görevi olduğuna inanmış; mesleki faaliyet kapsamında süreklilik ve düzenlilik kazandırılan bu dünyevi işte çekilen çilelerin ve kanıtlanılan dürüstlük ve sevginin de, başarıyı garanti ettiği gibi, bunun Tanrı katındaki seçilmişliğinin bir kanıtı olduğu da, kabul edilmiştir’’ (Raitt, 1987: 239Aktaran:Akalin, 2012:). Bu anlayış ise mesleği bir nevi ibadet haline getirmiş ve insanların mutluluğu ve huzuru için çalışmak, mesleğini en

iyi şekilde yapmak insanın kurtuluşunun bir aracı haline gelmiştir. ‘‘Puritanlıkta, mesleki faaliyet ibadet, iş yeri de tapınak halini alınca; başarı ve kazanç, seçilmişliğin ve kurtarılmışlığın kanıtı olarak görülünce; bilimdeki her ilerleme, deneyciliğin olduğu kadar yararcılığın da normlarını topluma kolaylıkla hâkim kılmıştır.’’ (Akalin,2010:229)

‘‘ İngiltere’de reform ruhunun içeriği haline gelen gerçekçilik, ussallık ve yararcılık anlayışları; aynı zamanda da, deneye dayanan modern bilimin temellerini oluşturmuştur.’’(Akalin,2010:235)

Reformasyondan itibaren, insanın kendi yaşamını düzenleyebilmesinin dayanakları ortak akıl ile oluşturulmaya başlanırken, Tanrı ile kişi arasındaki tüm araçların kaldırılmasıyla, ‘‘din’’in toplumsal sahadan uzaklaştırılması süreci önemli ölçüde tamamlanmış olur. İnsanlar, faaliyette bulunacakları sahayı genişletebilmek için, öncelikle dini sınırlama ve yasaklamalardan kurtulmak zorunda olduklarını düşünme eğilimindedir. Modern bilim, doğal düzenin bilgisine erişmek maksadı ile yapılanmasını gerçekleştirmiş, insanın doğa üzerinde egemen ve belirleyici olmasını sağlamayı amaçlamıştır. Din ise, aşkın bir varlığın mutlak iradesine tabi olmayı ve insanın birincil amacının diğer kişiler ile uyumlu bir varoluş gerçekleştirerek aşkın olanın hükmüne razı gelmesini gerektirir. Böylece, akılcılaşmayla birlikte, bir arada ilerlemiş olan bilim ve din farklı amaçları gerçekleştirmeye odaklanmış olurlar, doğa ile doğaüstü arasında keskin bir ayrım yapmanın ötesinde aynı zamanda doğaüstü olanı, insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenme süreçlerinin dışına iter. Yaşamın rasyonel ilkeler çerçevesinde biçimlendirilmesi, modern dünya görüşünün başlıca niteliklerindendir, doğaüstünün insani yaşamı etkilemesine aracılık eden kutsal dini kurumlar ve krallar politikanın dışına itilirler, devlet ile dinin birbirinden ayrılması, doğa ile doğaüstünün birbirlerinden ayrılmasına tekabül eder.

Akılcılaşma, bilim ve dinsel inançları birbirlerinden ayırarak, aralarına sınır çekerek en önemli toplumsal dönüşümü gerçekleştirmiş ve bu sayede kendisine kadar gelmiş olan kozmolojik kavrayışı tamamen değiştirmiştir. Böylelikle toplumsal karar alma mekanizmalarında rasyonelleşme başlamıştır. (Özkan;Parladır,2014) Yüzyılın

ikinci yarısında modern bilim heryere egemen oldu bilimin yasaları dünyanın evrenin merkezi olduğunu öne süren geleneksel düşünceyi anlamsızlaştırmıştı.

19.yüzyılda Avrupa’da nüfus artışı, kıtalararası ticaret ve iş faaliyetlerinin artmasıyla dünyanın birçok bölgesinde orta sınıfların ağırlığı arttı. Almanya’da eğitilmiş sınıfların korunması politikası izlendi, kültür ve meslek devlet tarafından koruma altına alındı. Dinsel bağlamdan koparılmış zihinsel özgürlük ile ancak seküler bilgi saygı görebilmiştir.

Osterhammel, 19.yüzyılda bilgiden bekleneni şu şekilde aktarır: “ Bilginin amaçları gerçekleştirmesi bekleniyordu. Doğaya tahakkümü artırması, teknik uygulama yoluyla toplumların zenginliğini artırması, dünya görüşlerini “batıl inanç”tan kurtarması ve genel olarak olabildiğince çok açıdan “yararlı” olması gerekiyordu.”(Osterhammel,2022:1101-102)

Reform hareketi, modern bilimin şüpheciliği ile kişiye fail olarak kendi dünyasını ve özgünlüğünü inşa edebilmesinin olanaklarını sağlarken, ekonomik sahada bağımsızlaşan kişilerin yanında, düşünsel bağımsızlığını elde eden yeni tarz bir “birey” i de yaratır. Kişiler, kendi “öz-gelişim”lerini (self-development) sağlamak suretiyle, ortak kararlar alma ve toplumsal refahtan faydalanma süreçlerinde daha etkin hale gelmeye çalışır ki bu durum, modern bilimin özneliliği geliştirecek tarzda tasarlanıyor olmasının en önemli sebeplerinden biridir.

İnsan, kendi egemenlik sahasını genişletme eğilimindedir. Tüm gelenek, alışkanlık ve örf, tüm iktidar yapılarının zorlamalarına rağmen dönüşüme maruz kalır. (Özkan,2014:851) Nitekim reform da insanın aracı olmadan sadece imanla ve kutsal kitaba dayanarak kurtuluşunu insanlara haykırırken, onlara başta zihinleri olmak üzere her türlü kalıbı yıkma cesareti ve isteği vererek değişimin, dönüşümün fitilini alevledi. Dinsel inanca ya da vahiye dayalı bilgilere gereksinim duymadan, salt akla dayanarak , gerçeklere ya da en azından yaşamın tüm sorunlarında olumlu çözümlere ulaşmak temel hayat felsefesi oldu. (Ağaoğulları,Ergün,Zabcı,2009:241)

3.2.2. Reform Hareketi ve Bireycilik

Birey kavramı tarihsel süreç içerisinde büyük dönüşümler geçirmiştir. Rönesans, reform, aydınlanma, sanayi devrimi, halk egemenliği gibi Avrupa’da yaşanan sosyo-politik, kültürel değişimlerden etkilenmiş, otoriteye bağımlı, hiyerarşik özelliğinden, özgürlük, eşitlik ve özerklik unsurlarını içerir hale gelmiştir. Bu dönüşümde hiyerarşik ilişkilerin çözülmesi, dinin belirleyici rolünün azalması, iktidarın dünyevileşmesi ile modern siyaset düşüncesinin ortaya çıkışı etkili olmuştur.

Kilisenin, devletten, dinin, bilimden ayrılmasının toplumsal sonuçları olduğu gibi, kişilerin kendilerini, dünyayı ve toplumdaki işlevlerini algılama ve tanımlamaları üzerinde de etkisi oldu, modern toplumsal yaşam da dönüştü. Reform hareketi ile kişi ile Tanrı arasındaki aracı kurumlar kaldırılmış ve insanlar eylemlerinden sorumlu varlıklar haline gelerek, hukuka uygun davranmak ve toplumsal düzeni tehdit etmedikleri sürece kendi başına olmaya hak kazanmışlar, özgürleşmişlerdir.

Ortaçağ’da insan, kendiliğinden değerli olmayan, ancak Tanrıyla bir anlam ifade eden bir varlıkken, modern devletin ortaya çıkmasıyla siyasi meşruiyet insana dayandırılmış ve insanın kendisi değer kazanmıştır. Seküler siyasal iktidar düşüncesi insanı cemaate bağımlılıktan kurtarmış, bağımsız birey olarak tanımlamıştır. Geleneksel siyasal iktidarın dünyevileşmeye başlamasıyla, egemenlik kavrayışı halkın egemenliğine doğru evrilmiş, “birey”e giden süreç ortaya çıkmıştır. Aristotelesçi Kozmik yaklaşıma göre evren, Tanrı’nın belli bir amaca ve düzene göre yarattığı, değiştirilemez ve merkezinde dünyanın yer aldığı statik bir yapıdır, insan dahil, doğanın tüm unsurları kozmik bir hiyerarşi içindedir. Bireyleşme, niteliksel eşitliğin yer aldığı seküler modern devlet anlayışının güç kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ockhamlı William, akıl ve inancı birleştiren görüşüyle bireyi, Tanrı ile bütünleştirmekle beraber, bireyi topluluğun bir üyesi ve sosyal gövdenin bir bölümü olarak ayrıştırmaktadır. Böylece insanın modern anlamdaki bireye dönüşünü ifade eder. (Ağaoğulları,Köker,2008:90-97) Liberalizm, bireyin üstünlüğü düşüncesine dayanır ve bu sebepten insanın özgürlüğü önünde herhangi bir sınırlamanın varlığına kabul etmez. (Olgun,2005:200) Luther için en öncelikli konu, bireylerin dinsel

özgürlüğüdür. Bu bakımdan liberal düşüncenin gelişimi, dinsel kurum ve bağlardan özgürleşme anlamında reform hareketiyle ilişkilidir.

İngiltere’de ekonomik ve kültürel gelişmeler, insanların aileleri dışında bir yaşam kurma olanağı tanıyarak, bireyciliği ve buna bağlı olarak da özgeleşim idealini arttırmıştır. Bu noktada devlet, kapitalist gelişmelerle süreci desteklemeye çalışmıştır. Yerelliğinden bağımsızlaşan bireyin önünde, Katolik yaşam kalıpları sınırlayıcı nitelikleriyle bir engel olarak durduğundan ve İngiliz politik sisteminin de papalıktan bağımsızlaşma ihtiyacı, Protestanlığın devlet eliyle yaygınlaştırılmasını zorunlu hale getirmiştir. ”Kişi ile Tanrı arasındaki ‘aracı’ların kaldırılması için tüm güçleriyle çalışan yeni mezhepler, modern kültürün gelişimi için elzem olan bireyin ve bireyci dünya görüşlerinin gelişimini hızlandırdı.” (Özkan,...:876) Fransa’da Rene Descartes’ın, İngiltere’de John Locke ve David Hume’un öncülük ettiği ‘bireyin akla uygun bulguların ışığında kendisini görme arzusunun’ önemini vurgulayan felsefi gelenek yaratıldı, geleneğin, ruhbanlığın ve monarşinin otoritesini sekteye uğratma eğilimli bu hareket Tanrı’yı, doğa ve insan alemlerinin işleyişinden çok uzaklaştırdı.(Bayly,2021:376)

Luther’in hristiyanlığın özgürlüğüne ilişkin görüşlerinde bilinç, bütünüyle sekülerleştirilmiş olmak koşuluyla akıl ve iradesini dünyevi alanda işletecektir. Böylece din ve dinsel kurumların, dünyevi yaşam üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmakta bu da ekonomik düzenlemelerin akıl ve irade yoluyla belirlenmesine imkan tanıyarak, toplumun sanayi toplumuna dönüşmesine giden süreci başlatmaktadır.

3.3. Reform Hareketi ve Kapitalist- Sanayi Toplumu

15.yüzyıl sonunda ortaya çıkan büyük keşifler, yeni deniz yollarına kapı aralarken, eski dünyayla yeniden ticaretin başlamasına da imkan tanıdı ve Batı Avrupalılar dünyayla entegre oldular. Bunun sadece ekonomik değil, siyasal, toplumsal, bilimsel, kültürel etkileri oldu. Rönesans, reform, kapitalist düşünce,

teknoloji ve büyük ticari patlama bu gelişmenin sonucudur. Tarım devrimiyle, tarımsal üretimin kesintisiz devam etmesi ihtiyacı, soylu ve ruhban sınıfının kontrolü sayesinde tarımsal üretimin gerektirdiği devlet rolü ve toplumsal yapı oluşturulur, ticari devrimde de, toplumların geçimi, tarıma bağlı olmaktan kurtulmuş, yeni ekonomik faaliyetler yeni sınıflar, yeni ekonomik kurumlar doğmuştur. Eski güç odakları yerini, tüccar burjuvaziye bırakmış ve burjuvazi, siyasal ve sosyal iktidara ortak olmuş, devletle dayanışma içinde ortak ayrıcalıklar kazanmış, kendi hakim sınıfını ve kendine uygun yeni sosyal, ekonomik düzeni yaratmış ve kontrol etmiştir. Batı Avrupa’da tarımın gerilemesi, ticaretin yükselişle, toplumun sosyal yapısı, ekonomik ilişkileri ve kuralları değişmeye, geleneksel statüler güçlerini kaybetmeye, ekonomik tabana dayalı sınıflar güçlenmeye başladı. Feodalitenin çözülme sürecinde soylu-ruhban ittifakına dayalı, çoğunluğa hükmeden iktidar yapısı, yerini tüccarlarla ittifak içinde olan monarşik devletlere bıraktı.

Feodal prensliklerin, barutun bulunmasıyla merkezi krallıklara karşı korumasız hale gelerek yıkılmaları, monarşileri güçlendirmiş ve modern çağın ticari devrimi ile bu siyasi model desteklenerek, ticaretin dönüştürücü gücü sayesinde de modern çağ yeniden şekillenmiştir. Bu değişimde öncü sınıf, tüccar kapitalist sınıf olmuştur.

Orta Çağ’da ruhban sınıfının ve feodalizmin yükselmesi, merkezi Krallıklar kontrolündeki siyasetin gerilemesiyle ilgiliydi. Mevcut yapı, krallıkların, ellerindeki ekonomik ve askeri gücü, prensliklerle paylaşması üzerine kuruluydu, bu sebepten toplumun güçlü siyasi geleneği yerini, kilisenin dini geleneğine bırakmıştı. Ticaretin gelişmesiyle bu yapı, toplumdaki denge bozuldu. Büyüyen ticaret, Kilise ve feodal yapıyı değil, tüccar burjuvaziyi ve Monarşiyi beslediğinden dinin toplumsal etkisi, ruhban sınıfının ekonomik kontrolü ve feodalizm zayıfladı. Tüccar sınıfının ve merkezi monarşinin güçlenişi, onların iktisadi sorumluluk üstlenmesine ve oluşan iktisadi düşüncenin ortaçağ sınıfsal yapısının temelden sarsılmasına neden oldu. Gerek feodal mülkiyet gerekse statüsünü dinden alan kilise ve ruhban sınıfı ve onun dinsel mülkiyeti nüfuzlarını kaybettiler. Ticaretle gelişen özel mülkiyet ve servet birikiminin yarattığı yeni sınıflar, 16.yüzyılda güçlü bir tüccar ve ekonomik genişlemenin yaşanmasını sağlarken toplumun sosyal, politik ve kültürel birçok dönüşümünde de rol oynadı, büyüyen ticaretle mülkiyet el değiştirirken, geleneğin ve dinin koruması altındaki sınıfları da zayıflattı. (Günay,2020:827-840)

Reform hareketiyle hıristiyanlık, hem cemaat hem örgütsel olarak bölündü. Luther, Kilise'nin aracı konumunu reddederek, Tanrı'nın kilisenin törenlerinde, papazlarında, kurumlarında değil, insanın içinde aranması gerektiğini savunmuştu. Reform hareketi ile Kilise'nin politik gücü, toplum hayatındaki engelleyici ve baskıcı gücü azalırken, Kilise, topraklarının dağıtılmasıyla ekonomik gücünü ve toplumsal nüfuzunu da kaybetti. Böylelikle monarşiler güçlendiler, kiliseden bağımsızlaştılar.

Protestanlığın yayıldığı bölgelerde, mülkiyet ve gelirlerde büyük artışlar meydana geldi. Calvin, modern kapitalizmin sözcüsü oldu, ticaret, kar ve faiz konusunda Protestanlığı kapitalizme destek çıkan, bir moral değer olarak yükseltti. Calvin, geliştirdiği doktrinle tüccarların, özel mülkiyet konusundaki taleplerini karşılamıştır. Calvin, özel mülkiyeti, girişim özgürlüğünü savunmuş ve ticareti, günahkarların işi olmaktan çıkarmıştır. Monarşiler, özel mülkiyeti, girişim özgürlüğünü, rekabet ve fiyat kurumunu, tüccar dayanışmasını sağlamlaştıracak biçimde şekillendirdi. Reformistler, mülkiyetin toplum yararına kullanılmasını idealize etmişler ve onların bu talepleri, devletle dayanışma içinde olunması şartıyla topluma yararlı görülerek desteklenmiş, tüccarlara ticari imtiyazlar tanınmıştır. Calvin, ticari faaliyeti olumlu ve faydalı olarak karşılamıştır. Calvin'e göre mülkiyet Tanrı tarafından insana hibe edilmiştir ve insan çalışarak, tembelliğe ve israfa sapsmadan, bu mülkiyeti toplum yararına kullanmalıdır. Bu sebepten reform hareketinin, modern toplumun ekonomik kurumları olan mülkiyet statüsü, girişim özgürlüğü, rekabet ve fiyat kurumunun gelişiminde, kazanımlarında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Katolik inancın, ekonomik konulardaki görüşlerinin piyasada karşılığı yoktu.

Reform, sadece maddi güçlerin dağılımında değil, söylemde de bir devrim etkisi yarattı. İnsanların düşünsel bağlamda ufku değişti, insanı, kendilerinin toplumdaki konumunu ve kutsalla, Tanrı ile ilişkisini sorguladılar. Bayly, tüketim alışkanlığının değişiminde, motivasyonunda bireylerin hayata bakışındaki değişimin etkili olduğunu ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında, reformla, hayata ve dine bakışı değişmiş insanların yarattığı yeni bir toplum yaşayışı, taleplerdeki değişimle de toplumun ekonomik yöneliminde etkili olmuştur. Bu sosyal ve ekonomik değişimler, gruplar ve çeşitli toplumlar arasında farklılıklar yaratarak, çatışmalara, en nihayetinde yerleşik otiritenin sorgulanmasına neden oldu. (Bayly,2021:26)

Luther, faiz ve adil fiyat konularındaki düzenlemeleri, kiliseden ayırmış ve laik devletin düzenlemesine terk etmiştir.’ Uluslararası ticaretten yalnızca bir tarafın kazançlı çıkacağı felsefesi, müdahaleci devlet karakterine, sömürgeciliğe ve imtiyazlı tüccar sınıfına uygundu.’’(Günay,2020:827-840) Böylece ekonomik kurumlar, devletin ve ulusun çıkarları ile tüccarın beklentileri doğrultusunda şekillendi ve merkantalizm de dinen meşrulaştırılmış oldu.

Loncalar, tüccar birlikleri ve devlet, ulusun çıkarını korumak için, üreticilerin birbirleriyle rekabet ederek güç kaybetmelerini engellemek istemiş, iç piyasada rekabete izin vermemiş, özellikle stratejik mallar ve dış ticaret için avantaj taşıyan sektörlerde rekabeti yasaklamış, aksine imtiyaz tanımış, tekellere izin vermiş, dış rekabeti de kontrol etmiştir.

“ ...piyasanın ancak devlet desteğiyle gelişeceği inancı piyasayla devleti müttefik, tüccarlarla monarşiyi de ortak yapmıştır. Bu nedenlerle bu dönemin piyasasının devlet kontrolü piyasanın rızası hilafına değil aksine rızası hizasınadır.” (Günay,2020:827-840) Merkantalizmin zenginlik inancının bir sonucu olarak sömürgecilik meşrulaşmıştır.” Merkantilist doktrin zenginliği kıymetli madenle ölçen ve kıtlık sorununun çözümünü kıymetli maden artışına bağlayan, yalnızca kıymetli maden artışını sağlayacak politikaları benimseyen kısmi bir doktrindir.” (Günay,2020:827-840) Bu da beraberinde bir ulusun zenginleşmesi pahasına, başka bir ulusun fakirleşmesine sebep olmaktadır. Machiavelli’nin amaca ulaşmak için her yol mubahtır felsefesi, sömürgeciliği ahlaki bir sorun olmaktan çıkarmış ve merkantalizmi, kalkınma politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir.

19.yüzyılda özel bir üretim örgütlenmesi sağlanarak yeni tarzda bir ekonomik düzen, kapitalizm temellendirilmiştir. İşbölümü organizasyonu ile Pazar için üretim yapılmış, bu üretimden elde edilen kar, yine üretime kullanılmıştır. Emek dahil her üretim faktörünün alınıp, satılabilir hale gelmiştir. Özel mülkiyete devlet güvencesi sağlanarak, ulusal pazarların devlet tarafından bütünleşmesinin desteklenmesiyle kapitalizmin gelişimi gerçekleştirilmiştir. Nitekim sanayileşme sürecinde üretici sermaye, gemilere, maden ocaklarına, fabrikalara, demiryolu ağlarına, altyapıya yatırılarak fiziksel çevre dönüştürüldü. Sermayenin hareketliliği ve iyi entegre edilmiş, para ve finans piyasaları birbirini tamamladı.(Osterhammel,2022:941-954)

Katolik Kilisesi'nin günah çıkarma, kefarete, engizisyon ve aforoz gibi uygulamalarla düzenlemeye çalıştığı halkın ruhsal yapısı, Protestanlıkta bu yaptırımları kullanmanın gerekmediği, Tanrı'nın insanların kalbine doğuştan koyduğu iman duygusuyla insanların bunlara ihtiyacı olmadığı teziyle rahatlatılır. Protestanlığın kapitalizmi doğurup, doğurmadığı tartışılan bir konudur. Bir kısım araştırmacı Protestanlığın kendisini mevcut kapitalizme uyguladığını savunurken başta Max Weber olmak üzere bir kısım sosyolog da Protestanlığın kapitalizmi doğurduğu görüşündedir. Reform hareketlerinden önce de kapitalist metotlar kullanılıyor, kapitalist merkezler (Antwerp, Lizbon, Lucca, Milan gibi) ticareti düzenliyordu. Ancak Ortaçağ'daki tüccarların sermaye biriktirmenin dinsel kurtuluşlarının önündeki engel düşüncesi reformasyon hareketiyle ortadan kalkmıştır. Çünkü reform hareketi ile din ve dinsel kurumların, dünyevi yaşam üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmak suretiyle, ekonomik düzenlemelerin akıl ve irade yoluyla belirlenmesine imkan tanınmıştır.

Weber Protestanlığın yükselen orta sınıf tarafından kabul edildiğini ancak bu sınıfın aç gözlü bir para kazanma düşkünlüğüne değil yeni bir ruha sahip olduğunu söyler. Reform hareketleriyle ortaya çıkan kapitalizmin bu yeni ruhu güçlü bir ahlaki temele dayanır; çalışma ve mesleki etik anlayışı öne çıkar.(Olgun,2005:224)

Weber, kapitalizmin kökenlerini, Protestanlıkta Hristiyan çilecilikinin sermaye birikimine dönüştürülmesinde ve meslek kavramı üzerine kurulu rasyonel yaşam biçiminde bulur.(Kollektif,2011:52-54) Weber kapitalizmin ana dinamigi olarak dini, Protestanlığı görür, " Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde bunu şöyle açıklar:

'... , mülk sahibi olmanın verdiği dogal zevke var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi özellikle lüks tüketimi sınırlamıştır. Buna karşılık mal kazancını, psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşısının zincirlerini koparıp bunu yalnız yasal hale getirmekle kalmamış ayrıca doğrudan doğruya tanrının istegi olarak görmüştür. (Weber,1999:147)" Weber, kapitalizmin Batıya özgü olduğunu savunur ve bunu kar anlayışı ile akılcı çalışma disiplini birleştiren Hristiyanlık dini ile açıklar. Weber'e göre, "Allah için üretmek ama israf etmemek" olarak tanımlanabilecek püriten etik (tutum ahlakı) ile sermaye birikmiş, bunun akılcı kullanımı, ziyan edilmemesi ile de zenginlik ortaya çıkmış, zenginlik dünya sevgisini

arttırarak bir yandan dünyevi yararcılığı arttırırken bir yandan da dini köklerin, ruhun kaybolmasına, akılcılaştırmanın önem kazanmasına sebep olmuştur. Akılcılaştırma, bilimde, sanayide ve bürokraside egemen olmaya başlamıştır. (Kollektif,2011:53-54)

Luther, bir taraftan ticaret işlerini dinsel alandan çıkararak tamamen dünyevi kural ve idarelere bağlamış, bir yandan da kutsal ‘meslek’ yorumuyla çalışmayı ibadet haline getirmiştir. Luther’in ‘meslek’ doktrini, Ortaçağ’ın iki tabakalı toplumsal yapısını kırmış, yerine ‘bütün insanların din adamlığı’ öğretisi ile her hristiyan eşit seviyede görülüp, komşusuna hizmete çağrılmaktadır. Böylece mesleğin yanı sıra statü anlamında da ayırım ortadan kalkmış oldu, her iş, meslek, kutsaldır anlayışı hakim oldu. Nitekim, reformla birlikte, her insan, bu dünyada Tanrı tarafından verilmiş bir görevi olduğuna inanmış; mesleki faaliyetin Tanrı katındaki seçilmişliğinin bir kanıtı olduğu anlayışı ise mesleği bir nevi ibadet haline getirmiş ve insanların mutluluğu ve huzuru için çalışmak, mesleğini en iyi şekilde yapmak insanın kurtuluşunun bir aracı haline gelmiştir. Özellikle puritanlıkta, mesleki faaliyet ibadet, iş yeri de tapınak halini almıştır. Protestanlığın başarılı olduğu bölgelerde tüccar sınıfı zenginleşmiştir.

Reform hareketine kral ve prens ve idareci sınıflarca dört elle sarılınmasının nedenlerinden biri de Kilise’nin servetini kıskanan ve üzerlerindeki egemenliğinden rahatsız olan bu grubun, kilisenin soyguncu olarak tanımlanması suretiyle dinsel hiyerarşiyi yıkmasıydı. Bu siyasi grup, reform hareketiyle, para hırsıyla işe koyuldular ve kilise mallarına el koyarak zenginleştirdiler ve bundan sonraki motivasyonları da zenginliklerini arttırmak oldu.

Sanayi ve kapitalizmle birlikte kent nüfusu arttı. Sanayileşme, yeni güçler, yeni bağımlılıklar ve yeni yaşam tarzları yaratırken, toplumsal ve kültürel yaşamın tüm yönlerine yayıldı. Kentleşme sadece nüfus artışını değil, kent değerlerinin kırsaldakiler üzerindeki etkisini de içeren bir kültürel değişim sürecidir. Kentlerin büyümesiyle yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıktı.

Böylece sosyolojik manada kentsel ‘toplum’ oluştu. ‘Yani kendi aralarında ortak yaşama iradesi olan, işbölümü ve örgütlenme olan, kendi oluşturdukları bir yönetim mekanizması ile kendi kendilerini yöneten ve kendi geleceklerine kendi iradesi ile karar veren bir topluluk.’(Tuna,Şen,Durdu,2019:26) Modern toplum,

kentlerde yaşayan insanların sendikalar, siyasi partiler ve diğer sivil toplum örgütleri aracılığıyla siyasal yaşama katıldıkları bir toplumdur.

16.yüzyılda rönesansla beraber cereyan eden düşünsel hareketlilik ve toplumsal, siyasal ve dinsel yapıdaki çatışmalar ve sosyo-kültürel gelişmeler sonucunda gerçekleşen reform hareketi ve Rönesans, sanayi toplumunun oluşumunda rol oynarken, modern toplumsal ve siyasal oluşumların da temellerini oluşturmuştur. (Ağaoğulları,Köker,2008:90-97) ‘‘Emperyal gelişme, devlet liderlerini, somutlaştırdıklarını iddia ettikleri milliyetin özünü göz önünde bulundurmaya zorladı. Aynı şekilde, emperyal genişleme deneyimi, hem fethedenler hem de fethedilenler arasındaki vatansever kimlikleri sivriltilti.’’ (Bayly,2021:297)

Şimdi reform hareketi ve zihniyetinin, modern toplumun talebi olan modern devletin oluşturuluşundaki rolü incelenmeye çalışılacaktır.

3.4 Reform Hareketi ve ve Modern Devlet ve Milliyetçilik

Modern devlet, feodalitenin çözülmesi ve Kilisenin etkisinin kırılması sonucu ortaya çıkan bir siyasal iktidar yapısıdır. Ortaçağ’ın geleneksel devlet anlayışına göre, devlet iktidarı tanrı kaynaklıydı ve bütün iktidarlar devletten geliyordu. XV. ve XVI. Yüzyıldan itibaren devlet anlayışı değişti, iktidarın toplum kaynaklı olduğu ve toplumda aranması gerektiği fikri kabul gördü ve devletin kaynağı dünyevileşerek, meşrutiyeti rasyonel esaslar üzerine oturtuldu. Çalışmamızda reform hareketinin ve zihniyetinin geleneksel devlet anlayışından, modern devlet anlayışına geçişte, Avrupa’nın yaşadığı düşünsel değişimi nasıl etkilediği iki döneme ayrılarak incelenecektir. Birinci dönem Avrupa’da mutlak monarşilerin hakim olduğu dönemdir, ikinci dönem 1789 Fransız Devrimi’nden günümüze kadar gelen süreci içeren ulus-devlet sürecidir.

Geleneksel devlet anlayışından, modern devlet anlayışına geçiş, reform hareketi ve zihniyetinin yarattığı ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin neden olduğu yeni ilişki ve gelişmelere uygun bir siyasal örgütlenme yaratma düşüncesinin sonucudur.

3.4.1. Mutlak Monarşiler Dönemi ve Düşünürleri*

Luther, ‘‘dünyevi otorite’’ yaklaşımında zorbalığın kaynağı olarak devleti değil, Katolik kilise’yi görür ve eleştirilerini ona yapar. Hristiyanları, Tanrı’nın dünyada huzuru sağlamakla görevlendirdiği siyasi idarecilerin otoritesine itaat etmeye çağırır. Devleti otoritenin kaynağı ve koruyucusu olarak görür, ruhban sınıfının egemenliğinden dünyevi otoritenin kurtulmasını amaçlar. Luther’in devlet karşısında dinsel özgürlük anlayışının sonuçları devlete bağlı Kilise, Katolik Kilisesi ile manastırların dağıtılması ve kilise hukukunun lağvedilmesiyle seküler devletin ve siyasal idarecilerin güçlenmesi olmuştur.

Luther’in sadece dinsel alanda bireysel özgürlüğü savunması, devlete dünyevi düzenin korunmasını sağlamak için tanrısal yetkiler vermesi demokratik açıdan idarenin temsilcisini toplum değil, siyasiler yapmıştır. Luther’in devlete itaat öğretisi, güçlü bir merkezi idareye dayalı mutlakiyetçi devletin yükselişini sağlamıştır.(Olgun,2005:160-175)

17.yy’da Fransa’da mutlak monarşi doruğuna ulaştı. IV.Henry (Navarra) uzun bir mücadeleden sonra iktidara geldi. Zayıf olduğunu bildiğinden onu bekleyen iki ana sorun; barışın sağlamlaştırılması ve ülkenin ekonomisinin düzeltilmesiydi. İktidarı süresince karşıt taraflar arasında uzlaşmayı sağlamaya çalıştı. Soylular, köylülerin ayaklanmasından çekindiklerinden, burjuvazi de hala krallık iktidarının güçlü olmasında fayda görüyorlardı bu koşullar da doğrudan doğruya krala ve bakanlarına bağlı bir bürokrasinin kurulmasını mümkün kıldı. (Tanilli, 1994:242) İspanya, İngiltere ve Fransa monarşilerinde politik değişimler başlamış, krallar, büyük derebeylerini, yüksek rütbeli ruhanileri ve şehir kurullarını kaldırmamış ancak onların şahsi iradesini kabul ettirecek şekilde kuvvetlenmişti. Krallar yetkilerini gözdelelerine devrederek otorite anlayışında değişikliğe gitmişlerdi, otorite artık bir devlet reisinin görevinin yetkisi haline gelmişti ve kralın şahsından ayrılabilir ve onun dilediği gibi seçeceği birine bahşedilebilirdi. 17.yy boyunca otoritenin değişmesi işi sona erdi ve

* Düzeltme

artık otorite hükümdarın şahsına bağlı olmaktan çıktı, hükümdarın yerine onun bir vekili tarafından icra edilebilinmeye başladı, özellikle Fransa ve İngiltere’de kral artık resmi meclisleri kullanmıyor, işleri kabine denilen çalışma odasında değişik ünvanlara sahip görevlilere danışarak yürütüyordu.

*Reform hareketi ile Kilise ve feodal yapının tasfiye edilmesiyle krallar, tek, mutlak ve bölünmez iktidar sahibi oldular. XVI.yüzyılda krallar, kendilerini frenleyen mekanizmaların gücünü kırarak, sınırsızca hükmeden monarklara dönüşmeye başladılar. Krallar, kendilerine siyasal ve toplumsal düzeyde alan açmak ya da mevcut alanlarını genişletmek isteyen genç burjuvazinin de desteğiyle bunu başardılar. Ancak buna karşı çıkışlar ve tepkiler başladı. Bu tepkileri gruplarsak :

-Ütopyacı tepki; başlangıçta mutlak monarşiye karşı görünüyormuş gibi olsa da siyasal olanın, topluluğun yeniden inşasına dönük düşünsel arayıştır.

-Siyasal çözümlemenin merkezini devlet olmaktan çıkararak, dikkati yönetenlerden ya da krallardan çok, yönetilenlere çevirir.

-Mutlak monarşinin, geleneksel sınırlarına çekilmesini isteyen Monarkomak düşünürler

XVI. ve XVII. Yüzyılda Avrupa’daki din savaşları ve çatışmaların olduğu dönemde ütopyalar kaleme alınmıştır. Thomas Moore, Bacon ve Campanella’nın ütopyalarında ortak olan özellik üçünde de akıl ve felsefe, doğru dine ulaşmayı sağlayan en önemli araçlardır. Özellikle More’da din, özel alana hapsedilerek, siyaset ve din tamamen birbirinden ayrılmıştır. Manastırlar, ütopyalar için küçük cemaatçi anlayışa dayalı eşitlik anlayışlarından dolayı cezbedici olmuştur. Ağaoğulları, ütopyaların, dine yaklaşımını şu şekilde aktarır:

“ Ütopyalar için, bir diğer belirleyici etken Reform hareketidir. Orta Çağ’daki egemen dinsel dünya görüşünün insan zihnini tekeline almasının sona ermeye başlamasıyla ortaya çıkan ütopyalar, öncelikle, doğal insani erdeme, akla ve iradeye kötü gözle bakan ilk günah kavrayışına tam cepheden bir karşı duruş gösterirler.

* Düzeltme

Reform'la birlikte, dinsel metinleri anadillerinden okuyan ve yorumlayan laik (kilise dışı) kesimlerin, doğru dine (bu doğru din, eşitlikçi ve ortaklaşmacı bir yaşamın hüküm sürdüğü iddia edilen, bireyin içsel ve doğrudan -ruhban kesimin aracılığı olmadan-Tann ile iletişime geçtiği ilkel Hıristiyanlıktı) dönme talepleri de yaygınlaşıp gelişmeye başlamıştı”(Ağaoğulları vd.,2015: 366)

*Ütopyalarda dini kurumlar toplumdan neredeyse koparılmıştır. Yeni Dünya'nın keşfedilmesi de ütopycıları etkilemiş, buranın yaşayış tarzları ütopyalarda kullanılmıştır. Özellikle herşeyin ortak ve herkesin kendisinin efendisi olmasından, verilmiş olan doğa ile yetinip ona uygun yaşam sürmek gibi Amerikan yerlilerine özgü nitelikler ütopyalarda kullanılmıştır. “ Ütopya özünde toplumsal düşünce biçimidir ve iyi insan ancak iyi bir toplumsal düzenleme ile mümkündür. Sorun, mevcut sistemdedir, çare de yine sistemde ama alternatif bir sistemde olmalıdır.”(Ağaoğulları vd.,2015: 376) Ütopycılar, insanların mutluluğunu gözetmişler, özel mülkşyetin olmadığı bir toplumu kurmak istemişlerdir.

Monomarklar , mutlak monarşinin devletin gasp edilmesi olduğunu, yönetime dair her türlü evrensel ilkelerden yoksun ve bunlara ters düştüğünü ve dinen, sapkın bir liderin halka zulmüne son vermenin bir ödev olduğu tezlerini öne sürüyorlardı. Ancak Monomarklar, feodal değerleri ve kurumları geri getirmek, soyluyu diriltmek istiyorlardı, karşılarında mutlak monarşinin yanında yer alan güçlenen bir burjuvazi sınıfı vardı.

Monomarklar, kendi gücü ve iradesiyle var olan kralın yerine eski, meşruluğunu Tanrı'dan alan, hem Tanrı hem halkla yaptığı sözleşmelerle, evrensel yasalarla bağlı olan kralı geri getirmek istiyorlardı. Monomarklar, Katolik kralları tiran ilan ederek, öldürölmelerine zemin hazırlamış ve din savaşlarını köröklemişlerdir. Monomarklar, doğru dine mensup olmayan ve zulmeden krala ne yapılacağına cevap vermişlerdir. “... : Artık iktidara edilgen itaat terk edilmeli, mutlak monarşiyeye karşı çıkılmalı ve hatta doğru dine mensup olmadığı ölçüde tiran kabul edilen Katolik krallar

* Düzeltme

tahttan indirilmeli ve öldürülmelidir (tyrannicide).’’ (Ağaoğulları;Köker,1991:393)
Bu görüş, İngiltere ve İskoçya’da da kabul gördü.

*Reform hareketi ile dinsel otoritelerin, dünyevi iktidar üzerindeki sahiplik iddiası son bulmuş bu da beraberinde modern devlet anlayışını doğurmuştur. XV. ve XVI. Yüzyıllarda modern devlet kuramları ortaya çıktı. Niccola Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes, bu dönemde siyasal iktidara/devlete laik bir temel oluşturmaya çalışmış ve mutlak monarşiye dayanan modern devlet temellerini geliştirmişlerdir. Her üç düşünür, teorileriyle devletin meşrutiyetini topluma dayandırmışlardır.

Reformistler, kilise otoritesini, dünyevi iktidardan uzaklaştırma girişimleri ile bireyciliğin gelişmesi ve iktidarın dünyevileşmesi açısından önemli bir temel oluşturmuşlardır. Ortaçağ düşünce yapısında insan, tanrısal bir planın edilgen bir figürüdür. Sosyal ve siyasal ilişkilerin, insani ve yapay oluşumlar olarak değerlendirilmesi, Tanrı’nın dünyevi hayattan dışlanmasıyla mümkün olmuş ve neticesinde Rönesansın, tarihi özgürce inşa ettiği düşünülen ‘’yeni insan’’ anlayışı ortaya çıkmıştır. Machiavelli, Tanrı merkezli toplum kavramının parçalanmasına katkıda bulunmuştur.’’ Yeni sosyal yapıyı dünyevi güç ilişkileri bağlamında iktidar kavramını devreye sokarak ele alan Machiavelli, tarihsiz bir kutsal kitapla temellenen Tanrı-kul ilişkisinin yerine, dünyevi yeni bir yapıda hükümdar-yönetilen ilişkisini geçirmiştir.’’(Tüzün) Machiavelli ,yeni sosyal düzen düşüncesinde, feodal güçler ve Kilise’ye karşı siyasal birliği sağlamayı hedeflemiştir. Machiavelli’den sonra Bodin de iktidarı dünyevileştirmek, Tanrı’yı iktidardan uzaklaştırmak istemiştir. Machiavelli, İtalya ulusal birliğinin kurulmasını hedeflerken, Bodin, kurulmuş bir devlet olan Fransa’nın sorunlarına eğilerek, devlete saygı gösterilecek bir statü, bir erk görünümü kazandırılmasını amaçlamıştır. Hobbes ise Tanrı’nın yerine devleti ikame etmiş, ruhani-dünyevi iktidar ayırımını ortadan kaldırarak, siyasal düzlemde tek otorite olarak devleti tanımıştır.

Machiavelli, devlet ve egemenlik kavramlarını olgusal düzeyde ilk kez kullanan düşünürdür. Machiavelli’nin amacı, İtalya’nın siyasal birliğinin

* Düzeltme

sağlanmasıdır. Bu sebepten, siyasal iktidarı, dünyevi iktidar süreci olarak düşünmüş ve bunun önünde engel olarak gördüğü Kilise'yi, dünyevi alandan dışlayarak, siyasal iktidarı laik temeller üzerine oturtmuştur. Machiavelli, siyasal görüşlerini 'prens' ve 'Söylevler' adlı iki eserle aktarmıştır. Machiavelli, bir tarihçi olarak, siyasal iktidarın laik, kuramsal temellerini atmış ancak bir teorisyen olmadığı için devleti mutlak, sınırsız, bir ve bütün olarak niteleyip, onun meşruiyetini ve sürekliliğini irdelememiştir. (Arslanel,Eryılmaz,2011:2-5) Jean Bodin bu eksikliği gidermiştir.

*Bodin, ''Devletin Altı Kitabı'' adlı eseriyle Fransa'nın içinde bulunduğu siyasi kargaşadan kurtulması için gerekli temel siyasi ilkeleri geliştirmeye çalışmıştır. Bodin, siyasal-ulusal birliği, dinsel birlik üzerinde temellendirse de, farklı dinden olanlara hoşgörölü davranılmasını savunur.

Bodin feodaliteyi, hukuk öncesi ve devlet öncesi bir yapılanma olarak görür ve siyasal otoriteyi dağıtan ve gelenek ile görenekleri ön plana koyan feodal sistemi reddederek, kralın tüm siyasal toplumun mutlak başkanı ve tek egemeni olması gerektiğini savunur. Nitekim Fransa'nın, egemenliğini kimseyle paylaşmadığından, uyrukları üzerinde mutlak bir hakimiyete sahip olduğundan ötürü devlet olduğunu söyler.

Bodin de devletin meşruluğuna cevap bulmaya çalışmış, devleti, tanrı'dan arındırarak, hukuki temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bodin, egemenlik kavramını tanımlamış ve sistemleştirmiştir. Devletin egemenliğini, mutlak, sürekli ve bölünemez, devredilemez olarak nitelemiştir. Bodin egemenlik olgusunu geliştirmiştir. '' Egemen ölümlü iken; egemenlik ölümsüzdür. Bu modern devletin kurumsallaşması, meşruiyet araması ve sürdürülebilir bir toplumsal rızaya dayandırılması bağlamında önemli bir aşamadır (Çetin, 2002a:3 Aktaran: Arslanel, Eryücel, 2011:7)

Hobbes, modern siyasal egemenliğin tanımlayıcı özelliklerinin neler olduğunu Leviathen adlı eserinde göstermeye çalışır. Hobbes, devletin insanların kendi çıkarları gereği yaratılan bir yapı olduğunu ancak devlet ve halk ya da egemen temsilci ile

* Düzeltme

temsil edilenler arasında özdeşlik olduğunu, bütün olduğunu, temsil edilenlerin, egemeni, kendileri hakkında karar alma konusunda yetkilendirdiklerini söyler. Dolayısıyla halk ile egemenin iradesi bir ve aynı şeydir ve halk, temsilcilerinin yaptığı bütün eylemlerin ve işlerin sorumluluğunu taşır. Hobbes, egemenin görevleri olarak şunları sıralar: can ve mal güvenliğini sağlamak, adaleti eşit bir biçimde uygulamak, kamu esenliğini sağlamak, halkın eğitimini sağlamak. ‘‘ *Hobbes’a göre; kılıcın (devletin) zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanlara güvenlik sağlamaz. Onun için, tarafların sözleşmeye riayet etmelerini sağlayacak bir egemen kuvvete (üstün otoriteye) ihtiyaç vardır. Bu egemen kuvvetin adı devlettir.’’ (Güriz,1955:306 Aktaran: Arslanel,Eryılmaz,2011:9)

Hobbes, İngiltere İç Savaşı’nda çeşitli kiliselerin ve mezheplerin kralın kararlarına karşı kendi kararlarının öncelikle taleplerinin de etken olduğunu düşünüyordu. Bu sebepten dinsel bilgiyi, diğer bilgiler düzeyine indirdi ve onu yorumlama yetkisini devlete tanıdı. Hobbes, tüm egemenliğin dünyevi otoritede toplandığını, iki ayrı meşru egemenlikten söz edilemeyeceğini söyleyerek nihai otoriteyi reddediyordu.

3.4.2. Modern Ulus Devlet Dönemi

Mutlak monarşilerle, XV. ve XVI. Yüzyıllarda feodal düzenin siyasal birimleri ortadan kalktı, oluşan koşullarda siyasi yapının, temel hak ve özgürlükleri, serbest piyasa ekonomisini karşılaması gerekiyordu. 15.yüzyıldan, Fransız Devrimine kadar olan üçyüz yıllık süreçte ulus devletler oluşmuştur. Seçkinler düzeyinde ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan bütünleşme, kitlelerin askerlik, okul gibi kurumlar vasıtasıyla artan oranda sisteme dahil olması ve bu sayede oluşan yeni kimliğin Kiliseler, mezhepler ve yerel egemenler ve bunların statüye dayalı hiyerarşisi ve eski kimlikle çatışması, toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebaa anlayışından aktif yurttaş kavramına geçmesi şeklinde bu süreç özetlenebilir.Bu sürecin ürünü,

* Düzeltme

devletin idari aygıtlarının genişlemesiyle, devletin nüfusunun artmasıdır. ‘...sırasıyla merkezileşme, standartlaşma, katılım ve yeniden paylaşım süreçleri olarak özetleyebiliriz.’ (Aydın,2018:247-48)

*Westphalia Antlaşması’ndan sonra imparatorlukların, şehir devletlerinin yerini, merkezileşmiş, sınırlı, belli ve halkları üzerinde denetim kabiliyetleri gelişmiş devletler almışlardır. Fransa ve İngiltere’de dil, din ve semboller birliği çerçevesinde yaratılan kimliklerle, var olan kimlik bir üst kimliğe taşınmış ve devlet öncülüğünde ulus devlet kurulmuştur. (Tilly,2000,76-78 Aktaran: Aydın,2018:249)

Reform hareketinin sonucu olan sekülerleşme ile gelenekselden ve yerel bağlardan kopularak seküler egemenlik anlayışı ve milliyetçilik çerçevesinde yeni gelenek ve yapılarla ulus devlet kurulmuştur. Reform hareketleri, alfabenin çeşitlenmesi ve matbaanın yaygınlaşması, Avrupa savaşları, vatandaşın inşası ulus devletin oluşum süreçlerinde öne çıkan etmenlerdir.

Bireysel sadakatin birinci referans noktası ve dayanışma oluşumunun belirleyici çerçevesi-bölge ya da uluslarüstü bir din topluluğu değil, ulustur. Bu yüzden bir ulusun büyük kolektife aidiyetin net kıstaslarını formüle etmesi ve azınlıkları da azınlık olarak kategorize etmesi gerekir.Bu da olası ama zorunlu olmayan ayrımcılığın bir ön aşamasıdır. Bir ulus, tanımlanmış bir toprak üzerinde sayısal özerkliğe ulaşmaya çalışır. Böyle bir özerkliği garantilemek için kendine ait bir devlete gerek duyar.

Hagen Schuhe, ulus-devletlerin şekillenişini sırasıyla, ‘‘modern devlet’’, ‘‘devlet-uluslar’’,’’halk uluslar’’ şeklinde olduğunu, Fransız Devrimi’nden sonra ise ‘‘kitle milliyetçiliği’’nin ortaya çıktığını ve devletin kalıbına büründüğünü savunur. (Osterhammel ,2022:559)

Modern devletin inşası sürecini Aydınlanma çağı ve Modern devlet anlayışı ile Fransız Devrimi ve Egemenlik anlayışı başlıkları altında iki bölümde inceleyeceğiz.

* Düzeltme

3.4.2.1. Aydınlanma Çağı ve Modern Devlet Anlayışı

Aydınlanma çağı, Avrupa’da 1688 İngiliz Devrimi’nden, 1789 Fransız Devrimi’ne kadar uzanan ve burjuvazinin kendini öne çıkarma mücadelesi verdiği çağdır. Aydınlanma düşüncesi, insan ile toplumun da tıpkı doğa gibi bilimsel olarak kavranıp, yeniden kurulacağına dayanır ve kökeni Rönesans ile reformla başlayan sürece dayanır.

Aydınlanma felsefesinin ilkeleri; hürriyet, ilerleme, insan değeri, bütün insanlığı hedef tutar, bütün insanların mutlulugunu amaçlar, bu sebepten akla, dogaya, insanın mutluluguna aykırı tüm peşin yargı ve boş inançlara savaş açar. (Tanilli,2018:101-105)

Fransa’ da Aydınlık Çağı diye anılan dönem, XVIII.yy’ daki çürümüş rejimin toplumu getirdiği noktaya düşünürlerin çare arayışlarının egemen olduğu bir dönemdir ve düşünsel alanda büyük bir uyanış yaşanır. Yeniçag Avrupasında döneme damgasını vuran burjuvazi, ekonomik yapıdan sonra, siyasal yapıda da etkinliğini arttırma mücadelesine girdi. Aydınlanma düşünürleri bu istegi kuramsal anlamda dile getirenlerdir.

Luther’in kutsanmış devlet ve bu devlete itaat öğretisi, bireysel inanmaya yaptığı vurgu ve ruhban hiyerarşisine karşı verdiği mücadele ile modern devletin öncüsü olarak kabul edilirken, bir kısım düşünürlerce de Luther’in devlet anlayışının sadece Ortaçağ’ın Kilise-Devlet işbirliğini yıktığı ve modern devletin insani akıl temeline dayalı Aydınlanma felsefesinin ürünü olduğu savunulur, ancak modern devletin oluşumunda kilisenin, devlet üzerindeki otoritesinin yok edilmesi, dünyevi hayatın ana düzenleyicisi ve koruyucusu olarak devletin iktidara geçmesinin hayati değere sahip olduğu unutulmamalıdır. Devletin dine ilişkin politik sınırlarını çizer ki bu haliyle modern dinsel özgürlüğün öncülüğünü yapar. Aydınlanma fikri de yaşamın alanlarının dini de kapsamasına rağmen, hiçbir kurumun kutsal ve eleştiri dışı olmadığına dayanır.

Aydınlanmacılar, mutsuzluğun sebebi olarak, geleneksel değerler ile kurumların beslediği yanlışları, yanılgıları görürler. Aydınlanmacılar toplumdaki insanın özgürlüğü sorunuyla ilgilenirler, özgürlük bir haktır ve mülkiyet ve düşünce ve ifade özgürlüğünü savunurlar, çünkü doğru bir toplumun ve insan mutluluğunun olmazsa olmaz koşulu özgürlüktür. Kant, toplumun aydınlanmasının gerçekleşebilmesi için düşünürlerin fikirlerini özgürce söylemesinin zorunlu olduğunu savunur. Ancak bu sayede filozofların düşünceleri toplumda yayılır ve değişim sağlanabilir. Aydınlanma düşünürleri, insanların korkarak, özgürleşmelerini engelleyen saçma inançların, düşünce ve yargıların eleştirel akıl yoluyla yıkılmasını ve insanların kendilerinin efendisi olmasını amaçlar. İnsanlar kendilerini korkutan ve engelleyen bu düşünce yığınlarından kurtulduktan sonra yapıcı aklın önderliğinde ilerleyeceklerdir. Aydınlanma çağında, toplum yaşamı ve düşünce aklın rehberliğinde yeniden şekillenmiş, aklın kullanılma ilkesi bu dönemin parolası olmuştur. Aydınlanma çağının temel kavramı ‘Lumennaturelle ‘yani ‘’aklın dogalılığı’’dır. Stoacı metnin, Joost Lips tarafından çevirisi dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu çeviri bir ideolojinin özünü biçimlendirdi: ‘’Aklın, hem insani hem de maddesel dünyanın apaçık kaosunun temelini oluşturan kuralları açığa çıkartabildiği ve böylece dogal dinin, dogal ahlakın ve dogal hukukun kurallarını ortaya koyabildiği kanısına neden oldu.’’ (Davies,1996 :624) Hegel’in ‘’ Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!’’ ve Lambert markizi’nin ‘akla tüm saygınlığını vermek’ sözleriyle ifadesini bulan aydınlanmada amaç:’’... Dinsel inanca ya da vahiye dayalı bilgilere gereksinim duymadan, hatta bunlarla çatışmaya girmekten kaçınmadan, salt akla dayanarak gerçeklere ya da en azından yaşamın tüm sorunlarında olumlu çözümlere ulaşmak.’’(Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:241) şeklinde ifade edilmiştir.

Aydınlanmacılar, insanlarda cehaletin doğurduğu korkuyu ortadan kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmeyi amaç edinmişlerdi. Cehaletten eleştirel aklın ve yapıcı aklın kullanılmasıyla kurtulunulacağına inanıyorlardı. Kabullenilmiş tüm inançların, bilgilerin, değerlerin, geleneklerin akıl süzgecinden geçirilerek eleştirilmesi gerekir. Daha sonra ki aşama akıl yoluyla toplumun yeniden yapılandırılmasıdır. Aydınlanma, ilerlemeci bir anlayışa sahiptir. Aydınlanmacılar, dinin, din adamları tarafından iktidarlarını kurmak ve geliştirmek için boş inançlarla

donatıldığını ve cehaleti sürekli olarak ürettiğini ve toplumu bağınazlaştırdığını ileri sürerler. Skolastik felsefeye göre insan, Tanrı'nın her türlü fiziksel ve metafiziksel hakikatini sorgusuz, sualsiz kabul etmeliydi. Bu düşünce ise insanın aklını kullanmasında engeldi. Feodal toplum düzenini değiştirmeye hazırlanan burjuvazi, her türlü dışsal belirlenimden bağımsız, etkin, eleştirel ve değiştirici yetiye sahip aklı sahiplenmiştir. Kant'ın deyimiyle insanlar, aklını başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kendi kullanmak cesaretini gösterebildiğinde aydınlanma sağlanacaktır. Aydınlanmacılara göre din, din adamlarının elinde iktidarlarını kurmak ve pekiştirmek için dogma, boş inançlarla doldurulmuştur. Cehaletle üretilir ve cehalet üretir. Aydınlanmacılar bağınazlık ve hoşgörüsüzlüğün bir toplumu nasıl bitirdiğini Ansiklopedi'de şu şekilde aktarmışlardır: “ ” Cehalet ve barbarlık, boşinanç'ı getirir; ikiyüzlülük, onu beyhude törenlerle destekler ve sürdürür; sahte gayretkeşlik, yaygınlaştırır ve menfaat, devam ettirir ... Boşinanç somutlaştığı ve eylemselleştigi zaman, bağınazlık dediğimiz şeyi doğurur. "171 (Diderot ve D"Alembert, s. 147 Aktaran . Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:304) Aydınlanmacılar, reform zihniyetinden etkilenmiş ve ruhbanın daima, her durumda yönetime bağlı olması gerektiğini savunmuşlardır. “ ” Aydınlanmacılara göre, bağınazlık ve onunla at başı giden hoşgörüsüzlük, insanların birbirlerine kin, öfke, düşmanlık duymalarına neden olarak toplumları adaletsizliğe ve savaşırlara sürükleyen büyük bir beladır.”(Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:522-29)

Düşünürler hoşgörünün, toplumun bağınazlığını çözecek önemli bir güç olduğunu düşünürler. Aydınlanmacılar, dinsel alanın, siyasal iktidara tabi olması gerektiğini savunurlar. Kilise ve din adamlarını boş inanç üreten merkezler olarak görür, halkın ancak eğitimle boş inanç ve bağınazlıktan kurtulacağını savunurlar, insanın, toplumun, iyiliğinde ya da kötülüğünde kaynak olarak eğitimi görürler, insanın aldığı eğitimin niteliğinin belirleyici olduğunu, dinin köreltici etkisini kırarak, aklın önünü açacak bir eğitimle, insanları özgürleştirip, erdeme, kamusal iyiliğe yönlendirmek suretiyle mutlu topluma ulaşılabilineceğini savunurlar. Aydınlanmacılar, ilerleme fikrini mutlulukla ilişkilendirirler ve bireyin kendini akıl yoluyla rasyonel kılmasıyla bireysel mutluluğu yakalayacağını ileri sürerler. Ancak mutluluk toplum boyutunda da sağlanmalıdır ve bu sebepten insanların birbirlerine

karşı olan tutum ve davranışlarını belirleyen belli kurallar olmalıdır, mutluluk için ahlaki kuralları gerekli görürler, bunun ön koşulu, insanların birbirlerine iyi davranmasıdır.

Aydınlanmacılar, ‘‘her halk, yönetimi onu nasıl yapıyorsa öyledir’’ anlayışını kabullenmiş ve bu ilke doğrultusunda mevcut siyasal yapıyı değiştirip, yeni bir siyasal yapı kurmaya çalışmışlardır. Tanrı, siyasal alanın dışına çıkarılarak, halkın merkeze oturtulduğu bir siyasi yapı kurulmaya çalışılır. Aydınlanmacılar, hukuk, vergi, tarım, ticaret alanlarında reform önerileri getirirler ve bunların yapılabilirliğinin de bir aydın despot ile mümkün olduğunu ileri sürerler. Aydın despot, mutlak bir güçle donanmış ve aydınlanmanın ilkelerini benimseyip uygulayan monarşik bir siyasal iktidarı temsil eder.

Aydınlanma düşünürleri, halk kitlelerine güvenmediklerinden, elitist bir yaklaşımla var olan düzenin zorla değiştirilmesini savunmuşlardır. Aydınlanmacılar hakların ve özgürlüklerin güvence altına alındığı liberal bir siyasal düzeni hedeflemiş ve aydın despotizmini bunu sağlayacak geçici bir yapılanma olarak görmüşlerdir. ‘‘ Filozoflar, siyasal toplumun (devletin) kökeni konusunda farklı savlar ileri sürmelerine karşın, amacı konusunda aynı görüşü paylaşırlar: Bütünün iyiliği doğrultusunda özgürlüğü, banşı, düzeni, adaleti sağlamak ve böylece toplumun mutluluğuna katkıda bulunmak.’’ (Ağaoğulları, Zabcı, Ergün,2009:530-37) Bunun gerçekleşmesi için yasaların egemenliği, iktidarın sınırlanması, erkler ayrımı ve siyasal temsil (ya da katılım) gerekmektedir. ‘‘ Yasaların yurttaşların hak ve özgürlüklerini yönetime karşı koruma altına alması, siyasal iktidarın sınırlı olduğunun ve sınırlarının da akılcı yasalar tarafından belirlendiğinin bir göstergesidir.’’ (Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:537) ‘‘... Aydınlanma, içerdiği tüm çelişkili önermeleriyle, ulus-devlet anlayışının kafalarda oluşması için gerekli olan düşünsel malzemeleri sağlamış ve üstelik bilinçsiz bir şekilde de olsa, devrim için uygun bir entelektüel zemin hazırlamıştır’’(Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:539)

"Onsekizinci yüzyılı derinden biçimlendirmiş olan insan bilgisinin,ussallığın, zenginliğin, uygarlığın ve doğa üzerinde kurulan denetimin ilerlemekte olduğu inancı , yani ‘Aydınlanma’, gücünü esas olarak üretimden, ticaretten ve her ikisiyle

kaçınılmaz olarak ilişkisi olduğuna inanılan ekonomik ve bilimsel ussallıktan almıştı." (Hobsbawm,2003:29)

XVII. yüzyılın eşitleyici toplumcu ideolojileri; Rousseu'nun toplum sözleşmesi, Voltaire'in rahipler sınıfına muhalifliği, reformun devamı niteliğindedir. Bu fikirler Fransız devriminin sadece burjuvazinin ya da orta sınıfın piyasa odaklı, erdemli zaferlerinin, siyasi koşulların değil, Hristiyanlık ve İncil'de öngörülen ideal toplumun ancak devrimle tekrar kendine göstereceği inancını da taşıyor ve aktarıyordu. Topluluğun erdemleri her zaman devrimciler için asıl motivasyondur, seçkinler ve sıradan insanlar için güçlü bir siyasi dil idi.

“... Aydınlanmacılar, feodal sömürüye, soylu-avam ayırımına, feodal yapıdan kaynaklanan adaletsizliklere ve haksızlıklara, kraliyetin keyfi uygulamalarına ve baskılarına karşı çıkarak ve Ancien Regime'in temel dayanağı olan Kilise'yi yerden yere vurarak bu yıkım işlevini gerçekleştirmişlerdir.” (Ağaoğulları,Zabcı,Ergün,2009:539) Kralların kutsal hakkı savını yıkararak, devletin kökenine halkı yerleştirmiş ve cumhuriyetçilik anlayışının yeşermesine yol açmışlardır. Aydınlanma, ulus-devlet düşüncesinin oluşmasına ve bu düşüncüyü hayata geçiren Fransız Devrimi'ne önemli bir katkıda bulunmuştur.

3.4.2.2. Aydınlanma Çağı Düşünürleri*

Aydınlanma düşünürleri birçok devlet fikirleri geliştirmişlerdir. Bunlardan Baruch Spinoza, John Locke, Rousseau, Sieyes ve Montesquieu geliştirdikleri devlet kuramlarıyla günümüz modern devletini şekillendirmişlerdir.

Spinoza, XVII.yüzyılda devletlerarası savaşların, dinsel savaşların, siyasi çekişmelerin olduğu fakat bir taraftan da düşünsel tartışmaların, bilimsel buluşların yaşandığı bir dönemde yetişti ve eserlerini verdi. Spinoza devleti, tüm siyasi görüş ayrılıklarının, inanç farklılıklarının, mezhep ayrımlarının üstünde, bütün bunlardan

* Düzeltme

(parçalardan) hem özerkleşmiş hem de onların koruyucusu olma özelliği edinmiş bir otorite olarak nitelendirir. (Ağaoğulları vd.,2015: 472)

*Spinoza'nın siyasete bakış açısı, insana, doğaya ve Tanrı'ya ilişkin görüşleriyle şekillenir. ‘’ Doğasının getirdiği zorunlulukların farkında olmayan, korkularıyla hareket eden, bu yüzden de kolayca hükmedilip köleleştirilen insandan, akıl yoluyla zorunlulukların bilgisine (gerçek bilgi) ulaşan, hayatı değiştirip dönüştürme gücüne sahip, muktedir ve özgür insana geçişin yollarını siyasal mercekten sunan Spinoza, özgür ve ortak irade ile yapılan toplum sözleşmesinin, bu geçiş için sağladığı olanakları araştırır.’’(Ağaoğulları vd.,2015: 458)

John Locke da modern devlet anlayışında, modern bireyi hazırlayan düşünceler öne sürmüştür. Locke, siyasi teorisini doğa durumu üzerine kurar. Sadece doğa durumunda insanların özgür ve eşit olduğunu, barış içinde olduğunu, başkalarının isteklerine değil, doğa yasasının akıl tarafından çizilen sınırları içinde, birbirlerinin doğal hakkına saygılı olarak yaşayacaklarını ifade eder. Locke, bu doğal ortam halinde insanların bir üst otoriteye cezalandıran kurum olarak ihtiyaç duyacağını ve bu noktada da sadece cezalandırma hakkını bir sosyal sözleşme ile devredeceğini ileri sürer. ‘’Locke’un sosyal sözleşme teorisi, devleti insan haklarıyla sınırlamıştır. Devletin temel amacı; insanların can, mal ve özgürlüklerini güvence altına almak, huzuru, iç ve dış güvenliği sağlamak ve halkın iyiliğini gerçekleştirmektir. Devletin bundan başka amacı yoktur.’’ (Çetin, 2007:42 Aktaran: Arslanel,Eryılmaz,2012:12). Locke, yasa yapan ve bunları uygulayan güçlerin ayrı ellerde toplanması gerektiğini söyleyerek demokratikleşme için öncülük yapmıştır. Locke, doğal haklar teorisiyle devleti sınırlandırırken, kuvvetler ayrılığı ile de yasama ve yürütmenin ayrı ellerde toplanmasını savunmuştur.

Jean Jacques Rousseau, İçtimai Mukavele adlı eserinde, üyeleri arasında siyasal eşitliğin bulunduğu bir toplumu, demokrasiyi savunur. Rousseau da siyaset teorisini doğa durumu üzerine temellendirir. Rousseau, doğa durumunda herkesin özgür, eşit, mutlu olduğunu ancak uygar toplumun ortaya çıkmasıyla bu durumun son bulduğunu ileri sürer. Rousseau’a göre aşırı mülkiyet hırsı toplumdaki eşitliği yok

* Düzeltme

etmiş, bunun sonucu savaş ve güvensizlik ortamının oluşması olmuştur. *Rousseau' a göre insanlar bu savaş ve güvensizlik ortamından kurtulmak için biraraya gelmiş, bir sosyal sözleşme ile tüm varlık ve haklarını genel bir iradeye devrederek devleti oluşturmuşlardır. Bu sebepten aslında siyasi egemen halktır ve toplum sözleşmesi ile genel iradeyi oluşturmuştur. (Arslanel,Eryılmaz,2011:14) Kişisel görüşlerini ve çıkarlarını bastıran, bütünü ayrılmaz bir parçası olan ve ortak iyiliğe yönelen yurttaş, devletin bütün üyeleridir ve genel iradeyi oluştururlar. ‘’ Rousseau, halk egemenliği teorisinin kurucusudur. Rousseau, halka ait olan egemenliğin mutlak, bölünmez, devredilemez ve temsil edilemez olduğunu savunmuştur. Temsil sisteminin halk egemenliği anlayışına uygun düşmediğini, egemenliğin bizzat yurttaşlar tarafından kullanılması gerektiğini savunmuştur.’’ (Arslanel,Eryılmaz,2011:14)

Rousseau, zekanın zaferine, akılcı felsefenin üstünlüğüne sahip çıkıyor ama bunların karşısına insan duygularının gücünü, doğanın varlığını ve eşitliğe dayalı bir toplum fikrini de koyuyordu. (Tanilli,1993:53-67) Jean-jacques Rousseau, devleti halkla özdeşleştirir, halkın mutlak egemenliğinin olduğu bir devletle özgürlüğün sağlanabileceğini savunur, bu yapıyla devlet özü gereği demokratiktir.

Emmanuel Sieyes, Fransız devriminin başlangıç ve bitiminde fikirleriyle önemli rol oynamıştır. Sieyes, ‘‘Üçüncü Tabaka Nedir?’’ adlı eserinde, mevcut siyasal düzende, toplumun yaşaması için herşeyi yapan üçüncü tabakanın(Tiers Etat), soylular ve din adamlarının oluşturduğu azınlığın baskısı altında ezilip, engellendiğini, bir hiç konumuna getirildiğini ve bundan ancak ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasıyla kurtulunabileceğini ileri sürer. Ayrıcalıklar ortadan kalktığında herkes hak ve özgürlüklerine kavuşacak ve millet (herşey) ortaya çıkacaktır. (Arslanel,Eryılmaz,2011:15) Buradan hareketle, devleti yönetme hakkının, milletin olduğunun ve millet meclisi kurulması gerektiğini savunur. ‘‘ O, milleti hukuki açıdan eşit kişilerden oluşan, ancak; onların kişiliklerinden ve iradelerinden ayrı, kendisine özgü bir kişiliği ve iradesi olan soyut bir bütün olarak ele almıştır. Siey s egemenliğin kaynağı olarak da bu soyut bütünü (milleti) göstermiştir.’’ (Arslanel,Eryılmaz,2011:15)

* Düzeltme

*Charles-Louis de Montesquieu, 1748’ de Cenevre’ de kendi adını belirtmeden, ‘’Kanunların Ruhu’’ adlı kitabını yayınlar. Bu kitabında 3 yönetim biçimi tanımlar; despotluk, monarşi ve demokrasi. Montesquie, bunları şu şekilde açıklar; Despotlugun temeli korku, monarşinin onur ve demokrasinin erdemdir.

Montesquieu, sosyal, siyasal, dini müesseseleri tahlil etti ve çalışması sonucunda devletlerin kuruluşunun tarihi bir gelişime tabi olduğunu tespit etti. Montesquieu, hükümdarların, iktidarı Tanrı’dan aldığı tezini kabul etmedi ve her toplumun kendi özelliklerine, kurmak istedikleri yönetimin doğası ve ilkesiyle uyumlu bir kanun oluşturması gerektiğini ileri sürdü. Montesquieu, iktidarın sahip olduğu yasama, yargı, yürütme erklerinin birbirlerinden ayrı olmasını ve başka organlara verilmesini, böylece birbirlerini denetlemelerinin sağlanarak, despotluğun önlenilmesi gerektiğini savunur. Montesquieu, asıl sınıf olarak toprağın sahibini görür ve her şeyin tarımsal üretime tabi olmasını savunur. (Tanilli,1994:63-65)

Montesquieu’nun özgürlüklerin korunması için geliştirdiği erkler ayrımı kuramı, anayasal yönetimler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Aydınlanma filozofları, özgürlükler ve haklar adına despotlukla bağdaştırdıkları merkezi egemen devlet anlayışının karşısına dikildiler.

3.4.2.3. 1789 Fransız Devrimi ve Ulusal Egemenlik

Reform hareketi ve zihniyeti aydınlanmacılara eşitlik fikrinde kaynak teşkil etmiştir. Aydınlanma döneminde ortaya konan düşünceler Fransız Devrimi’ni hazırlamıştır. Ancak Ancien Regime sadece bu düşüncelerin ürünü bir devrimle değil devrimin temelinde yatan ‘’genel neden’’ in yani üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkinin sınıf savaşını bir patlama sonucuna getirmesiyle meydana gelmiştir. Bu genel neden birincil etken iken, burjuvazinin feodal sistemle uyumsuzluğu olarak nitelendirilen nedenler de ikincil nedenler olmuştur.

* Düzeltme

*Düşünürler yücelttikleri özgürlükler ile hakların elde edilmesine yönelik girişimci bir anlayışın, toplumun çeşitli kesimlerince benimsenmesine ve devrimin öncü kişiliklerinin oluşumuna katkıda bulunarak bir nevi Fransız Devrimi'ni hazırlamışlardır. Tüm bu düşünür ve yazarlar, çeşitli eleştiriler ve seçeneklerle, reformist bir çözümü benimsemiş ve devrime çağrıda bulunarak, toplumdaki sorunların çözümü için değişimin zorunluluğunu vurgulamışlardır. 1770 ve 1780'li yıllar, uzun bir refah döneminden sonra ciddi bir iktisadi bunalımı getirdi. Bu dönemde aristokrasi ve üçüncü tabaka olarak nitelendirilen burjuvazi, köylüler ve işçi sınıfı arasındaki çekişme ile iki kesimin monarşinin üzerlerine yıktığı yükten kurtulma istekleri ve girişimleri toplumun yapısında çözülme tehditi yaratıyordu. İkinci ve Üçüncü tabaka arasındaki artan nefret, ulusal refahtan pay alma kavgası ve rejime olan güvenin sarsılması devrimci duyguları besliyordu. Sınıflar birbirlerine olan tehditlerine ve nefretlerine karşın, yönetimin artık çıkarlarına hizmet edemeyeceği veya onları artık sömürüden uzak tutamayacağı görüşünde hem fikirdiler. Bu da onların yönetime karşı birleşik cephe oluşturmalarını sağladı. Tüm sınıflar, muhalefetlerini aydınlanma düşünürlerinin görüşleriyle ifade ediyorlardı. 1788 yılında Rennes parlamenti, Jefferson ve Rousseau'nun görüşlerinden esinlenerek şu deklarasyonu yayınlamıştır. "İnsan özgür doğar, aslen insanlar eşittirler ve bunlar ispata ihtiyaçları olmayan gerçeklerdir."(Lee,2004:17)

Güçlenen burjuvazi sınıfının, özgürlük, eşitlik, temsili sistem talepleri soylularla mücadeleye girmelerine sebep olmuştur. Halkın da bu mücadeleye katılmasıyla 1789 yılında Fransız Devrimi meydana gelmiştir. Devrim sonrası hemen 'Ulusal Meclis' kurulmuş, yeni anayasa yapılmış ve ' İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi' hazırlanmıştır. " 1789 Devrimi ile egemenlik kraldan alınıp ulusa verilince "ulusal egemenlik" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu yeni egemenlik anlayışı erkini ulus adına kullandığını iddia eden, "ulus devlet" anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle "ulusal egemenlik" kavramı modern devletin "ulus devlet"le özdeşleşmesini sağlamıştır (Beriş, 2006:102 Aktaran: Arslanel,Eryılmaz,2011:16)

* Düzeltme

Reform hareketinin tetiklediği dini ayrılma ve savaşlar, bölük, pörçük anavatan inşasını hızlandırdı, insanları birarada tutarak, farklı inanç, dil ve değerlere sahip insanlara karşı tek kimlikte topladı. Reform hareketi ile öyleki dini duygular, kimliklerin gelişiminde daha etkin oldu, Protestan Britanya, Katolik Fransa kimlikleri oluşurken, bir yandan da evrensel, manevi misyonlar üstlenecek, seküler bir görünüm de aldı.

Reform sonrası geliştirilen devlet fikirlerinde de devlet rasyonelleştirilmiş gerek siyasi iktidarın gerekse halkın bencil çıkarlarının üstünde tutulmaya çalışılmıştır. Reform çağında, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, pekçok küçük devleti ve prensliği barındırıyordu. 16.yüzyılda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun siyasal egemenliğinin zayıflamasıyla feodal idari yapılar parçalanmaya ve belirli bir bölge sınırları içinde, politik gücün merkezde toplandığı bölgesel devletçikler haline gelmeye başladı.

Reformasyon hareketi ile siyasal erk ve Kilise birlikteliğini elinde bulunduran Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun dinsel bütünlüğü parçalandı. Katolik Kilise'nin yayılmacılığına karşı duyulan bölgesel tepkiler de Roma karşıtlığına ve imparatorluktan kopma eğilimine sebep olmuştur. Bu iki gelişim Reform hareketleriyle birleşince prensler bölgelerini genişletmiş ve bölgesel devlet yapılanmaları oluşmuş ve büyümüştür.

Augsburg Din Barışı ile kabul edilen ‘‘kimin bölgesi, onun dini’’ prensibi, bölgesel devletlerin gelişiminde ve öne çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Westfalya Antlaşması ile Augsburg Din Barışı'ndaki ‘‘kimin bölgesi,onun dini’’ ilkesi onanmış ve böylece yerel idarecilerin dinsel liderliği kabul edilerek, Kilise mallarının tasarruf yetkisi liderlere bırakılarak Roma Katolik Kilisesi ve imparatorluğun etkisi azaltılmış, bağımsız Alman prensliklerinin doğmasına yol açılmıştır. Hristiyan idareden bağımsız ve üstün olan devlet egemenliği, askeri ve ticari alanda gelişmelere sebep olmuştur. Reform hareketiyle Kilise'nin siyasal gücünün elinden alınması, devlet idarecilerine verilmesi ve Roma'dan özgürleştirilmeleri ruhbanın da halkla beraber siyasal iradenin emrine girmesini sağlayarak üniter bir devlet yapılanmasının temellerini atmıştır

Rönesans dini düşünce alanında Protestanların bireysel vicdana verdiği önemin gerekli bir önkoşuluydu. Politikada Hristiyan cemaatine karşıt olarak egemen devlet fikrine ve dolayısıyla modern ulusallığın başlangıcına önem veriyordu. ... (DEVLET).’’ (Davies, 1996:519) Reform hareketi ile Kilise’nin siyasal iktidarı sorgulanmış, bu da aydınlanma, laiklik ve sekülerizm gibi süreçleri başlatmıştır. Reform hareketi ile Kilise’nin iktidarının sorgulanması ve bu iktidar alanlarının kaynağına ilişkin olarak yeni argümanlar ortaya atılması, iktidar alanlarının ayrışmasına, çoklu iktidar yapılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Tuna,Şen,Durdu,2019:25)

Sekülerleşme ile kilise malları bölgesel devletlerin kontrolüne geçmiş ve kurumsal devlet yapılanması başlamış, merkezi bir idare tesis edilmiştir. Bu sayede prensin kişisel egemenliğinden, ihtisaslaşmış merkezi hükümet ve idare şekline geçilmiştir. Prens piskoposluk yükümlülüğünü üzerine alması ile Kilise İdare heyeti ortaya çıkmış ve devletin bu din adamlarıyla işbirliği yapmasıyla devlet bürokrasisi bütünleşmiştir. Bölgesel kiliseler, devletin bürokratik yapılanmasının oluşturulmasını ve gelişimini sağlamıştır. Devletin etkinlik alanı genişlemiş, daha önce kilisenin etkisinde olan eğitim, okul, evlilik ve aile yaşamı, fakirlere yardım, hemşirelik gibi düzenlemeler artık bürokrasinin alanları olmuştur. Devlet bu hizmetleri vermek için memurlar yetiştirmeye ve istihdam etmeye başlamıştır. Reform hareketi sonucunda ruhban sınıfının devlete tabi olması, devletin, Kilise’nin üzerinde bir kurum olarak kutsanması, bölgesel kiliselere izin verilmesiyle bölgesel bürokrasinin gelişmesi, modern devletin yapılanmasına imkan vermiştir.

Modernliğe doğru yaşanan toplumsal evrim çeşitli aktörlerin, toplumsal olayların, kurumların ve yaşanan vakaların etkisiyle zaman içinde biçimlenmiş ve gelenekselden kopularak, modern toplumun yeni yapıları oluşturulmuştur. Geleneksel toplumlarda, din “toplumsal düzen”in sağlanmasında başlıca işlevi yerine getirirken, modern toplumlarda “evrensel hukuk” ve daha kompleks bir yapı kazanan “güvenlik bürokrasisi” bunu devralır, bilginin yapılandırılması da “toplumsal düzen”in temini ve sürdürülebilirliği için önemlidir. (Özkan,2014:) ‘Modernlik ulus devletin sınırlarında tüm toplumsal olguları kontrol altında tutarak yönlendirme eğiliminde olmuştur. Zira tüm dinsel ve geleneksel kurumların yerlerine yenilerinin ikame edildiği koşullarda,

“toplumsal düzen”in sürdürülebilirliği bürokratik denetime dayandırılmıştır.” (Özkan,2014)

Osterhammel, modern devletin adalet, liyakat ,güvenlik, şeffalık temeline dayandığını ve şu koşullarda modern devletten bahsedilebileceğini söyler : ‘ ‘ - Haydut çeteleri sivil halkı artık teröriize etmiyorlarsa ve etkili bir resmi polis kurumu, yani devletin ‘ ‘şiddet tekeli ‘ ‘ kendini kabul ettirmişse;

Devlet yargıçların maaşlarını ödüyor ama onları görevden alamıyorsa ve yargıçlar görevlerini yerine getirirken başka resmi kurumlara tabi değillerse;

Hem dolaylı hem doğrudan vergiler koyan bir maliye, devletin düzenli gelir elde etmesini sağlıyor ve devletin vergi talepleri ilkesel olarak halk tarafından meşru kabul ediliyorsa (yani vergi toplayıcılar artık, insanlar tarafından dövölme tehlikesine maruz kalmıyorsa, ya da vergiler büyük çapta zimmete geçirilmiyorsa);

Yalnızca sınanmış uzmanlık yetisi temelinde memur olunabiliyorsa;

Rüşvet, halk ile devlet memurları arasındaki ilişkide doğal bir olgu değil, cezalandırılabilir bir kötölük olarak görülüyorsa.” (Osterhammael,2022:866)

Modernliğe doğru yaşanan toplumsal evrim çeşitli aktörlerin, toplumsal olayların, kurumların ve yaşanan vakaların etkisiyle zaman içinde biçimlenmiş ve gelenekselden kopularak, modern toplumun yeni yapıları oluşturulmuştur. Geleneksel toplumlarda, din “toplumsal düzen”in sağlanmasında başlıca işlevi yerine getirirken, modern toplumlarda “evrensel hukuk” ve daha kompleks bir yapı kazanan “güvenlik bürokrasisi” bunu devralır, bilginin yapılandırılması da “toplumsal düzen”in temini ve sürdürülebilirliği için önemlidir. (Özkan,2014:) ‘ ‘Modernlik ulus devletin sınırlarında tüm toplumsal olguları kontrol altında tutarak yönlendirme eğiliminde olmuştur. Zira tüm dinsel ve geleneksel kurumların yerlerine yenilerinin ikame edildiği koşullarda, “toplumsal düzen”in sürdürülebilirliği bürokratik denetime dayandırılmıştır.” (Özkan,2014)

Osterhammel, modern devletin adalet, liyakat ,güvenlik, şeffalık temeline dayandığını ve şu koşullarda modern devletten bahsedilebileceğini söyler : ‘ ‘ -

Haydut çeteleri sivil halkı artık terörize etmiyorlarsa ve etkili bir resmi polis kurumu, yani devletin “şiddet tekeli ” kendini kabul ettirmişse;

Devlet yargıçların maaşlarını ödüyor ama onları görevden alamıyorsa ve yargıçlar görevlerini yerine getirirken başka resmi kurumlara tabi değillerse;

Hem dolaylı hem doğrudan vergiler koyan bir maliye, devletin düzenli gelir elde etmesini sağlıyor ve devletin vergi talepleri ilkesel olarak halk tarafından meşru kabul ediliyorsa (yani vergi toplayıcılar artık, insanlar tarafından dövülme tehlikesine maruz kalmıyorsa, ya da vergiler büyük çapta zimmete geçirilmiyorsa);

Yalnızca sınanmış uzmanlık yetisi temelinde memur olunabiliyorsa;

Rüşvet, halk ile devlet memurları arasındaki ilişkide doğal bir olgu değil, cezalandırılabilir bir kötülük olarak görülüyorsa.” (Osterhammael,2022:866)

Luther’in tanrı katında herkesin eşit olduğunu ve kimseye ihtiyaç duymadan İncil’i yorumlayabileceği savı, Kilise’yi gereksiz kılarken, hiyerarşik yapının da yerini eşitliğe bırakması gerektiğini ortaya koyar. Luther, toplumsal tabakalaşmayı, dünyevi-ruhani sınıf ayrımını ve Kilise’nin üstün konumunu reddeder. Mevcut toplumsal ve siyasal yapıyı eleştiren ve yıkan bu görüşler, modern birey anlayışının ortaya çıkmasında temel olan “eşitlik” düşüncesine kaynak teşkil etmiştir. Luther’in Kilise-Devlet doktrini günümüz protestan ülkelerinin anayasalarında karşılığını bulmuştur. Almanya’ nın anayasası, inanç ve vicdan özgürlüğünü kabul eder, dinsel inanç ve ideolojilere dokunulmazlık tanır ve ibadetleri teminat altına alır, kiliseyi dünyevi hukukun hüküm alanı dışında bağımsız bırakır.

Devrim insanlara, insan olmak haysiyeti dolayısıyla sahip olunan temel hak ve hürriyetleri toplumun, siyasetin belirleyicisi olarak onlara teslim etti ve 28 Ağustos 1789’da yayınlanan İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci ile bunu ilan etti.

Aydınlanma felsefesi, burjuvazinin yeni dünya görüşünü temsil eder. Burjuvazi ,siyasi rejimi bu felsefe doğrultusunda değiştirmek istemiş özellikle Fransız burjuvazisi, bu dünya görüşünü bütün bir insanlığı içine alan evrensel bir felsefe haline getirmiştir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile insanı esas alan bir yönetim biçimi hedefleniyor, siyasal iktidarın dayanağı Tanrı’ dan insana indirgeniyordu. Toplumun

bir bütün, ulus haline gelmesi insanların ortak çıkarı gözeten yurttaşlar olmalarıyla mümkündür. Devrimcilerin yaptığı da egemenliğin monarklardan alınıp, türdeş bir bütün olan yurttaşların oluşturduğu halka, ulusa verilmesidir.

Fransız Devrimi, devletlerin ve toplumların yeniden yapılanmalarına neden olan siyasi, ekonomik, kültürel bir dizi dönüşümü başlattı ve önce Avrupa sonra tüm dünyayı kapsayacak şekilde devlet ve toplumların modernlik paradigması çerçevesinde yapılanmasına neden oldu. Sosyalizm akımı, 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları demecinde ortaya atılan bütün vatandaşların kanunlar önünde eşitliği ilkesinin ekonomik eşitliğe de dönüştürülmesiyle doğdu. Bu görüşü savunan yazarlar tam eşitliğin kişiler arasında ekonomik eşitliğin bulunmasıyla var olabileceğini ileri sürdüler ve bir toplumda ekonomik eşitliğin hangi koşullar, nasıl bir düzen ve sistem altında gerçekleşeceğini tespit eden çeşitli fikirler geliştirdiler. Sosyalistler, toplumun insanın, yaşamını, mutluluğunu ve bireyselliğini gerçekleştirmek için göze aldığı bir düzenleme olduğunu söylüyor ve toplumun birey atomlarından oluştuğu ve itici gücünü rekabetten aldığını savunan liberal varsayımdan ayrılıyorlardı. Fransız devrimi ile ortaya çıkan bu siyasal düzen anlayışına Liberalizm denildi ve liberalizm anayasalı bir hürriyet düzeni kurma amacını güttü. İnsanlara, topluma tanınan hak ve hürriyetler, kral, prens gibi yöneticilere getirilen sınırlandırmalar, bir anayasada açıkça belirtilmeli ve hükümdarın otorite ve yetkilerinin ne şekilde ve nasıl kullanılacağı belirlenerek kişinin siyasal varlığı teminata alınmalıydı.

1756-1763 yılları arasındaki Avrupa savaşları, eski rejimin finansal sisteminin çatlmasına yardım ederken, yöneticilerin meşruiyetine de gölge düşürdü. 1780’den 1820’ye kadar geçen yılların olayları, modern ulus-devletlerin ve ticari toplumların yükselişini tetikledi. 1789’dan sonraki ideolojik muhalefet cereyanları, yöneticileri devleti modernize etmeye yönlendirdi, insanoğlunun bütünlüğü ve ilerleme fikri, devlet, halk egemenliği, eşitlik kavramları sahiplenildi. İnsanın kendisi sembol haline geldi.”İnsanların hakları olduğu, siyasette yaratıcı ve hatta devrimci güç olarak davranabilecekleri fikri küreselleşti. Bu, her yerde, hakkını alma ve baskıya direniş fikrini kuvvetlendirip keskinleştirebilen bir tür kültürel kalıp sağladı” (Bayly,2021:121-150)

Ulus devletin inşasına paralel olarak, bir yandan merkezîleşme diğer yandan da demokratikleşme artma eğilimi gösterir. (Özkan,2014:)Yurttaşlık, insanların tüm farklılıklarına rağmen hukuksal ve siyasal anlamda eşit oluşlarına dayanarak, modernliğin belirleyici özelliği olan demokratik pratiğin merkezinde konumlanır. Zira modern ulus demokratik ulustur ve çok kültürlüdür. Demokratik ulusun kurucu ilkesi, toplumsal bağın ulusal olması ve tikel aidiyetlerin kendine özgürce yaşam alanı bulabilmesidir.

Schnapper demokrasi için şunları söyler:”Demokrasi hiçbir zaman verili değildir, hiçbir zaman bir daha değişmemek, gitmemek üzere edinilmiş değildir. Ancak, . insanların eylem ve iradelerinin, yani onların birer yurttaş ibi davranma iradelerinin bir ürünü olabilir, demokrasi.” (Schnapper,1995:14)

“Çağdaş demokrasi, ulusal bir biçimde ortaya çıktı. XVI. yüzyılda İngiltere’de doğan ulus fikri, Amerikan ve Fransız ihtilalleriyle birlikte, meşru ve evrensel bir siyasal örgütlenme haline geldi.”(Schnapper,1995:17) Böylece artık siyasi meşruiyet halkların egemenliği ilkesine dayandı. Artık insanları birarada tutmak üzere din ve hanedanlık bağı yerini siyasal alana bırakır. Fransız Devrimi evrensel bir olaydı ve Fransız askerleri gittikleri yerlere beraberlerinde evrensel öğretileri götürmüşlerdi.

Demokrasi kültürünün temelleri Rönesans ve Reform hareketlerine kadar gider, Reform hareketiyle başlayan zincirleme etkileşim süreçleri, geleneksel toplumu değişime zorlayarak, modernliğin temel niteliklerinin oluşmasına sebep olmuştur. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma dönemi ve akıl temelinde ortaya çıkan modernite kavramıyla, demokrasi kültürü önemli bir gelişme sağlamıştır. Gerek XIV. Louis’in çeşitli uygulamaları gerekse merkeziyetçi devlete ve merkezîleşmiş topluma sebep olan Fransız Devrimi sayesinde merkeziyetçi siyasetin Avrupa genelinde giderek güç kazanmasını sağlayan uygulamalar ile dönemin demokratik siyasal kültüründe önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Özkan, 2013: 194).

Luther, dünyevi meşguliyetleri ve meslekleri kutsaması, bireysel duygularda bir dinsel etik yaratmıştır. Sekülerleşmeyle Ortaçağ kalıplarından, ruhbanın baskısından kurtulmuş, yeni kültürel hareketler, demokrasi, hümaniter düşünce, modern teknoloji, kapitalizm, modern felsefe ve tarih gelişmiştir. Modern kültür

alanları, kutsal metin ve Kilise otoritesinden kurtarılmıştır.(Olgun,2005:146) Modern devlet anlayışı, XV. Ve XVI. Yüzyıllarda yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu dönemde yaşanan düşünsel dönüşüme reform hareketi kaynak teşkil etmiştir. Yukarıda aktarmaya çalıştığımız düşünsel tartışmalarla modern devlet kuramları geliştirilmiştir. Mutlak monarşiler dönemi, 1789 Fransız devrimi ile son buldu. Egemenlik, kraldan alınarak, topluma verilmiş ve egemenlik demokratik nitelik kazanmıştır.

SONUÇ

16.yüzyılda tüm toplumsal ve düşünsel yapının hazır olduğu koşullarda Almanya’da başlayarak, diğeri Avrupa ölkelerine yayılan Reform hareketi, Avrupa’nın büyük bir bölümünü, papalığın egemenliğinden çıkaran, Protestan kiliselerinin kurulmasına yol açan bir hareket olmasının yanısıra burjuvazinin feodaliteye karşı ilk başkaldırı eylemi olarak da değeriendirilir. Reform hareketinin başlamasını tetikleyen unsurlar, Katolik Kilisesi’ndeki papalık çekişmesine dayalı iç kavga (Büyük Bölünme) ve sonrasında iyice belirginleşen bunalım, ulusal kral ve yerel prenslerin papayla olan mücadeleleri ve toplumun alt tabakalarında özellikle köylüler arasında oluşan hoşnutsuzluklar olarak sıralanabilir.

İlerlemeyi temsil eden sosyal sınıflar, artık geçerliliğini yitirmiş yerleşik düzenin ideolojisini yıkmak istiyorlardı bu sebepten feodal düzenin ideolojik temeli ve kalesi olan Kilise’ nin önlerinde engel olmasından kurtulmaları gerekiyordu. Reform hareketi, Katolik kilisesi’nin tüm kurumlarına, hiyerarşisine, dogmalarına eleştiriler yönelterek düşünsel bir başkaldırı yapmıştır. Kilise’nin varlığını ve tahakkümünü ortadan kaldırmayı amaçlayan reform hareketi, Kilise’ye karşı savunduğı tezler neticesinde, toplumların mevcut dinsel anlayışını derinden etkileyerek, düşünsel alanda açtığı özgürlükle, zincirleme bir şekilde ekonomik, siyasi, kültürel değışim ve gelişmelere sebep olmuştur. Topumlarda meydana getirdiğı dönüşüm, Batı Hristiyan toplumunun Ortaçağ düzeninden kurtulup, modern bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

Luther, Kilise’yi ıslah etmeyi ve kutsal metne dayalı hristiyanlığı tesis etmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda pekçok öğreti ve söylem geliştirmiştir. Luther’in öne sürdüğü tezler, Hristiyanlığın özünde olduğu savunulan eşitlikçi düşüncelerin canlanmasına ve bu düşünceler doğrultusunda siyasal ve toplumsal hareketlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu reformist söylemler bulunduğu çağın koşullarında kilise tarafından ezilen ve Kilise’nin ve ruhban sınıfın zenginliğinden, yaşayışından rahatsız olan toplumun tüm kesimlerince sahiplenilmiş ve sosyal, siyasal, düşünsel ve ekonomik pekçok alanda etkili olarak, bir dönüşüm mücadelesini başlatmıştır.

Luther, siyasi gücü Kilise'nin elinden alıp, siyasi idarecilere kutsal bir görev yükleyerek, ekonomik ve siyasi açıdan dünyevi yaşamın tüm düzenlenişini dünyevi otoriteye teslim etmekle, onların korumasına girmiş, böylelikle reform hareketinin Katolik Kilise'nin karşısında tutunup, tüm Avrupa'da hızla yayılmasını mümkün kılmıştır. Reform hareketi sonrasında Hristiyanlıkta en önemli dinsel bölünme meydana gelmiş ve Protestanlık mezhebi oluşmuştur. Bu yayılma süresince siyasal çekişmeler nedeniyle önemli mezhep savaşları çıkmış, Avrupa'nın siyasi haritası şekillenmiş ve sonuçları modern çağa kadar ulaşmıştır. Augsburg Din Barışı ile kabul edilen "kimin bölgesi, onun dini" prensibi, bölgesel devletlerin gelişiminde ve öne çıkmasında önemli rol oynamıştır. 1618-1648 yılları arasında gerçekleşen, Protestanlarla, Katolikler arasındaki Otuz Yıl Savaşı sonunda tüm siyasi dengeler yeniden biçimlenmiş, savaşın sonunda imzalanan Westfalya Antlaşması, Almanya'daki dinsel ortama, büyük güçlerin ve Alman devletlerinin siyasal gelişmelerine ve uluslararası ilişkilerin sonraki yüzyıllardaki seyrine yön vermiştir. Fransa'da Katolik Saray'ın, protestan soylularla, yerel yönetimleri kısıtlama çabası, protestan- Katolik mücadelesine ve iki büyük din savaşına sebep olmuştur. Reform hareketinin sağladığı toplumsal dönüşüm ilkeleri, bu mezhep savaşlarından sonra oluşmuştur.

Reform hareketi ve zihniyetinin modern toplum ile sanayi toplumunun oluşumunda önemli bir rol oynadığı, tezimizin temel varsayımıdır. Reform hareketi sebep olduğu siyasi gelişmelerin yanı sıra, zihinsel boyutuyla da Batı toplumunu dönüştürmüştür, bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Luther, Kilise'yi ıslah etmeyi ve kutsal metne dayalı Hristiyanlığı tesis etmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda pek çok öğretisi ve söylemi geliştirmiştir. Luther'in "İki Krallık" kuramı ve söylemleri, birey-kilise, birey-siyasi otorite arasındaki ilişkilerin sorgulanmasına yol açmış ve tüm dengeleri bozarak, modern topluma evrilen dönüşümü başlatmıştır. Luther'in iki krallık öğretisinde, din ve dünya iki ayrı krallık olarak nitelendirilir. İkisi de aynı derecede kutsaldır ancak kendi alanları vardır, dünyevi ve dini iktidarlar birbirleriyle etkileşim içinde olmalı ve toplumun gelişimine ortaklık yapmalıdırlar. Luther, din ve dünyayı birbirinden ayırdıktan sonra şu üç söylemi dile getirir: "Sola gratia" (sadece mağfiret); İsa'nın kurtarıcı kişiliği ve

bağışlanmanın gücüne sığınmak, ''Sola fide''(sadece iman); kurtuluş sadece imanla mümkündür, ''Sola scripture (sadece kutsal metin); tek otorite Tanrı'nın sözü olan Kutsal Kitap'tır.

Luther'in ''İki Krallık'' kuramı ile din ve dünyanın farklı alanlar olarak kabul edilmesi; dinsel ile dünyevinin ayrıştırılmasını ve sekülerleşme sürecini başlatmıştır. Din, dünyanın dışında kendine has manevi bir alana yerleştirilmiştir. Kilise, dini alanın sorumlusu kılınmış, insanüstü konumu yok edilmiştir. Dinin kutsal alanının daralması, bilinci özgürleştirerek, zihinsel yeteneklerin dünyevi olana yönelmesini sağlamış, mucize algılamalarını ortadan kaldırmış, insanların deneysel gerçeklere, bilime yönelmesine vesile olmuştur.

Luther, Kutsal Kitabın Tanrı sözü olduğunu savunur ve Kilise'yi, Kutsal Kitab'ı bir tür manevi hukuk kuralına indirgemekle suçlar ve tek dinsel otorite olarak Kutsal Kitab'ı kabul eder. Luther vaftiz olan her hristiyanın rahip, papaz olduğunu ve kutsal kitabı okuma ve yorumlama hakkına sahip olduğunu savunur. Luther, görünen ve görünmeyen kilise ayırımı yapar. Gerçek kilise görülmeyendir ve İsa'nın egemenliğindedir, inanan hristiyanların oluşturduğu manevi bir birliktir. Kilise'nin otoritesinin Kutsal Kitab'a bırakılması ile; din kişiselleştirilmiş, bu dünya meşrulaştırılmıştır. Düşünce özgürleşmiş, yargılanması, cezalandırılması geleneğinden kurtulunmuş, bilimin yolu açılmıştır. Böylelikle, din ile bilimsel etkinlikler birbirinden ayrı icra edilebilmiş, bilim kurumsallaşmıştır. Kalvinist düşünce ile, Tanrı'nın yaratıcı kudretinin doğada aranmasıyla, 16.yy'da doğanın doğrudan gözlemlenmesine yönelinmiş ve böylelikle bilimsel gelişmeler başlamıştır. Bilimsel çalışmaların dayanağında, insana hizmet anlayışı vardır. Bu anlayış bilimsel buluşların yapılmasında motivasyon sağlamıştır. Reformasyonla, öğrenme görevi, inanan herkesi kapsamış ve bilgi, gerçek alana yönelmiştir.

Luther bireylerin dinsel özgürlüğünü savunurken, insanı cemaate bağımlılıktan kurtarmış, insanlar eylemlerinden sorumlu varlıklar haline gelmiş, etkin birey ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın dünyevi alanın dışında tutulması, dünyanın meşrulaştırılmasıyla, insanlar bu dünyaya, vicdanlarıyla bir rahatsızlık duymadan sarılabilmiş, kendi varlık alanlarında saygın olabilme özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Kilise- devlet ayırımı ile

özgür düşünce ve akılcılaşmayla, insanlararası ilişkilerde, doğaüstü olan ortadan kaldırılmış ve yaşamın rasyonel ilkeler çerçevesinde biçimlendirildiği modern dünya görüşü oluşmuştur.

Luther'in devlet karşısında dinsel özgürlük anlayışının sonuçları; devlete bağlı Kilise, Katolik Kilisesi ile manastırların dağıtılması ve kilise hukukunun lağvedilmesiyle seküler devletin ve siyasal idarecilerin güçlenmesi olmuştur. Kilise, ekonomik gücünü ve toplumsal nüfuzunu kaybederken, krallıklar zenginleşmiştir. Reform hareketi ile din ve dinsel kurumların, dünyevi yaşam üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmak suretiyle, ekonomik düzenlemelerin akıl ve irade yoluyla belirlenmesine imkan tanınmıştır. Calvin, modern kapitalizmin sözcüsü oldu, ticaret, kar ve faiz konusunda Protestanlığı kapitalizme destek çıkan, bir moral değer olarak yükseltti. Calvin, özel mülkiyeti, girişim özgürlüğünü savunmuş ve ticareti, günahkarların işi olmaktan çıkarmıştır. Bu doğrultuda monarşiler, özel mülkiyeti, girişim özgürlüğünü, rekabet ve fiyat kurumunu, tüccar dayanışmasını sağlamlaştıracak biçimde şekillenmişlerdir. Luther, faiz ve adil fiyat konularındaki düzenlemeleri, laik devletin düzenlemesine terk ederek, ekonomik kurumların, devletin ve ulusun çıkarları ile tüccarın beklentileri doğrultusunda şekillenmesini, merkantalizmin dinen meşrulaştırılmasını sağlamıştır. Weber, Protestanlığın, yeni bir ruha sahip olan yükselen orta sınıf tarafından kabul edildiğini söyler. Reform hareketleriyle ortaya çıkan kapitalizmin bu yeni ruhu, çalışma ve mesleki etik anlayışının önem kazandığı güçlü bir ahlaki temele sahiptir. Nitekim, reformla birlikte, her insan, bu dünyada Tanrı tarafından verilmiş bir görevi olduğuna inanmış; mesleki faaliyetin Tanrı katındaki seçilmişliğinin bir kanıtı olduğu anlayışı ise mesleği bir nevi ibadet haline getirmiş ve insanların mutluluğu ve huzuru için çalışmak, mesleğini en iyi şekilde yapmak insanın kurtuluşunun bir aracı haline gelmiştir.

Reform hareketi sosyal, siyasi dengeleri altüst etmiş, yeni dengelerin oluşumunu sağlamıştır. Luther'in devlete itaat öğretisi, güçlü bir merkezi idareye dayalı mutlakiyetçi devletin yükselişini sağlamıştır. Reform hareketi ile Kilise ve feodal yapının tasfiye edilmesiyle krallar, tek, mutlak ve bölünmez iktidar sahibi oldular.

Reform hareketi ile kilise-devlet ilişkileri değişmiş, kiliseler devlet kontrolüne girmiş, eşitlikçi toplumsal hareketler tüm Avrupa’da kendisini göstermiş, modern devlet anlayışı doğmuştur. Reform zihniyeti aydınlanmacılara eşitlik fikrinde kaynak teşkil etmiştir. Aydınlanmacılar, tüm bireylerin yasalar önünde eşit yurttaş olduğunun altını çizerek, devletin merkezine halkı koymuşlar, yücelttikleri özgürlükler ile hakların elde edilmesine yönelik girişimci bir anlayışın, toplumda benimsenmesini sağlayarak Fransız devriminin fikri temellerini atmışlardır. Güçlenen burjuvazi sınıfının, özgürlük, eşitlik, temsili sistem talepleri soylularla mücadeleye girmelerine sebep olmuştur. Halkın da bu mücadeleye katılmasıyla 1789 yılında Fransız Devrimi meydana gelmiştir.

Reform hareketiyle başlayan zincirleme etkileşim süreçleri, geleneksel toplumu değişime zorlayarak, modernliğin temel niteliklerinin oluşmasına sebep olmuştur. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma dönemi ve akıl temelinde ortaya çıkan modernite kavramıyla, demokrasi kültürü önemli bir gelişme sağlamıştır. Demokratik yönetim isteği; insana verilen değer ve saygınlık, düşünce ve vicdan özgürlüğü, yönetimin halk için olması, özgür düşünce, dinsel hoşgörü gibi görüşleri temsil eden sosyal hukuk devleti ve insan hakları gibi ilkelerin oluşumunda rol oynamıştır. Luther, bireysel bilincin baskı altına alınmasına karşıdır, Luther’in Kilise-Devlet doktrini günümüz protestan ülkelerinin anayasalarında karşılığını bulmuştur. Almanya’nın anayasası, inanç ve vicdan özgürlüğünü kabul eder, dinsel inanç ve ideolojilere dokunulmazlık tanır ve ibadetleri teminat altına alır.

Reform hareketinin sonucunda, seküler egemenlik anlayışı ve milliyetçilik çerçevesinde yeni gelenek ve yapılarla ulus devlet kurulmuştur. Reform hareketinin tetiklediği dini ayrılma ve savaşlar, bölük, pörçük anavatan inşasını hızlandırdı, insanları birarada tutarak, farklı inanç, dil ve değerlere sahip insanlara karşı tek kimlikte topladı. Reform hareketinin Roma Katolik Kilisesi’ne karşı savaşı, aynı zamanda milli bilinç gelişmiştir. Kutsal metinlerin yerel dillere çevrilmesi, Roma’nın yabancı olarak algılanması ve dışlanması ve milli unsurların harekete geçirilmesiyle reform hareketi milli nitelik de kazanmıştır, farklı milletleri içeren hristiyan toplumu Roma Kilisesi’ne karşı milli tepkiler vermiştir.

Luther imanını, insanın iç dünyasındaki bir durum olarak niteler. İman, Tanrı tarafından insanların kalbine konulmuştur ve kişinin çabasıyla oluşmaz. Luther'in sadece iman söylemi, Kilise'yi devre dışı bırakırken ‘‘görünmeyen kilise’’ anlayışını getirmiş bu da protestan yerel kiliselerin bağımsız ve işlevsel politikalar izlemesine sebep olmuştur. Devletin kutsanmış olması tezi, uygulamada Avrupa prenslerinin merkezi otoritelerini güçlendirmesini ve halkın ihtiyaçlarını karşılayan bürokratik yapılanmayı kurarak modern devletin temelini oluşturmuştur.

Luther'in dünya ile dinsel alanın ayrı krallıklar olduğunu savunan ‘İki Krallık Öğretisi ‘ ve dinsel kurtuluşun, Tek otorite olan Tanrı'nın Sözü Kutsal Kitab'a ve İsa Mesih'e imanla mümkün olduğu ve Tanrı tarafından insanların kalbine konan iman duygusunun, insan aklı ve çabasıyla değiştirilemeyeceği olarak özetlenen ‘Sadece İman Söylemi’, insanları öteki dünya için eylemsizleştirirken, bir yandan da dini, dünyanın dışında kendine has manevi bir alana yerleştirmiş, dinin kutsal alanını daraltmış ,böylelikle bilinci özgürleştirmiş, zihinsel yeteneklerin dünyevi olana yönelmesini sağlamıştır. Bu suretle ‘‘Şimdiki, somut hayatın’’ keşfedilip, sahiplenilmesine, bu dünyanın yaşanılması gerektiği fikrinin doğmasına, Ortaçağ'ın bu dünyayı değersizleştiren, hep öbür dünyaya yönelik sınırlayıcı yaşam şeklinin terkedilerek, ‘Dünyanın Geçiciliği’ fikrinin yerine ‘dünyayı sevme’ fikrinin gelişip, dünyaya aşkla bağlı olma kültürünün oluşmasına sebep olmuştur.

Reformist zihniyetin modern topluma en temel katkısı, dini, kutsal metne dayandırması ve her hristiyanın bu metni kendi yorumlayarak yaşamını düzenleyeceğini söyleyerek, Kilise'yi devre dışı bırakıp, modern gelişmeler karşısında sürekli dönüşebilen bir din anlayışını tesis etmesidir. Gelişmeler karşısında cevap özgür düşünebilen bireylerde ve onun oluşturduğu modern toplumdadır ve kullanılacak araçlar bireyin sahip olduğu akıl, bilinç, yetenek gibi unsurlardır bu da sürekli değişimi ve gelişimi sağlayacak mekanizmadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları,M.Ali,
Köker,Levent: **İmparatorluktan Tanrı Devletine Siyasal Düşünceler**,
Ankara, İmge Kitabevi, 1991
- Ağaoğulları,M.Ali,
Ergün,Reyda,Zabcı
Ç.Filiz: **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009
- Ağaoğulları,M.Ali,
Türk,Duygu,
Yalçinkaya,Ayhan,
Yılmaz,Zafer,
Zabcı,Ç.,Filiz: **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**,
İstanbul, İletişim Yayınları, 2015
- Akalın K.Haldun : "Reform Sürecindeki İngiltere’de Bilimin Yükselişi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,Cilt 1, Sayı 28,
217 - 238,(Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr>, 25 Mart 2022
- Akalın K.Haldun: "Reform Sürecindeki Avrupa’da Dogmatik Sınırlamadan Dinin
Dışına Çıkan Dünyaya Geçişte Bilimin Yükselişi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 32, 2012 (Çevrimiçi)
[http// dergipark.org.tr](http://dergipark.org.tr), 25 Mart 2022
- Akkuş, Evrin: "Desiderus Erasmus ve Martin Luther’in Reform Görüşlerinin
Avrupa Kültürel Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi",
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler A.B.D. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2000

- Armaoğlu,Fahir: **19.YY Siyasi Tarihi(1789-1914)**,Türk Tarih Kurumu,Ankara, 1997
- Arslanel,
M.Nazan, Eryücel
Ertuğrul: “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2011, Cilt 15, Sayı 2, 1 - 20, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr>, 13 Mayıs 2022
- Aydın, Rıfat: “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C.6, Sayı 1, 229 - 256, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr>, 13 Mayıs 2022
- Aytaç Gürsel: **Yeniçağ Alman Edebiyatı**,6.Bsk, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2012
- Baykal B.Sıtkı: **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi: Otuz Yıl Savaş Devri**, Ankara,Türk Tarih Kurumu Basımevi,1988
- Bayly, C.Alan : **Modern Dünyanın Doğuşu Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914**,Çev.M.Neva Şellaki, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2021
- Berger, Peter : **The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion**, New York: Anchor Books,1990
- Beriş, H.E.: “Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açıdan Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı”(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı,2006

- Bookchin,Murray: **Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine** Çev.Sezgin Ata,Ankara, Dipnot Yayınları,2011
- Boudinhon, A: “Indulgences”, **Encyclopedia of Religion and Ethics** Ed. James Hastings,C.5,New York(1912),ss.252-255
- Boyacı Gümüş Ö.Tuğçe,Salihpaşaoğlu Yaşar: “Bir Modern Devlet ve Egemenlik Miti:Westphalia Barışı”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,C.15 No.1, 30 Nisan 2020, 191 - 224, (Çevrimiçi)<http://dergipark.org.tr>, 10 Mayıs 2022
- Braduel,Fernand : **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev.İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2013
- Braduel,Fernand: **Uygarlıkların Grameri**, Çev.M.Ali Kılıçbay,Ankara,İmge Kitabevi, 1996
- Çetin, H.: “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2.,2002
- Çetin, H.: **Çağdaş Siyasi Akımlar**, Ankara: Orion Kitabevi,2007
- Çiğdem Ahmet; **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul,İletişim Yayınları,1997
- Davies,Norman: **Avrupa Tarihi : Doğudan Batıya, Buz Çağından Soğuk Savaşa Urallardan Cebelitarık’a Avrupa’nın Panoraması**, Çev.M.Ali Kılıçbay,Ankara, İmge Kitabevi,1996

- Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar**
Diclerat, D'Alembert : **Açıklamalı Sözlüğü**, Çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Durdu,Zafer : **Uygarlık Tarihi** Ders Notları, 2012
- Gümüş,Tarık
Tolga,Erken : “ İngiliz Reformasyonu ve Lollard Hareketi”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 12, Sayı XXXIX, Nisan 2019, ss:528-551
- Günay,Enver: “Modern Çağ Toplamlarının Geleneksel Sosyal Statüleri, Yeni Doğan Ekonomik Sınıfları ile Modern Çağın Ekonomik Kurumları, Yeni Sosyal ve Ekonomi Düzeni”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,Cilt 22, Sayı 3, 827 - 840, 2020
- Güriz, A.: “Hobbes, Şahsiyeti ve Siyasi Fikirleri”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2.,1955
- Habermas,Jurgen : Thedor W.Adorno Ödülü Konuşması Derleyen:HalFarster **‘The Anti-aeshetic** Kitabından çeviri ,2011
- Harvey,David : **Post Modernliğin Durumu**, Çev.Sungur Savran,İstanbul, MetisYyn, 1997
- Havilland,William A.: **Kültürel Antropoloji**, Çev.T.H.İnanç,S.Çiftçi, Kaknüs Yay. İstanbul, 2002
- Hill, Christopher : **İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714**, Çev.Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yyn,2016

- Hobsbawm, E.J.: **Devrim Çağı Avrupa 1789-1848**, Çev.Bahadır Sina Şener, Ankara,Dost Kitabevi, 2003
- İnalcık,Halil: **Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, İstanbul, T.İş Bankası Kültür Yayınları,2013
- İnan, Mehmet Sıraç: **Alman Edebiyatı Tarihi**, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2011
- Kollektif : **Toplumsal Değişme Kuramları**, Eskişehir, Açık Öğretim Fakültesi,2011
- Kollektif : **Genel Uygarlık Tarihi**,Eskişehir,Açık Öğretim Fakültesi , 2013
- Lee,Stephen J.: **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, Çev. Ertürk Demirel,Ankara, Dost Kitabevi,2002
- Lee,Stephen J.: **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Çev.Savaş Aktur,Ankara, Dost Kitabevi,2004
- Mcneil,William H.: **Dünya Tarihi** ,Çev.A.Şenel,Ankara,İmge Ktbv,2002
- Needham J.: **Background to Modern Science**,New York, Arno Press, 1975
- Olgun,Hakan: "Martin Luther ve Reform Hareketi", On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D., Yüksek Lisans Tezi,Samsun,1999
- Olgun,Hakan: "Luteran Protestanlık ve Modern toplumun Oluşumundaki Doktrinel Temelleri", On Dokuz Mayıs üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D, Doktora Tezi,Samsun,1999

Osterhammel, Jürgen: **Dönüşen Dünya : Küresel 19.Yüzyıl Tarihi**, Çev.Mustafa Tüzel, İstanbul,T.İş Bankası Kültür Yayınları,2022

Özkan,Devrim;
Parladır H. Saim : "Modern Toplumun Oluşum Sürecinde Politika, Toplum ve İletişim: Modern İngiltere'nin İlk Dönemi", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2014, Cilt 13, Sayı 4, 837 - 880, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr>,10 Mayıs 2022

Özkan,Devrim;
Parladır H. Saim : "Sosyal Bilimlerde Paranormal İnançlara Dair Çalışmalar: Sekülerleşme ve İnanç İkileminde Modern Birey ve Toplum", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı** Cilt:13, Sayı:1, Mart 2015(Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr>, 10 Mayıs 2022

Pirenne,Henri: **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev:Uğur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yyn, 2013

Raitt,J.,Christian Spiritually : **High Middle Ages and Reformation**, Crossroad Press, New York 1987.

Sander,Oral: **Siyasi Tarih 1: İlkçağlardan 1918'e**,Ankara,İmge Kitabevi, 2014

Seignobos,Charles: **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**,Çev:Samih 1960,

Schnapper , Dominique: **Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair** Çev.Özlem Okur, İstanbul,Kesit Yayıncılık,1995

- Sezer, Baykan: **Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi**, İstanbul,Doğu Batı Kitabevi, 2018
- Stauffer,Richard: **Reform**, Çev. Cem Muhtaroglu, İstanbul, İletişim Yayınları,1991
- St.Augustine: **City og God**,New York, Image Books,1960
- Tanilli,Server : **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl-Fransız Devrimi Üzerine(1789-1799)**, İstanbul,Cem Yayınları, 1993
- Tanilli,Server : **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş 3-XVI.-XVII.Yüzyıllar**, İstanbul,Cem Yayınları,1994
- Tanilli,Server: **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş 2-Ortaçağ**,İstanbul, Cem Yyn, 1995
- Tanilli,Server : **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2018
- Tilly, Charles : **Avrupa’da Devrimler 1492-1992**, Çev.Özden Arıkan, İstanbul, AlfaYyn, 2015
- Weber,Max : **Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu** Çev:Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi,1999
- Yüksekkaya, Suzan ; **" Erasmus Von Rotterdam ve Martin Luther'in Görüşlerinin Günümüze Yansımaları" , Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi A.B.D. Alman Dili Eğitimi Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır,2014**

Zekiyan, Boğos:

Hümanizm(İnsancılık), Düşünsel İşlem ve Tarihsel Kökenler,Ankara, İnkılap ve Aka Yayınları, 1982

Zubritski,Y,

Kolossov,P,

Mitropolski, D:

Kapitalist Toplum,Çev.Sevim Belli,ErişYyn, 2006

